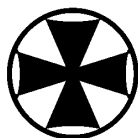

განტანგ გურული

ილიადან ილიაძდე

წიგნი პირველი

წმიდა
ილია მართალი

თბილისი 2006

ნაშრომში განხილულია წმიდა ილია მართლის ზოგიერთი მსოფლმხედველობითი საკითხი. წინა პლანზეა წამოწეული ისეთი საკითხები, რომელთაც ნაკლები ყურადღება ექცეოდა ქართულ ისტორიოგრაფიასა და ლიტერატურათმცოდნეობაში.

რედაქტორი პროფესორი მერაბ ვაჩნაძე

რეცენზენტი პროფესორი ავთანდილ არაბული

wmida ilia marTlis tropari

ღუაწლითა და სისხლითა შენითა უდაბნოდ იგი სოფლისად
მოიმუშაკე და გონებითა ღმრთიუბრწყინვალითა დაცემულნი
კუალად აღგვადგინენ, ჭეშმარიტებად სთესე და გკრგვნი
უკვდავებისად მოიპოვე, სიმართლისათჳს დაითმინე და
ზესთასოფელი დიდებისად დაიმკვდრე, ძეო ქართველთა ერისაო,
ერისათჳს წამებულო, წმიდაო ილია მართალო, ყოვლადდიდებულო,
ევედრე ქრისტესა ღმერთსა ძმათა შენთათჳს, შეწყალებად სულთა
ჩვენთათჳს.

სათავე წარმატებისა ერს თვითონ თავის საკუთარს სულიერს და ზორციელს არსებასა და აგებულებაში აქვს, თავის საკუთარს ცხოვრებასა და ისტორიულ მსვლელობაში.

წმიდა ილია მართალი

1886 წლის 31 იანვარი

ის ადამიანი და ის ერი, რომელიც უარყოფს ჭეშმარიტ რწმენას და მასზე დაფუძნებულ თავის ტრადიციებს, უარყოფს წარსულს, მას მომავალი არა აქვს, ის აუცილებლად დაიბნევა და დაიღუპება.

**სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი,
უწმიდესი და უნეტარესი
ილია II**

2006 წლის 2 აპრილი

ideis momniWeblis Zala

ღმერთმა ინება და ამ რამდენიმე წლის წინ ხელში ჩამივარდა სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის, უწმიდესისა და უნეტარესის ილია II-ის „ეპისტოლენი, სიტყვანი და ქადაგებანი“. ორტომეული 1977-1997 წლებს მოიცავს. შემდეგ 1998-2006 წლების ეპისტოლეები და ქადაგებებიც წავიკითხე, ზოგიერთი მათგანი თვით უწმიდესი პატრიარქისაგან მოვისმინე.

ყოველ ეპისტოლესა და ქადაგებაში მე დავინახე საქართველოს ძველი, ახალი და უახლესი ისტორიის ღრმა მეცნიერული და ორიგინალური გააზრება. ბევრი ნაშრომი, რომელიც აქამდე მომწონდა (მათ შორის თქვენი მონა-მორჩილისაც), ხელმოცარული ადამიანის უბადრუკ ნახელავად მომეჩვენა.

იმთავითვე გამახსენდა, რომ ზუსტად ასეთივე გრძნობა და-მეუფლა ორი ათეული წლის წინათ, როდესაც ილია ჭავჭავაძის პუბლიცისტური მემკვიდრეობის შესწავლა დავასრულე. ღვთისაგან რჩეულის აზრსა და სიტყვას სხვა, მეტწილად ჩვეულებრივ მოკვდავთაგან შეუცნობელი, ძალა და დიდება აქვს.

ასე დაუკავშირდა ჩემს ცნობიერებაში ერთმანეთს ორი განსაკუთრებულად გამორჩეული მოაზროვნისა და მოღვაწის – **წმიდა ილია მართლისა და უწმიდესი პატრიარქის ილია II-ის** სახელი. პირველი, როგორც **წარსული დიდება**, და მეორე, როგორც **დღევანდელობის იმედი და ხვალისდელი დღის რწმენა**.

წმიდა ილია მართლით დავიწყე. იმთავითვე ვიგრძენი, რომ მძიმე ტვირთის ზიდვა გადამეწყვიტა. გადავიფიქრე კიდევ. გადაწყვეტილება შემაცვლევინა უწმიდესისა და უნეტარესის, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის **ილია II-ის** ქადაგებამ ივერიის ღვთისმშობლის სახელობის კარიბჭის ტაძარში 2006 წლის 2 აპრილს.

prologis magier

XIX საუკუნის 60-იანი წლების დამდეგს ილია ჭავჭავაძის წინამძღოლობით სამოღვაწეო ასპარეზზე გამოსული თაობა (თერგდალეულები) წინ აღუდგნენ რუსეთის იმპერიის კოლონიურ პოლიტიკას, მის ცალკეულ მიმდინარეობებს და ამ პოლიტიკის განმანხორციელებელ კონკრეტულ პიროვნებებს. ერთი შეხედვით, უთანასწორო ბრძოლა იმდენად კარგად იყო გააზრებული და ორგანიზებული, რომ სერიოზული სირთულეები შეუქმნა რუსეთის საიმპერატორო კარსა და კავკასიის კოლონიურ ადმინისტრაციას:

პირველი. ქართული ენის დევნას თერგდალეულებმა იაკობ გოგებაშვილის „დედა ენა“ დაუპირისპირეს;

მეორე. განათლების სისტემის რუსიფიკაციას „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება“ აღუდგა წინ;

მესამე. ცენტრალურ და ადგილობრივ რუსულ პრესას ასპარეზი წაართვა ქართულმა პრესამ („დროება“, „ივერია“);

მეოთხე. რუსული წიგნის მონოპოლია შეზღუდა ქართულმა წიგნმა;

მეხუთე. საქართველოში რუსული და სხვა უცხოური თეატრების გაბატონება არ დაუშვა თბილისისა და ქუთაისის პროფესიულმა თეატრებმა;

მეექვსე. რუსულ იმპერიულ ფულად-საკრედიტო დაწესებულებებს სერიოზული კონკურენცია გაუწია ეროვნულმა ფულად-საკრედიტო დაწესებულებებმა – თბილისისა და ქუთაისის საგუბერნიო სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკებმა;

მეშვიდე. საქართველოს ისტორიის გაყალბებისა და ქართველთა ეროვნული ღირსების შელახვის მცდელობას მოჰყვა ბრწყინვალე პოლემიკური წერილები და საქართველოს ისტორიის პოპულარიზაციის მიზნით დაწერილი შესანიშნავი მხატვრული ნაწარმოებები;

მერვე. ქართველი ერის შეურაცხყოფას ეროვნული მოძრაობის წარმომადგენლებმა დიდი პროტესტითა და საკუთარი სიცოცხლის მსხვერპლად შეწირვით უპასუხეს;

მეცხრე. ქართველი ერის გარუსების პოლიტიკამ საწინააღმდეგო შედეგი გამოიღო – გაძლიერდა ეროვნული ცნობიერება;

მეათე. საქართველოს ცალკეულ კუთხეებზე და ხალხებზე დანაწილების მცდელობას მოჰყვა საპირისპირო შედეგი – „ქართველისა“ და „საქართველოს“ წმიდათაწმიდა ცნებებზე გადაქცევა.

ამ დიდ მოძრაობას ჰყავდა ერთი წინამძღოლი, ღვთიური მისიით მოვლენილი ადამიანი, რომლის სახელი იყო

ილია.

რა თა ვართ ესე?~

(ქართველობაში ფეხგადგმული სენი)

ილიას პირველი ნაწერებიდანვე აშკარად ჩანდა, რომ მას ზედმიწევნით ზუსტად ჰქონდა გააზრებული ყოველივე ის, რაც დამლუპველი იყო ქართული ცნობიერებისათვის. დიდი ხნის განმავლობაში, განსაკუთრებით ბოლო საუკუნეების მანძილზე, საქართველოში მოსული ყველა დამპყრობელი, აშკარად თუ ფარულად, გვიტოვებდა რაღაც ცუდს, ქართული ცნობიერებისათვის უცხოსა და მიუღებელს. ერთიანი საქართველოს დაშლამ, ძნელბედობის, მუდმივი ომებისა და რბევა-დაწიოკების, ფიზიკური გადარჩენისათვის დაუსრულებელი ბრძოლის ხანგრძლივმა პერიოდმა ქართული ცნობიერება ძლიერ შეცვალა. 1862 წლით დათარიღებულ წერილში „იცისკარი“ 1857 წლიდან-1862 წლამდინა“ ილია წერდა: „საკვირველი კაცია ქართველი!.. ძალიან თვალების აბმა იცის, სხვის თვალებისა კი არა, მაგოდენა არ შეუძლიან, თავის საკუთარის თვალებისა. თუ მოინდომა, და თუნდაც არ მოინდომოს, ისე ხელობად დასჩემებია, რომ რაც უნდა კეთილ-სვინდისიანი საქმე იყოს, ასეთს კუდს გამოაბამს, ასეთნაირად წაშლის-წამომლის, რომ შენი გაკეთებული საქმე შენვე ვერ იცნო, შენი ნათქვამი სიტყვა შენვე ველარ გაიგო“. ბუნებრივია, რომ ილიას აინტერესებს, რა იყო ყოველივე ამის მიზეზი: „რათ უყვარს ქართველს ამისთანა სულის კლაკენა? მრავალი რამ არის ამისი მიზეზი, ჩემო მკითხველო, სხვათა შორის ისიცა, რომ სიკეთეს ყველანი გადავჩვეულვართ, კეთილი არა გვწამს, სული და გული ამოგვეშრობია“. ვინც სიკეთის ქმნას გადაეჩვევა, მას სხვის მიერ უანგაროდ ჩადენილი სიკეთისაც არა სწამს: „კაცმა რომ პატიოსანს და კეთილს საქმეს თავი შესწიროს, ერთი ჩვენგანი არ დაიჯერებს. რატომ? იმიტომ, რომ ყოველი ჩვენგანი იმ კაცის ალაგას თავის თავსა დააყენებდა და იტყოდა: მე უანგაროდ ამას ვიქმოდი? ამის პირდაპირი პასუხი „არა“ იქნებოდა, რასაკვირველია... „მაშ არც ის იქმოდა“ – დაასკვნის გონიერი ქართველი“. ილია ამასთან დაკავშირებით ერთ ამბავს იხსენებს იმდროინდელი ქართული სინამდვილიდან: „მე ვიცნობ ერთ კაცს, რომელმაც სიმართლისათვის სამსახური დაჰკარგა, მაგრამ არც ერთმა ქართველმა ეს არ დაიჯერა, და

იგი, სიმართლისათვის გამოგდებული სამსახურიდამ, საზოგადოებაში არამც თუ ნუგეშსა, შეურაცხყოფას პოულობდა“. სიკეთის ქმნის დავიწყება, მოყვასის მიერ ქმნილი სიკეთის დაუნახაობა და არდაჯერება, უსამართლოდ დაჩაგრულის შეურაცხყოფა და გარიყვა, ნუგეშის ცემის ქრისტიანული მოვალეობის მივიწყება ერის ტრაველიად მიჩნია ილიას: „ქართველის შეუსყიდებელი გული ეხლა შეისყიდება ხოლმე. თვითონ რომ სიკეთეს გადაჩვეულა, სხვისგანაც სიკეთე აღარ სჯერა, რომ იმ დედამიწაზედ, საცა თითონა სცხოვრობს და ათასი კიდევ სხვა მისი მსგავსი, აღარ სჯერა – რომ იმ დედამიწაზედ კაცი არის, რომელსაც სიკეთე სიკეთისათვის უყვარს, რომელსაც იმოდენა სულის ძალა აქვს, რომ თუ გასჭირდა, სიკეთისათვის თავსაც დასდებს. ქართველი როგორც თვითონ არის, ისე თავის მოძმეც ჰკონია; ამიტომაც ყოველი პატიოსანი საქმე პატიოსნობის სიყვარულისაგან კი არა ჰკონია წარმომდგარი, არამედ რომელიმე დაბალი და სამარცხვინო გრძნობისა და წადილისაგან“. ქრისტიანული ზნეობის უგულვებელყოფამ მთელი ქართველი ერი, მთელი საქართველო დიდი საფრთხის წინაშე დააყენა. სამშობლოსათვის თავდადება, სიკეთის ქმნა, სიმართლის დაცვა შეუძლებელ და საშიშ საქმედ იქცა: „მრავალი წელიწადია, ჩვენო დავრდომილო ქვეყანავ, რაც შენს შვილს ერთი ცოცხალი აზრი, ერთი პატიოსანი გრძნობა არ ჩავარდნია გულში“. ილია ხაზს უსვამს იმას, რომ კეთილ საქმეს, სიყვარულს, თავდადებას საქართველოში მარტო მტერი კი არ დევნიდა, არამედ თვით ქართველი: „პირველი ქვა, რომელიც თავკამოდებულს მოხვდება ხოლმე, ქართველისაგანვე არის გამოტყორცნილი“. ქრისტიანულ ღირებულებათა გადაფასება ძვირად დაუჯდა ქართველ ერს. ილია სვამს საჭირობოროტო კითხვას: „რათა ვართ ესე?“ და იქვე პასუხობს: „იმიტომ, რომ ჩვენ აზრსაც, გრძნობასაც გადაჩვევივართ. მერე ასე გადაჩვევივართ, რომ ცოცხალი აზრი, პატიოსნური გრძნობა, უანგარო გულმხურვალეობა, თავკამოდებული ხალისი რომ ვნახოთ, ვერც კი ვიცნობთ. ეს კიდევ არაფერი, რომ ვერ ვიცნობთ: ავიღებთ და იმასაც ლაფში გავსვრიით“. ილია სანუგეშოს ვერაფერს ხედავს იმაში, რომ ქართველთა შორის ერთ ან ორ კაცს სამშობლოს სატკივარი აწუხებდეს: „საწყალო ქვეყანავ! შენს ღონიერს დედამიწაზედ იქნება ორიოდე კაცი იმისთანა დადიოდეს, რომელიც სადმე მარტო ჩუმად სტირის შენს მაგ ყოფაზედ, ჩუმადა ტირის იმიტომ, რომ შენ შვილებს რომ თავისი ცრემლი დაანახოს, ის პატიოსანი, მღუღარე ცრემლი, – შენი კეთილი შვილები თითონვე დასცინებენ და პატიოსანს ცრემლს უპატიოდ გაუხდიან“. ერის ცნობიერების ასეთი ცვლილება, ცხადია, ქართველი ერის გაუსაძლისი ცხოვრების, ათასი ჯურის მტერთან იძულებითი თანაცხოვრების შედეგი იყო: „ჩვენმა ცხოვრებამ დააჩვია ქართველი

კაცი შურსა და მტრობასა. მაგ ორ დასალუპავ თვისებათაგან ყოველ ქართველის გული შეშინებულია ასე, რომ სიკეთე რო გინდოდეს კაცისა, მაშინაც არ გენდობა, თითქო შიშობსო, რომ ეგ სიკეთე ჩემი დასალუპავი საფრთხე არ იყოსო. ქართველს თითქმის ყველა კაცი გველი ჰგონია, რომელიც ჯერ გულში ჩაეკვრება, რომ ბოლოს დრო იხელთოს და დაშხამოს“. მტრისაგან დატოვებულ ერთ საშინელ სენზეც ამახვილებს ყურადღებას ილია: „ამას გარდა ჩვენ საწყალ ქართველებს ერთი სხვა სადაგელი სენიც გვჭირს – ყიზილბაშობა. გულის შემაზრზენი, კაცის ღირსების დამდაბლებელი პირფერობა, ურცხვი ტყუილი ქება, სადაგელი კლაკვნა და პირიდან თაფლის დენა, რომელსაც ქართველი „ზრდილობას“ ეძახის, – ესენი ერთად შტოები არიან დამძალ ყიზილბაშობისა. ისე უყვარს ქართველს ეს გამრყენილი და წამხდენელი სენი, რომ თუ არ მიეფერე, პირიდან თაფლი თუ არ იდინე, სულ ყველაფერი უზრდელია და ლანძღვა ჰგონია“ („ცისკარი“, 1857 წლიდან-1862 წლამდინა“).

ქართველ ერს ყველაზე დიდი საშიშროება მაინც ერთიან ქართულ ეროვნულ ცნობიერებაში ბზარის გაჩენისაგან ელოდა. ქართულ ეროვნულ ცნობიერებას სერიოზული საფრთხე შეუქმნა საქართველოს დაშლამ სამეფო-სამთავროებად (XV საუკუნის მეორე ნახევარი). პოლიტიკურ დაშლილობას სამეფო-სამთავროებს შორის დაპირისპირება და სამხედრო კონფრონტაციაც კი მოჰყვა. დაიღვარა სისხლი. საქართველოს სამეფო-სამთავროებად დაშლას მეორე დიდი უბედურებაც დაერთო – საქართველოს ტერიტორია სპარსეთსა და ოსმალეთს შორის გადანაწილდა. მართალია, ქართულ სამეფო-სამთავროებში ქართველ მეფეთა და მთავართა ხელისუფლება შენარჩუნდა, მაგრამ საქართველოს ტერიტორიის ნაწილი (ჭარ-ბელაქანი, ჯავახეთი, სამცხე, აჭარა) უცხო ქვეყნების (სპარსეთისა და ოსმალეთის) ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულ სისტემაში გაერთიანდა და საერთოდ მოსწყდა ქართულ სინამდვილეს. მდგომარეობა კიდევ უფრო გაუარესდა მას შემდეგ, რაც ამ ტერიტორიაზე მცხოვრებ ქართველებს ძალდატანებით მიაღებინეს ისლამი. **ქართული ენა და საქართველოს ეკლესია იყო ის ფენომენი, რითაც სამეფო-სამთავროებში ქართული ცნობიერების ერთიანობის შენარჩუნება შესაძლებელი ხდებოდა.** პოლიტიკურმა დაშლილობამ გამოიწვია ის, რომ დაიკარგა საქართველოს როგორც ერთიანი გეოპოლიტიკური სივრცის აღქმის ტრადიცია. დიდი ეროვნული საფრთხის აღქმა ხდებოდა ცალკეული სამეფოებისა და სამთავროების ინტერესებიდან გამომდინარე. ხსნის გზას სამეფო-სამთავროები დამოუკიდებლად, ხშირ შემთხვევაში კი ერთმანეთის უსაფრთხოების უგულვებელყოფის ხარჯზე, ეძიებდნენ. ასეთმა ვითარებამ სერიოზული საშიშროება შეუქმნა ქართულ ეროვნულ ცნობიერებას, ქართული სამეფო-სამთავროების ერ-

თმანეთისაგან გაუცხოების საფრთხე სულ უფრო ძლიერდებოდა. ეს პროცესი კიდევ უფრო დაჩქარდა რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობის შემდეგ. რუსეთის კოლონიური პოლიტიკა ხომ ერთიანი ქართული ცნობიერების ნგრევისაკენ იყო მიმართული. ოფიციალურ დოკუმენტებში „ქართველი“ მხოლოდ ქართველისა და კახელის აღსანიშნავად იხმარებოდა. „ქართველის“ გვერდით „ეროვნულის“ აღმნიშვნელ ცნებებზე იხმარებოდა: „მეგრელი“, „სვანი“, „ხევსური“, „თუში“, „გურული“, „იმერელი“, „აჭარელი“. სამცხე-საათაბაგოს ისლამის აღმსარებელ ქართველებს „თურქებს“ უწოდებდნენ, ჭარბელაქანის (საინგილოს) მოსახლეობას ასევე არ მიიჩნევდნენ ქართველებად. აფხაზეთის მეგრელი (ე. ი. ქართველი) მოსახლეობის თვითკური კუთვნილების გამომხატველ ცნებად „სამურზაყანოელი“ დაამკვიდრეს. ამ დიდი საფრთხის გაცნობიერებას ეძღვნება ილია ჭავჭავაძის 1866 წელს დაწერილი პუბლიცისტური წერილი „ზოგიერთი რამ“ (დაბეჭდა 1876 წელს). ამ წერილში ილიამ მთელი სიცხადით მიანიშნა ქართულ ეროვნულ ცნობიერებაში ბზარის გაჩენის, ქართველთა გაუცხოების საშიშროებაზე. ილიამ დასვა კითხვები: „ჩვენ, ქართველებს, საყოველთაო რა გვაქვს?“ „სად არის ქართველი და ქართველობა?“ „ვართ-ლა სადმე?“ ილია იქვე აღნიშნავს: „თუ შენ, ჩემო მკითხველო, ადამიანობა, კაცური-კაცობა ხელში მჩვრად არ გადაგიქცევია, ვიცი, რომ ამ კითხვაზედ მარღვი ჩაგწყდება; ისიც ვიცი, რა ტკივილიც ამოგაკვნესებს“. ამ შესავლით ილიამ მკითხველი მოამზადა იმის მოსასმენად, რაც ყველა შეგნებულ ქართველს მწარედ დააფიქრებდა. აკი აფრთხილებდა კიდევ მკითხველს ილია: „ესეც უნდა იცოდე, რომ ბაღდაშში ამოვლებულს ჭეშმარიტებასაც ვაჟკაცური მოსმენა უნდა“. და სანამ სათქმელს იტყოდა შექმნილი სავალალო მდგომარეობის სრულად აღქმისათვის, ილია კიდევ ერთხელ ამზადებდა მკითხველს: „რით ვერ გაიგე, რომ ჩვენ უბედურნი ვართ!..“

ის მწარე სიმართლე, რომლის მოსასმენადაც ილია ქართველ მკითხველს ამზადებდა, ასეთი იყო: „აბა დაიძახე: ქართველთქო, თუ შავის ზღვიდამ მოყოლებული კასპიის ზღვამდე მარტო ღიპ-გადმოვადებულის ქართლელის მეტმა (ე. ი. გორის მაზრაში მცხოვრებელმა) შემოგხედოს ვინმემ, და თუ გაჭირდა, იქნება კახელმაც თავისი სხვილი კისერი შენკენ მოიღრიჯოს, სხვანი კი ყურსაც არ გათხოვებენ, თითქო ამათ არ ეძახიო, თითქო ისინი კი ქართველები არ არიანო“. შექმნილი ვითარების, დიდი ეროვნული საფრთხის სრულად გააზრების მიზნით ილია დაასკვნის: „ის შემკრებლობითი, დიდებული ერთიანი აზრი, რომელსაც ყოველი ჩვენთაგანი ქართველობაში უნდა ხედავდეს, ის სახელი, რომელიც ყველას გვერქვა, დაირღვა, ჩვენის გონებიდამ ამოიშალა, და ქართველი

ენლა ერთის კუნჭულის მცხოვრებია, საკუთარი კერძობითი სახელი-ლა გახდა და არა საერთო, საყოველთაო მთელის იმ ხალხისა, რომელიც ერთად ტანჯულა, რომელსაც ქართველთა შესისხლხორცეულის ისტორიის მძიმე უღელი ჭირში თუ ლხინში ერთად ძმურად უწევია“. ილია ძალზე ამბაფრებს შექმნილ ვითარებას. მისი აზრით, ძველად ქართველთა ერთობის, ერთიანი ეროვნული ცნობიერების საფუძველი ქართული ენა იყო. ქართველობას „ერთისა და იგივე ერთ ჭირში უგლოვნია, ლხინში უმხიარულნია“. თუმცა ეკლესიურ აზროვნებაზე დაფუძნებული ზნეობის დაცემის პირობებში ენის ერთობაც ვეღარ შევიდა საქმეს. ტრადიციული მორალური ნორმების უარმყოფელი ქართველის ზნეობა ისეა დაცემული, რომ ქართველობა „დღესაც ერთისა და იგივე ერთ – თუ არაფერს აკეთებს – თავის მოძმეს მაინც აბეზღებს ღმერთთანაცა და კაცთანაცა“. ძალზე საინტერესო დასკვნაა: **ზნეობაშერყეული ქართველი ენის ერთობას ერთიანი ქართული ცნობიერების გადასარჩენად და გასაძლიერებლად ვეღარ გამოიყენებს.**

ილიას არც ის ამშვიდებს, რომ კუთხურობა ყველა ერისათვის იყო დამახასიათებელი. ქართველ ერში ამ დამლუპველ მოვლენას მეტი სიმძაფრე შეუძენია, უფრო ღრმა კვალი დაუჩნევია ქართველის ცნობიერებისათვის: „მაგრამ მეტყვიან: ეგ ყველა ხალხში არისო. მართალია, მაგრამ არა ეგრე გულსაკლავად, როგორც ჩვენშია. იქ, სხვა ხალხში, საცა თვითეულს პირს თავის დამოკიდებულება თავის ხალხთან არ შეუწყვეტია და სისხლში და ხორცში გამჯდარი აქვს, იქ მაგისთანა სახელები შინაურობაში იხმარება ურთიერთის გასარჩევად და არა საქვეყნოდ, საგარეოდ. მარსელში მცხოვრებელი ფრანციელი, რასაკვირველია, ფრანციელსავე ეტყვის, მარსელელი ვარო, მაგრამ უცხო ქვეყნელს კი ეტყვის, ფრანციელი ვარო. ეგ იმას ნიშნავს, რომ იგი შინაურობაში მარსელელია და გარეობაში – ფრანციელი. უცხოსათვის ერთი იმათანია, საცა ყველანი ამისათვის ცხოვრობენ და ყველასათვის თითონა ცხოვრობს. ეგ იმას ნიშნავს, რომ ჩემი ძალა – ჩემი ხალხის ძალააო, ჩემი სიკეთე – ჩემი ხალხის საკეთაო, რომ ჩემი სისხლი ყოველს ფრანციელთან ერთად დულსო, ყოველის ფრანციელის ცხოვრების ძარღვი ჩემის ცხოვრების ძარღვიათო, და თუ გინდაო, ყოველის ფრანციელის ავად და კარგად მყოფობას ჩემს მაჯაზედ შეატყობო. ეგ იმას ნიშნავს, რომ ჩემი წყენა უცხოსაგან – ჩემი ხალხის წყენააო, და ჩემი ხალხის წყენა – ჩემი საკუთარი წყენააო“. ილია ამ შემთხვევაში ორი ერის – ქართველებისა და ფრანგების – შედარებას იმიტომ მიმართავს, რომ მაგანსა და მაგანს დამშვიდებულად არ ეგრძნო თავი: ეგ უბედურება მართო ჩვენ, ქართველობას, არა გვჭირსო. ილია ქართველობას აფრთხილებდა: საფრანგეთისა და საქართველოს სი-

ნამდვილე განსხვავდება ერთმანეთისაგან. ერთიანი ეროვნული სახელმწიფოს წარმოქმნისა და გაძლიერების პროცესში საფრანგეთის კუთხეები მჭიდროდ დაუკავშირდნენ ერთმანეთს, საერთო-ეროვნულმა შთანთქა ვიწრო-კუთხური, კუთხურობიდან მომდინარე საფრთხე საფრანგეთმა ერთხელ და სამუდამოდ დაძლია. ერთიანი ქართული ეროვნული სახელმწიფოს სამეფო-სამთავროებად დაშლის პროცესში საქართველოს კუთხეებს (სამეფო-სამთავროებს) შორის დაიწყო გაუცხოების პროცესი, რომელსაც აჩქარებდა საქართველოს ისტორიული ტერიტორიის უცხო სახელმწიფოებს (სპარსეთსა და ოსმალეთს) შორის გადანაწილება, ხოლო შემდეგ რუსეთის იმპერიის კოლონიური პოლიტიკა. საერთო-ქართული ნელ-ნელა დაჩრდილა კუთხურმა. ასე რომ, საფრანგეთში პროცესი **კუთხურობიდან საერთო-ფრანგულისაკენ**, ხოლო საქართველოში – **საერთო-ქართულიდან კუთხურობისაკენ** ვითარდებოდა. ქართველი ერისათვის ეს უმნიშვნელოვანესი დასკვნა ქართულ სინამდვილეში პირველად ილიამ გააკეთა. ილიამ საფრანგეთის სინამდვილეში ცნებების „მარსელელისა“ და „ფრანგის“ დაპირისპირების ფონზე ქართული სინამდვილე ასე დაახასიათა: „ჩვენში? ეჰ, რაღა გითხრა მკითხველო! შენც კარგად იცი, რომ ქართველი ჩვენის ტომის საერთო სახელი აღარ არის, აღარც შინა და აღარც გარეთ, არც მახლობლისათვის და არც უცხო სათვის. იმერელი – იმერელია, გურული – გურულია, მეგრელი – მეგრელია, ქართლელი – ქართლელია, და სულ ყველანი კი ერთად ქართველები არ არიან“. სწორედ ამიტომ საქართველოში შედეგიც საფრანგეთისაგან სრულებით განსხვავებული, საპირისპიროა: „ვთქვამ იმ ხალხს, რომელსაც საერთო ძარღვი გაუწყდა; ვთქვამ იმ ქვეყანას, საცა საერთო ძარღვში სისხლი გაშრა, საცა ყველაში თითო არ არის და თითოში – ყველა, საცა თვითეული ყველასათვის არ ფიქრობს და ყველა – თვითეულისათვის, საცა „მე“ ხშირია და „ჩვენ“ – იშვიათი!“

უბედურება იყო ის, რომ „დიდებული ქართველობის აზრი, ის საყოველთაო სახელი გონებიდამ გამოგვეცალა“, მაგრამ პროცესი აქ არ შეჩერებულა. ილია აღნიშნავს, რომ დაკნინდა ცნებები: „**ქართველი**“ და „**ქართული**“: „ქართველს, რომელსაც საზოგადო მნიშვნელობა ჰქონდა, კერძობითი მნიშვნელობა მიეცა“. კიდევ უფრო დაკნინდა „მამულის“ ცნება. წინათ სიტყვა „**საქართველოს**“ და „**მამულს**“ ქართველი ერთსა და იმავე ცნების – **სამშობლოს** – გამოსახატავად იყენებდა, რადგან, ილიას აზრით, „მაგ სიტყვაში ყოველია, და ყოველში ყველა არის“. ერთიანი ქართული ეროვნული ცნობიერების შერყევის, კუთხურობის გაძლიერების, საერთო-ქართულის დავიწყების პირობებში სიტყვა „მამულმა“ ძველი მნიშვნელობა დაკარგა. ამ შემთხვევაშიც ილიამ პირველმა მიანიშნა ქართული სი-

ნამდვილის კიდევ ერთ დამლუპველ მოვლენაზე: „მამულის ხსენებაზედ ეხლანდელს ქონდრის-კაცს თავისი ნეხვდაყრილი სახნავი მიწა წარმოუდგება ხოლმე“. ზნეობის დაცემა ამით არ მთავრდებოდა, დამლუპველი შედეგები კიდევ უფრო სავალალო იყო: „მამულისათვის ბრძოლა ეხლა სასამართლოში შეტანილი ღერბიან ქალაღზედ სადავო საჩივარია; მამულისათვის ძლევაძმოსილება – მოგებულის საქმის განაჩენის პირია, ჯეროვნად შემოწმებული; მამულის სიმაგრე – ტყრუშული ღობეა, ვენახ გარშემო შემორტყმული; მამულის პატივი – ნეხვია, სახნავ მიწაზედ სასუქად დაყრილი; მამულის-შვილობა – მხენეელისა და მთესველის სახელია“. ზნეობის დაცემის საბოლოო შედეგი კი ასეთი იყო: „თვითეულმან ჩვენგანმან თავისი ხვედრი, დიდის „მამულის“ ნაშთი, თავ-თავად შემოიღობა; იმ შემოღობილში თვითეულმან ჩვენგანმან თავისი საკუთარი ქვეყანა ააშენა და საზოგადო სახელი „მამული“ თავის კერძო მამულს დაარქვა და თქვა: „თუ მე არ ვიქნებო, ქვა-ქვაზედ ნუ იქნებაო“. ამ სახით თვითეული ჩვენგანი თავის შემოღობილში შეიკეტა, თავისი საკუთარი ჭირი და ღზინი აიჩინა; და რომ თვითეულმან ჩვენგანმან საერო საქმეს თვალი მოაშორა და გონება თავისი საერთო საგანზედ აღარ ავარჯიშა, ის გონებაც ისე დაუბრმავდა, რომ იგი თავის ქონების ღობის იქით ვეღარ გადაუცილებია, რომ თავის მოძმეს გაეხმაუროს მაინცა“.

ქართული ენა ქართველთა გაუცხოების დამლუპველი პროცესის შეჩერების, თავიდან აცილების ძლიერ ფენომენს წარმოადგენდა. ენა იყო უკანასკნელი იმედი: „ქართველი ვეღარავის გვიცვინია, თუმცა კი ყველანი ქართულად ვლაპარაკობთ“. კუთხურობის გაძლიერებამ და გაუცხოების პროცესმა ქართულ ენაზეც მოახდინა უარყოფითი გავლენა. ილიას ეს ბუნებრივ მოვლენად მიაჩნია: „ჩვენ ყოველ-სფეროში გავთავ-თავდით, აზრი და ყოველი საგანი გავითავ-თავეთ და სიტყვაც, რომელიც მარტო აზრისა და საგნის ნიშანია, გათავ-თავდა. ამიტომ ჩვენი ენა კილოიანი გახდა, იგავიანი, ორპირი შეიქმნა. ასე, რომ ერთ და იგივე სიტყვას მრავალგვარი აზრი მიეცა. აბა რა გითხრა იმისთანა, რომ შენ კილო არ გამოაბა? **მიირთვიც** რომ გითხრა, ამ კარგს დარბაისლურს სიტყვას, თუ მონინდომებ, ცუდად ჩამომართმევ, თუ ნამეტნავად ზოგიერთა კაცის გულის გარყვნილებაში შენც წილი ჩაგიღვია. **შემობრძანდი** რომ მითხრა, ხომ კაი სიტყვაა, ეგ ჩემზე ჰკივია, საწყენად მივიღო, თუ საღზენად. აი აქ „ჰკივია“ ვინმარე და შენც ათასჯერ ხმარობ, მაგრამ ვშიშობ, რომ მაგ სიტყვას ერთმა ბრიყვმა ვინმემ თავისის წამხდარისა და გარყვნილის გონების აზრი არ მიაწეროს“.

ილია ამკარად მიაჩნებებს დიდ ეროვნულ საფრთხეზე: ქართველთა გაუცხოების, კუთხურობის გაძლიერების, საერთო-ქართუ-

ლის დაჩრდილვის და ზნეობის დაცემის პროცესი თუ შეუქცევადად გაგრძელდა, საფრთხე დაემუქრებოდა ქართულ ენას: „საღლა არის ეხლა ქართული ენა? ან გვინდალა ქართული, როცა ჩვენ თითონ ჩვენდა დასაღუპავად ქართველობაზედ ხელი ავიღეთ? გონებით რომ აღარ ვსცხოვრობთ, ქართულს ენას აზრს როგორღა გამოვათქმევენებთ? ერთობისათვის რომ აღარა ვართ, ერთნაირს სიტყვის მნიშვნელობას როგორ მოვსთხოვთ ჩვენს ენასა? თუნდაც რომ ჩვენს ენას და სიტყვას აზრიც გამოათქმევინოთ, ვის რად გინდათ, ენას აზრს ვინღა სთხოვს? ჩვენ თვითონ დავცალიერდით გუდაფშუტასავით, ცალიერი სიტყვებიდან გვინდა, ცალიერი ხმები, რომ ენამ პირში იშტვინოს და ყურმა ძარღვი იფხანოს. სხვა რისთვის გვინდა ენა? საერთო სახელი **ქართველი** კერძობად გავხადეთ, **მამული** დანეხვილ ნაფუძვრად გადავაქციეთ, **პატივი** – ნეხვად, **თავი** – გოგრაად, და ჩვენი უაღამიანობა იქამდინ მივიყვანეთ, რომ კაცი კაცს აღარა ნიშნავს, თუ ზედ **კაცური** არ დავუმატეთ, და მის შემდეგ კიდევ გვინდა, რომ ენა გვქონდეს?“

კუთხოვრობის გაძლიერებისა და გაუცხოების პროცესის დაწყება, ერთიან ქართულ ეროვნულ ცნობიერებაში ბზარის გაჩენა, ქრისტიანული ზნეობის დაცემა საქართველოს სამეფო-სამთავროებად დაშლისა და დამპყრობთა (სპარსეთის, ოსმალეთის, რუსეთის) ხანგძლივი ბატონობის შედეგი იყო. XIX საუკუნის შუა ხანებისათვის ქართველ ერს კიდევ ერთი დიდი საფრთხე დაემუქრა. ეკონომიკის განვითარებამ და მისმა თანამდევმა სოციალურმა პროცესებმა ერის შიგნით არსებული სოციალური ფენების დაპირისპირება კიდევ უფრო გაამწვავა. სოციალურ ფენათა შორის ქონების გადანაწილების პროცესი ამ დაპირისპირებას ნოყიერ ნიადაგს უქმნიდა. ცხადია, სოციალური დაპირისპირების შეუქცევადი პროცესი ძლიერ დარტყმას მიაყენებდა ერთიან ქართულ ეროვნულ ცნობიერებას. ეს საფრთხეც ქართულ სინამდვილეში პირველად ილიამ გააცნობიერება, გააცნობიერება ჯერ კიდევ XIX საუკუნის 60-იანი წლების დამდეგს: „ქართველები არ არიან, მაშ რა არიანო? არიან თავადნი, აზნაურნი, მღვდელნი, ვაჭარნი, გლეხნი, ჩინიანნი და უჩინონი – ყველანი არიან, და ქართველი კი არსად არის. თავადს აზნაური სძულს, აზნაურს – თავადი, გლეხს – ორივე, ნუთუ ესენი ქართველნი არიან, ერთის დედის საქართველოს ოჯახის შვილნი? თავადის აზრი – სათავადოა, აზნაურის – სააზნაურო, გლეხის – საგლეხო, ვაჭრისა – სავაჭრო, ნუთუ ესენი ქართველნი არიან, ერთს თესლზედ აღმოსულნი? თავადის აზრი აზნაურს არ უხდება, აზნაურისა – თავადსა, ორივესი – გლეხსა, ნუთუ ესენი ქართველნი არიან, ერთისა და იგივე ხორცისა და სულისა ნაყოფნი და ერთის დედის საქართველოს ძუძუთი გაზრდილნი?“ („ზოგიერთი რამ“). ამ დაპირისპირების

მწარე ნაყოფი საქართველომ გაცილებით გვიან, XX საუკუნის დამდეგიდან და შემდგომ ათწლეულებში მოიპოო. ილიამ შეძლო ქართველთა გაუცხოების საშიშროების დაძლევა, საერთო-ქართულმა გაიმარჯვა კუთხურობაზე, მაგრამ სოციალურ ნიადაგზე ქართველთა დაპირისპირების თავიდან აცილება შეუძლებელი გახდა. საქართველოს ისტორიის ეს ტრაგიკული ეპოქა ილიას აღარ უნახავს, იგი მხოლოდ ამ სისხლიანი ისტორიის პროლოგს მოესწრო.

‘Cveni Tavni Cvenadve gveyudnes-

(თავისუფლების უკვდავი იდეა)

პოლიტიკურმა დაშლილობამ და უცხო სახელმწიფოების (სპარსეთის, ოსმალეთის, რუსეთის) ხანგრძლივმა ბატონობამ, ფიზიკური არსებობის შენარჩუნებისათვის გადახდილმა უმძიმესმა ბრძოლებმა თავისი დალი დააჩნია ქართველი ერის სულიერ ყოფას, ქრისტიანულ ზნეობას. შეიცვალა ქართული ეროვნული ცნობიერება. სწორედ ამიტომ პასუხი ილიასეულ კითხვაზე – „რათა ვართ ესე?“ – ნაწილობრივ უკვე შეიცავდა პასუხს კითხვაზე: რა უნდა ვიღონოთ, რომ ასე აღარ ვიყოთ? 1860 წელს დაწერილ წერილში **„ორიოდე სიტყვა თავად რევაზ შალვას-ძის ერისთავის მიერ კახლოვის „შეშლილის“ თარგმანზედა“** ილიამ თავისი ღვთაებრივი მისიის არსი ასე განსაზღვრა: **„სამი ღვთაებრივი საუნჯე დაგვჩნა ჩვენ მამა-პაპათაგან: მამული, ენა და სარწმუნოება. თუ ამასაც არ უპატრონეთ, რა კაცები ვიქნებით, რა პასუხს გავსცემთ შთამომავლობას“**.

ქართველთა გაუცხოების საშიშროება რომ რეალობად არ იქცა, ეს ქართულმა ენამ და საქართველოს ეკლესიამ განაპირობა. პოლიტიკური დაშლილობის მიუხედავად, ყველა ქართულ სამეფო-სამთავროში ქართულმა ენამ შეინარჩუნა სახელმწიფო, სალიტერატურო და სალიტურგო (საღვთისმსახურებო) ენის ფუნქცია. საქართველოს სამეფო-სამთავროებად დაშლის პირობებში საქართველოს სამოციქულო მართლმადიდებელმა ეკლესიამ შეინარჩუნა ერთიანობა. ეკლესიურმა ერთიანობამ მნიშვნელოვნად შეამსუბუქა პოლიტიკური დაშლილობის უარყოფითი შედეგები.

ენის განსაკუთრებული დანიშნულება ქართველი ერის ისტორიაში და, განსაკუთრებით, იმჟამინდელი ქართველობის ყოფაში ილიამ ასე გამოხატა: „ენა საღვთო რამ არის, საზოგადო საკუთრებაა, მაგას კაცი ცოდვილის ხელით არ უნდა შეეხოს“. თავის უკომპრომისობაზე ენის სიწმინდის დაცვისათვის ბრძოლაში ილიამ ასე მიანიშნა: „სხვისა არ ვიცი და ჩვენ-კი მშობელ მამასაც არ დავუთმობდით ჩვენ მშობლიურ ენის მიწასთან გასწორებას“ („ორიოდე

სიტყვა თავად რევაზ-შალვას ძის ერისთავის მიერ კაზლოვის „შემლილის“ თარგმანზედა“).

ყოველი სოციალისტური მიმდინარეობა თავის ერთ-ერთ უმთავრეს მისიად ათეისტური აზროვნების დამკვიდრებას მიიჩნევდა. კოსმოპოლიტები სწორად ვარაუდობდნენ, რომ უღმერთოთა საზოგადოება ადვილი სამართავი იქნებოდა. ათეისტური აზროვნება სწრაფად გავრცელდა და დიდი საფრთხე შეუქმნა საზოგადოების აზროვნებას. აი, ასეთ ვითარებაში, 1886 წლის 13 აპრილს, ქრისტეს ბრწყინვალე აღდგომის დღესასწაულთან დაკავშირებით, ილია გაზეთ „ივერიაში“ აქვეყნებს წერილს. ამ პატარა წერილში ილიამ შესანიშნავად გამოხატა თავისი რწმენა. მოვიტანთ რამდენიმე ადგილს წერილიდან:

— „აღზღა იგი ღმერთი, რომელმან გვიანდერძა ჩვენ ურთიერთის სიყვარული...“

— „აღზღა იგი დევნული, ტანჯული, ვნებული ღმერთი...“

— „აღზღა იგი მეუფეთ-მეუფე, რომელმან ადადგინა ღირსება ადამიანისა...“

— „აღზღა იგი ნუგეშისმცემელი ღმერთი...“

— „აღზღა იგი ყოველთა შემწყნარებელი ღმერთი...“

— „აღზღა იგი ღმერთი მადლისა, სიყვარულისა და გაჭირვებულთა განკითხვისა, რომელმანც სიმშობილი, წყურვილი, სიშიშვლე, სნეულყოფა, პერობილება თვითულის ადამიანისა თავის საკუთარ სიმშობილად, წყურვილად, სიშიშვლედ, სნეულყოფად, პერობილებად მითთავალა...“

— „აღზღა იგი სიკვდილით სიკვდილის დამთრგუნველი ღმერთი...“

— „აღზღა იგი კაცთა მხსნელი ღმერთი, რომელიც მის მიერ ხსნილთა კაცთავე განჰპარცვეს და ქლამანდი მეწამეული შეჰპოსეს, შესთხვაზეს გვირგვინიც ეკლისაგან და დაადგეს თავსა მისსა...“

— „აღზღა იგი ჯვარცმული კაცთაგან კაცთმოყვარე ღმერთი, ღმერთი, ყოვლად მხსნელის სიყვარულისა, შენდობისა და მტკეპებისა...“

— „აღზღა იგი ღმერთი მკვდრეთით, რომელმანცა სიკვდილითა სიკვდილი დასთრგუნა და განახლებულს კაცობრიობას ახალი ცხოვრება მიანიჭა“ („ქრისტე აღზღა“).

ილიას მხრიდან ეს იყო გამოწვევა იმ ძალებისა, რომელთაც სურდათ საზოგადოება ღვთის გმობის გზით წაეყვანათ, ხოლო ქრისტიანული ზნეობა დრომოჭმულად გამოეცხადებინათ.

ქართველი ერის სულიერ ცხოვრებაში ქრისტიანული სარწმუნოების, მართლმადიდებლური ეკლესიის დიდ როლზე წერდა ილია 1878 წელს ყოველკვირული გაზეთის „ივერიის“ მოწინავე წე-

რილში: „ჩვენ ვამბობთ, ჩვენის მამა-პაპის სამღვდლოებაზედ, იმ დროის სამღვდლოებაზედ, როცა ღვთის მსახური კაცი იყო ქვეყნის და ჩვენის ერის მსახურიცა; როცა იგი ჭირში პირველი მეშველი იყო, უკეთესი მამა, გულშემატკივარი დამრიგებელი, მაღალი ზნეობის მაგალითი, გამკითხავი ყოვლის უძღურისა და დავრდომილისა, გამკიცხავი ყოვლის ბოროტისა უკაცურობისა, უშიშარი მქადაგებელი ჭეშმარიტებისა და სიმართლისა, თავდადებული და თავგამომებული რჯულისა და ერისათვის“. ილია ხაზს უსვამდა იმას, რომ „ჩვენი ისტორია სახელოვანის მოღვაწეობითა და ნეტარსენებულის სამღვდლოებისა“. რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობამ, საქართველოს სამოციქულო მართლმადიდებელი ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმებამ, რუსეთის საეკლესიო პოლიტიკამ თავისი მძიმე შედეგები გამოიღო. ილია გულისტკივილით წერდა: „წარვიდნენ ის მამა-პაპანი და თან გაჰყვნენ ის სახელოვანნი ღვთის მსახურნიცა, რომელთაც საქართველოს გაქრისტიანების დღიდან ამ საუკუნის (XIX საუკუნის – ავტ.) დასაწყისამდე ხელთ ეპყრათ ჩვენის ერის სწავლა და მეცნიერება. მწიგნობრობის, მეცნიერების, სწავლისა და განათლების დროშა მათ ეჭირათ ხელში და ამ გონებითს სიმდიდრეს ისე კი არ ეპყრობოდნენ, როგორც ძუნწი ფულსა, არამედ გულუხვად, თავდადებით ახმარებდნენ ერს, ავრცელებდნენ ყველგან, რაც კი ხელი და ღონე მიუწვდებოდათ“ (**„სამღვდლოების სამსახური ქვეყნის წინაშე“**).

ქრისტიანული სარწმუნოების, მართლმადიდებლობის როლზე როცა საუბრობდა, ილიას ღრმად სწამდა სიბრძნე, რომელსაც იგი ამ სიტყვებით გამოხატავდა: „კაცთათვის მსახურება მსახურებაა ღვთისა“, რადგან თითოეული „ჩვენგანი ერთად შეადგენს იმ კრებულს, რომელსაც ეკლესია ღვთისა ჰქვია“ (**„სიტყვა, თქმული გაერთიანების მონასტერში გაბრიელ ეპისკოპოსის დასაფლავების დღეს“**).

ქართველი ერის ისტორიაში ქრისტიანობის როლზე ვრცლად ჩერდებოდა ილია 1889 წელს: „ქრისტეს სჯული ქართველებისათვის მარტო სარწმუნოებრივი აღსარება კი არ იყო, იგი ამასთან პოლიტიკური ქვიტკირიც იყო საქართველოს მრავალ ნაწილების გასაერთებლად და შემოსაკრებლად. ერთობა სარწმუნოებისა ერთობას ერისას მოასწავებდა. დრო იყო ამისთანა და სხვა არა-რა ელემენტი მაშინ შემძლებელი არ იყო ეს ჩვენის ისტორიის დასაბამიდან სასურველი ერთობა დაედგინა. სხვათა შორის, ქართველი ერი ამისათვის უფრო ხილდებოდა თავის სჯულს, რომელიც თავის შინაგან ღირსების გარდა, დულაობას უწევდა ერთობას“ (**„აი, ისტორია“**).

მამულის „პატრონობაზე“ ფიქრს, მამულის ხსენისა და აღორძინების გზების ძიებას შეაღია ილიამ მთელი თავისი მოწამებრივი სიცოცხლე. თავისი ნაფიქრალი პირველად ქაღალდზე 1861

წელს გადაიტანა. „მგზავრის წერილებმა“ დიდი საფიქრალი მისცა იმჟამინდელ ქართველობას, არანაკლები – ჩვენ, დღევანდელ ქართველობას. საფიქრალი ეყოფა მომავალ თაობებსაც. 1861 წელს დაწვებული ფიქრი 1907 წლის 30 აგვისტოს შეწყდა. რაზე ფიქრობდა მოწამეობრივი სიცოცხლის ბოლო წუთებში ილია, ეს მხოლოდ ღმერთმა უწყის. ჩვენ კი, უბრალო მოკვდავები, ვებღავთ და ვფიქრობთ: იქნებ ილია გრძნობდა, რომ მოახლებული იყო ჟამი „მგზავრის წერილებში“ აღთქმული იდეების აღსრულებისა. ათი წელი, ცხრა თვე და ოთხი დღე ქართველი ერი ილიას გარეშე მიდიოდა ილიას გზაზე.

არჩევანი, რომელიც ილიას უნდა გაეკეთებინა, დიდ სიბრძნეს მოითხოვდა. ილიამ კარგად იცოდა, რომ ეს იქნებოდა საბედისწერო არჩევანი, რომელიც განსაზღვრავდა ქართველთა მრავალი თაობის ბედსა თუ უბედობას.

ვლადიკავკაზიდან თბილისისაკენ მომავალმა ილიამ „რუსის პირდაუბანელი და თავდაუუვარცხნელი“ „იამშიკი“ წარმოგვიდგინა. დაინახა თუ არა „იამშიკი“, ილიას მაშინვე ასეთი ფიქრი აღედგა: „საკვირველია! რუსის მხატვრების სურათებზედ რა ლამაზად არის ხოლმე გამოყვანილი ამ სქელკისერა „იამშიკის“ ბრიყვი სახე, იმისი ოყრაცული სანახაობა, იმისი მიღუნ-მოღუნებული ზღაზვნა, უადამიანო და პირუტყვეული მიხვრა-მოხვრა. რამოდენადაც სურათია კარგი, ორ იმოდენად საძაგელია ნამდვილი“.

ვინ არის რუსი მეეტლე? ესაა რუსეთის მოსახლეობის ყველაზე მრავალრიცხოვანი ფენის – გლეხობის – განზოგადებული ტიპი. ილია არ წერს, რომ ყველა რუსი გლეხი ასეთივე „უადამიანო და პირუტყვი“, მაგრამ იქვე საგანგებოდ გვაფრთხილებს: რუსი მხატვრების მიერ დახატულმა რუსულმა სამყარომ შეცდომაში არ შეგვიყვანოთ! სინამდვილე სულ სხაა და იგი სავსეა ჩვენთვის ნაცნობი მეეტლისთანა ადამიანებით. ეს მეეტლე კი არა მარტო „უადამიანო და პირუტყვი“, არამედ აგრესიული „პირუტყვი“. ეტლში ჩაჯდომისას ილიას მეეტლემ „ბღვერა დაუწყო“, ხოლო როცა ილიას გაეცინა, კიდევ ერთხელ გამოავლინა თავისი აგრესიული ბუნება:

„– თუმცა მე სამხიარულო არა მჭირდა-რა, მაგრამ მეც გამეცინა. „იამშიკმა“ თავისი ძროხის თვალები ჩემკენ მწყრალად მოაბრუნა და ისე მრისხანედ შემომიბღვირა, თითქო მეტუქრებოდა: შენც ეგრეო“.

მეორე რუსი, რომელიც ილიამ წარმოგვიდგინა, მეეტლესთან შედარებით, გაცილებით მაღალი სოციალური ფენის წარმომადგენელია. ესაა რუსეთის არმიის ასეულის მეთაური, უმცროსი ოფიცერი (პოდპორუჩიკი). ილიასთან მოსაუბრე რუსი პოდპორუჩიკი ტიპია რუსეთის არმიის ოფიცრობისა. ამ კატეგორიის ხალხს სათანადო გა-

ნათლება უნდა ჰქონოდა. ილიას და პოდპორუჩიკის საუბრიდან იკვეთება რუსი ოფიცრის თვისებები: გაუნათლებლობა, უმეცრება, სიბრიყვე, ეშმაკობა, გამოძაღველობა, მედიდურობა და აგრესიულობა. რუსის ოფიცრსა და ილიას შორის ასეთი საუბარი იმართება:

„— ახლა, რადგანაც ავიხსენით განათლების მნიშვნელობა, თქვენ უნდა ერთი რამა გკითხოთ: თქვენში ცივილიზაცია როგორ მიდის?“

— მაგისას ვერას მოგახსენებთ: დიდი ხანია ჩემს ქვეყანაში არა ვყოფილვარ.

— ეგ არაფერი, მე ეხლავ შევიტყობ, როგორ მიდის: რამდენი გენერლები გეყოლებათ თქვენ, ქართველებს?

— იქნება ერთი ოციოდე მოგროვდეს.

— რაო, ოციოდეო!... ო, ო, ეგ დიდი საქმეა, — წარმოთქვა დიდის ყოფით ჩვენმა მეცნიერმა, — ოციოდეო!.. ამ ერთ მუჭა ხალხში და ოცი გენერალი!.. ეგ, ბატონო, დიდი ცივილიზაცია გქონიათ. ვერ უყურებთ, ოციოდე გენერალი! არა მჯერა. იქნება თქვენ, მეცნიერების ენით რომ ვთქვათ, დეისტვიტელნი სტაცკის სოვეტნიკებსაც მართალ გენელებშია სთვლით, ესე იგი, მდაბიურის ენით რომ ვთქვა, იქნება შტაცკის გენერლებსა, ანუ უფრო მდაბიურის ენით რომ ვთქვა, უეპოლეთო გენერლებსა, ანუ ამაზედ უფრო მდაბიურად რომ ვთქვა, უულვაშო გენერლებსაც მართალს გენერლებში სთვლით?“ და როცა პორუჩიკმა შეიტყო, რომ მისი მოსაუბრე მხოლოდ ნამდვილ გენერლებს გულისხმობდა, იხტიბარი არ გაიტეხა და ამაყად განაგრძო:

„— ოციოდ მართალი გენერალი! ბარაქალა მართლმადიდებელ რუსეთს! სახელი და დიდება! საცა ფეხს შესდგამს, დაამყარებს ხოლმე ცივილიზაციას. სულ რამდენი წელიწადია, რაც რუსეთი აქ შემოვიდა?“

— იქნება სამოცდაათი.

— შვიდს წელიწადში ორი გენერალი? დიდი საქმეა, დიდი ცივილიზაცია არის. მერე როგორი გენერალი?! მართალი გენერალი! თუ ღვთის ძალით თქვენში ცივილიზაციამ ეგრე იარა, სამოცდაათ წელიწადს უკან კიდევ ოცი გენერალი მოგემატებათ და სულ ორმოცი იქნება“.

ილია არაფერს ამბობს (ვერ იტყოდა!) იმის შესახებ, თუ როგორ უნდა ეარსებათ ერთმანეთის გვერდით **რუს მეეტლეს, რუს ოფიცრსა და ლელთ ღუნისას**. პირველი, პრაქტიკულად, გაპირუტყვებული, აგრესიული არსებაა, მეორე — გაუნათლებელი, ბრიყვი, მაგრამ ამავე დროს ეშმაკი და მედიდური; მესამე — სანთელივით წმინდა კაცი, სამშობლოს ბედზე მწარედ ჩაფიქრებული, ღვთისაგან ბოძებული ნათელი და დახვეწილი აზროვნების უნარით. დასკვნა ნა-

თელა: პირველი და მეორე ერთმანეთის გვერდით თავისუფლად იარსებებენ, ერთმანეთი თუ არ ეყვარებათ, გაუგებენ მაინც ერთმანეთს. მესამე პირველისა და მეორის გვერდით ვერ იარსებებს, თუ იარსებებს ეს სასჯელი იქნება მისთვის. ამიტომაც, რომ ილია ლელთ ლუნას სასჯელისაგან განთავისუფლების გზას ეძებს. ამ გზაზე ილიამ „მეზავრის წერილების“ დასაწყისშივე, ვლადიკავკაზში, სასტუმროდან გამოსვლისას მიგვანიშნა:

– როცა ავიბარგე, ესე იგი ჩემი ერთადერთი ბოხჩის ოდენა ტყავის ხურჯინი ჩავაგდე პოვოსკაში, მივუბრუნდი ჩემს ახლად გაცნობილს ფრანსიელს გამოსასალმებლად.

– ეგ ეტლი ვისი მოგონილია? – მკითხა მან და მიმიშვირა ხელი ფოშტის პოვოსკაზედ, რომელზედაც ჯერ არგამოფხიზლებული „იამშიკი“ უგემურად სთვლემდა.

– რუსისა, – ვუპასუხე მე.

– მგონი არა ხალხი მაგაში არ შეეცილოს. მებრალებით, რომ თქვენ იძულებული ხართ მაგას გაალაყებინოთ ტვინი და გააღლებინოთ გულ-მუცელი.

– არა უშავს-რა. მთელი რუსეთი მაგით დადის და მე რა ღმერთი გამიწყრება, რომ დამიშავდეს რაიმე.

– მაგით დადის?! იმიტომ შორს არის წასული.. ღმერთმა მშვიდობის მეზავრობა მოგცეთ. მე კი სწორედ გითხრათ, თავს ვერ გამოვიმეტებდი, რომ მაგაში ჩავმჯდარიყავ“.

მნელი მისახვედრი არ უნდა იყოს, რომ ეტლი (პოვოსკა) რუსეთია, ხოლო მისი იძულებითი მეზავრი – საქართველო. მეზავრისათვის ეტლში ჩაჯდომა არავის უკითხავს. მან კარგად იცის, რა აუტანელიცაა ამ ეტლით მეზავრობა, მაგრამ იძულებულია, თავი ასე დაიმშვიდოს: „მთელი რუსეთი მაგით დადის და მე რა ღმერთი გამიწყრება, რომ დამიშავდეს რაიმე“. ეს დიალოგი ფრანგსა და ილიას შორის აქ რომ დამთავრებულიყო, ლოგიკური არ იქნებოდა. კიდევ იყო რაღაც სათქმელი, რომლის გარეშე ილიას პოზიცია ვერ გამოჩნდებოდა. ფრანგი ილიას სიტყვებს ასე პასუხობს: „მაგით დადის?! იმიტომაც შორის არის წასული!“

ყოველივე ზემოთქმულს თუ გავაანალიზებთ, ცხადი გახდება ილიას პოზიცია:

ეტლი – ჩამორჩენილი რუსეთი.

მეეტლე და ოფიცერი – ჩამორჩენილი რუსეთის ღვიძლი შვილები.

ეტლით მეზავრობა – აუტანელი და საშიში.

მეზავრი – ვითარებას იძულებით შეგუებული საქართველო.

ფრანგი – მეზავრის აუტანელი ყოფის შემცნობი ევროპელი.

ეტლით მგზავრობის პერსპექტივა – ცივილიზებული სამყაროსაგან ჩამორჩენა.

ილიამ ფრანგის უკანასკნელ სიტყვებს – „**იმიტომაც შორს არის წასული**“ – არ უპასუხა. თუმცა ამაზე ცხადი პასუხი რაღა იქნებოდა. მეეტლემ ცხენებს შოლტი გადაუჭირა, „ცხენებმა ამის პასუხად ტყუპ-ტყუპად ტლინკი აყარეს, როგორც იყო ადგილიდამ დასძრეს ჩვენი პოვოსკა და ძუნძულით გასწიეს. დანჯღრეულმა ზარმა დაიწყო თავისი უგემური ჟღარაჟღერი, პოვოსკამ ქვებზედ ხტომა და მე ლაყლაყი ხან აქეთ და ხან იქით“. ეტლში ჩამჯღარი ილია, როგორც ზემოთ ვნახეთ, თავს იმშვიდებდა („მთელი რუსეთი მაგით ღადის და მე რა ღმერთი გამიწყრება“), მაგრამ იქვე დასძენს: „**თუმცა მე სამხიარულო არა მჭირდა-რა**“.

აი, ასე დაგვიხატა ილიამ რუსეთში საქართველოს ყოფნის გაუსაძლისობა და უპერსპექტივობა.

ლელო ღუნისა სულაც რომ არ ეთქვა „**ჩვენი თავნი ჩვენადვე გვეყუნესო**“, ისედაც ყველაფერი ნათელი იქნებოდა. ლელო ღუნის ურყევად სწამს: რუსეთის სამოცწლიანმა ბატონობამ ქართველებს სპარსეთისა და ოსმალეთის სამსაუკუნოვანი ბატონობის სიმწარე დაავიწყა! **ამკარაა, იმჟამინდელი ყოფა, მიუხედავად ქვეყნად მშვიდობის ჩამოვარდნისა, ლელო ღუნისა გაუსაძლისად ეჩვენება.** მას ისიც აფიქრებს, რომ თუ ადრე მტერი (სპარსეთი და ოსმალეთი) მტრად აღიქმებოდა, ესლა რუსეთი მტრად აღარ აღიქმებოდა. რუსეთის მიერ მოტანილი მშვიდობა მოხვევს „**ცარიალ მშვიდაბად**“ მიაჩნია. ამკარაა, რომ ლელო ღუნია ამ „ცარიალ მშვიდაბას“ ომზე უარესად თვლის. მტერი და ომი მოხვევს არ ამინებს: „რაი არნ მტერობა, თუ ერი ერობს? ცარიალ მშვიდაბა მიწაშიც გვეყოფის“. ლელო ღუნისა რუსეთის მიერ მოტანილ „ცარიალ მშვიდაბის“ პერიოდში დაცემული ზნეობა ადარდებს: „აწინა ერობა დაიშალის, მეძაგ-მრუმობაი ჩამოვარდნის, ხარბობაი, ანგარი გვერივნის, ერთსულობაი დავარდნის, მტრობა-ბძარვაი გახშირდნის“. მართალია, მშვიდობა დამყარდა, მაგრამ უზნეობა იქცა ყოველდღიური ცხოვრების ნორმად: „აწინა ტყუობით, მეძაგ-მრუმობით, ფიცთა გატეხვით, ერთურთ ღალატით სარჩო-საბადებელ საშოვერ გაგვიხდნის“. ფიზიკური სიკვდილის შიშით ზნეობრივ სიკვდილთან შეგუება ლელო ღუნისა ვერ წარმოუდგენია. ამიტომაც, რომ კითხვაზე: რით იყო უწინდელი დრო, უწინდელი ყოფა უკეთესი? ლელო ღუნია ყოველგვარი დაეჭვების გარეშე პასუხობს: „**ადრიდა ავად თუ კარგად ჩვენ ჩვენი თავნი ჩვენადვე გვეყუნეს, მით იყვის უკედ**“ („მგზავრის წერილები“).

„wodebaTa dauyoflad-

(წოდებათა შერიგება)

„ჩვენი თავნი ჩვენადვე გვეყუდნეს“ – ეს იყო ის დიდი იდეა, რომლის განხორციელებაც მთელი ერის გაერთიანებას, ქართველთა ერთად დგომას, ყველა წოდების (სოციალური ფენის) ინტერესთა შერიგებას მოითხოვდა. წოდებათა შერიგება, კლასთა თანამშრომლობა, რასაც მოგვიანებით არჩილ ჯორჯაძე „საერთო ნიადაგზე“ დგომას უწოდებს, ადვილი მისაღწევი არ იყო. ეს პრობლემა მხოლოდ ქართველი ერის წინაშე არ იდგა, იგი ერთნაირად მტკივნეული იყო ყველა ერისათვის, თუმცა დიდი იმპერიების მიერ დაპყრობილი (კოლონიური) ერებისათვის წოდებათა შერიგება გაცილებებით მნიშვნელოვანი იყო. ყოველ ეროვნულ სახელმწიფოში წოდებათა შერიგების, კლასთა თანამშრომლობის პრობლემა ჩვეულებრივ დგას. მაგრამ ამ მტკივნეული საკითხის მოგვარებაზე იქ ქვეყნის ხელისუფლება ზრუნავს, რომელიც მეტ-ნაკლებად გამონათავს (ან უნდა გამოხატავდეს) მთელი ერის, ყველა წოდებისა და კლასის ინტერესებს. ცხადია, სახელმწიფოს მართვა-გამგეობაში უპირატესობა მქონებელთა კლასს (სოციალურ ფენებს) გააჩნიათ, მაგრამ ამ შემთხვევაშიც ქვეყნის უმაღლესი საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ხელისუფლება საერთო-ეროვნულ, საერთო-სახელმწიფოებრივ ინტერესებს უნდა იცავდეს, წინააღმდეგ შემთხვევაში იგი თავიდან ვერ აიცილებს დიდ სოციალურ დაპირისპირებას. ილიასდროინდელი ცივილიზებული მსოფლიო, კერძოდ, დასავლეთ ევროპის ქვეყნები სწორედ ამ გზით მიდიოდნენ. ევროპამ უკან მოიტოვა რევოლუციების გზით ქვეყნის შიგნით არსებული სოციალური პრობლემების გადაჭრის ეპოქა და სახელმწიფოში ერთი იდეა – ეროვნული იდეა – გახდა გაბატონებული. წოდებრივ-კლასობრივი ინტერესების გამომხატველი ხელისუფლება ადვილს უთმობდა ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი ინტერესების გამომხატველ ხელისუფლებას. ქართველი ერი ასეთ ერთა რიცხვს არ განეკუთნებოდა. საქართველო კოლონიური ქვეყანა იყო, მას საკუთარი ეროვნული ხელისუფლება არ გააჩნდა და, აქედან გამომდინარე, არც წოდებათა შერიგებასა და კლასთა თანამშრომლობაზე ზრუნავდა ვინმე. ცხადია, ეს ძალზე აფერხებდა საერთო-ეროვნული იდეის გარშემო მთელი

საქართველოს გაერთიანებას. უფრო მეტიც, რუსეთის საიმპერატორო კარი და კავკასიის კოლონიური ადმინისტრაცია ყოველნაირად აფერხებდნენ საქართველოში არსებული ყველა წოდებისა და კლასის შერიგება-შეთანხმებასა და ქართველი ერის დარაზმვას ერთი იდეის გარშემო. **ქართველი ერის ერთობა დიდ საშიშროებას უქმნიდა რუსეთის იმპერიის ბატონობას საქართველოში.**

ვის უნდა ეზრუნა საქართველოში წოდებათა შერიგებასა და კლასთა თანამშრომლობაზე? ეს დიდი ეროვნული მისიაც ილიამ იკისრა. ილიას სამი დიდი წინააღმდეგობა ჰქონდა გადასალახი. **პირველი.** საქართველოს ეკონომიკური განვითარება და მისი თანამდევნი სოციალური პროცესები ქართველ ერში არსებულ სოციალურ ფენებს თავისთავად უპირისპირებდა ერთმანეთს. **მეორე.** რუსეთის საიმპერატორო კარი, კავკასიის კოლონიური ადმინისტრაცია დაინტერესებული იყო ქართველი ერის სოციალური პრინციპით გათიშვისა. **მესამე.** საკუთრივ რუსეთში ძალას იკრეფდა სოციალისტური იდეოლოგიის ერთ-ერთი ნაირსახეობა — ნაროდნიკობა (ხალხოსნობა). ნაროდნიკები ყოველნაირად ცდილობდნენ ქვეყანაში წოდებათა (კლასთა) დაპირისპირების გზით სოციალური ამბოხის (რევოლუციის) გამოწვევას. სოციალური დემაგოგიის გზით ერის გათიშვის ნაროდნიკულ იდეას მიმდევრები გამოუჩნდნენ საქართველოში. ცოტა მოგვიანებით სოციალური დემაგოგიის გზით ერის გათიშვის ტაქტიკას დაადგინენ რუსი სოციალ-დემოკრატები და მათი ქართველი თანამოაზრეები. ყოველივე ეს დიდ წინააღმდეგობას უქმნიდა საქართველოში საერთო-ეროვნული იდეის გაბატონებას.

წოდებათა შერიგების იდეითაა გამსჭვალული ილიას მოთხრობა „**ოთარაანთ ქვრივი**“ (1887 წ.). მოთხრობაში ამ დიდი ეროვნული მნიშვნელობის იდეის პრაქტიკულად განხორციელების ყველა სიძნელე კარგად არის ნაჩვენები. ილია „**ოთარაანთ ქვრივამდე**“ „**გლახის ნამშობითა**“ (1862-1873 წწ.) და „**კაკო ყაჩაღით**“ (1860 წ.) მივიდა. ეს იმას ნიშნავს, რომ ილიას კარგად ესმოდა წოდებათა შერიგების მთელი სირთულე. ყოველდღიური ცხოვრება წოდებათა გათიშვასა და დაპირისპირებას უფრო უწყობდა ხელს, ვიდრე შერიგებას. ყოველდღიურობა ჩრდილავდა დიდ ეროვნულ იდეას. 1862 წელს ილიამ ასეთი სიტყვები ათქმევინა თავის ერთ-ერთ გმირს: „**მაშინ რა ვიცოდი სულელმა, რომ უფროს-უმცროსობაში სიყვარული სიზმარია? რა ვიცოდი, რომა ბატონ-ყმობის შუა სიყვარულის ხიდი არ გაიდება? ვერე ყოფილა ქვეყანაზედა, ცალს თურმე ცალმა უნდა უცალოს!**...“ („**გლახის ნამშობი**“). ოცდახუთი წლის შემდეგ ილიამ კი „**ოთარაანთ ქვრივი**“ დაწერა.

„**ოთარაანთ ქვრივის**“ ტრაგიკული ფინალის მიუხედავად, ილია ეროვნული თანხმობის, წოდებათა შერიგების იდეას უპერსპექ-

ტივოდ სულაც არ თვლიდა. 1888 წლის 2 ნოემბერს „ივერიაში“ დაბეჭდილ მოწინავეში ისევ უბრუნდება წოდებათა შერიგების, კლასთა თანამშრომლობის იდეას. „ივერიის“ ეს მოწინავე უსათაუროდ გამოქვეყნდა, ხოლო ილიას თხზულებების კრებულებში დაბეჭდილია სათაურით – „წოდებათა თანასწორობა“. ილია პირველსავე აბზაცში მოკლედ აყალიბებს უმთავრეს იდეას: „ჩვენი გულითადი რწმენა ყოველთვის ისა ყოფილა და არის, რომ ერის წარმატება, ქონებრივი თუ გონებრივი, შესაძლებელია მხოლოდ მაშინ, როცა ერი წოდებათა დაუყოფელად, დიდპატარაობის გაურჩევლად და გამოუკლებლად ერთიანის მეცადინეობითა და გარჯით ჰყვარდეს ცხოვრების გზა გაიკვალოს და ბურთი ბედისა გაიტანოს წუთისოფლის მოედნიდან ყველამ ერთად და საყოველთაოდ. ცალ-ცალკე წვევა ცხოვრების უღლისა, ცალ-ცალკე ხვნა და მკა, ცალ-ცალკე თლა ლხინისა თავისკენ და ჭირისა სხვისკენ, მარტო თავისთვის ხსოვნა და სხვისი დავიწყება მომაკვდინებელია კაცთა საურთიერთო ცხოვრებისა და საცა ეგ ურთიერთობა არ არის, იქ არც იგი კრებულია, რომელსაც ერი ჰქვია“.

ილიამ კარგად იცოდა, რომ წოდებათა შერიგების, კლასთა თანამშრომლობის იდეას ბევრი მოწინააღმდეგე ჰყავდა. ყოველდღიური ცხოვრება აღსავსე იყო სოციალური დაპირისპირების დამადასტურებელი ფაქტებით. სწორედ თავის ოპონენტთა საყურადღებოდ წერდა ილია: „ტყუილად ჰფიქრობენ, ვითომც კაცთა ურთიერთობაში შესაძლებელი იყოს რომელსაჲ წოდებამ ცალკე ბინა გაიკეთოს, ცალკე ინტერესები შემოიღოს, შემოიფარგლოს და ამით რაიმე ხერი და სიკეთე ჰნახოს საბოლოოდ. ამისთანა წყობა და აგებულობა საზოგადოებისა, თუ ერისა, დიდხანს თავს ვერ დაიჭერს და, ვითარცა ქვიშაზე აგებული სახლი, პირველ ქარის შემობერვაზედვე დაიფუშება“. ილიამ გარკვევით მიანიშნა, რომ წოდებრივი ინტერესების გამომხატველი სახელმწიფო და ხელისუფლება თანდათან უთმობდა ადგილს საერთო-ეროვნულ სახელმწიფოს და მთელი ერის, ყველა წოდების ინტერესების დამცველ ხელისუფლებას: „ეხლა სულ სხვა დროა და ამ სხვა დრომ სხვა მოძღვრებაც მოიტანა, მოძღვრება მართალი და ჭეშმარიტი. ეხლა ცალკე კაცია, თუ ცალკე წოდება, მარტო ამას უნდა იძახდეს და მარტო ამისათვის უნდა ერჩოდეს გული, რომ თუ სხვანი კარგად არიან, მეც კარგად ვიქნებიო. ვინც დღეს ამას ივიწყებს, ის ივიწყებს საკუთარს თავსა, საკუთარს ბედნიერებას სულიერსა და ხორციელს“. ცხადია, ყოველივე ზემოთ თქმული ეხებოდა დასავლეთ ევროპის ქვეყნებს და არა რუსეთსა და საქართველოს. რუსეთში და, ცხადია, მისი გავლენით საქართველოში, სოციალური დაპირისპირება სულ უფრო ძლიერდებოდა. ამას ხელს უწყობდა, ერთი მხრივ, ხელისუფლების გაუაზრებე-

ლი პოლიტიკა და, მეორე მხრივ, სოციალისტური ორიენტაციის ძალების (ანარქისტების, ნაროდნიკების, სოციალ-დემოკრატების) ანტისახელმწიფოებრივი მოღვაწეობა, რომლის მიზანიც იყო სოციალური დაპირისპირების გაღრმავება და დიდი სოციალური ამბოხის გამოწვევა. საქართველოში შექმნილ ვითარებას ილია ასე ახასიათებს: „ჩვენდა სამწუხაროდ, ჩვენი თავად-აზნაურობა ჯერ ამ მოძღვრებას ვერ მისწვდომია და, როგორც ერთი ცალკე წოდება ჩვენის ერისა, ხშირად ცალკე იწევს და ცალკე ითლის. ჩვენ-კი ვიტყვით, რომ მისი დღეგრძელობა, კეთილ-დღეობა, ბედნიერება, სახელე და დიდება სწორედ და მთლად იმაშია, რომ ეს მოძღვრება გულში ჩაიჭდოს და ერთს წუთსაც გონებიდამ არ მოიშოროს, რომ თუ სხვანი კარგად იქნებიან, მარტო მაშინ იგიც კარგად იქნება. ჭეშმარიტსა და საბოლოო წარმატების სათავე აქა აქვს და თუ ჩვენი თავად-აზნაურობა ყოველს თავის მეცადინეობას და მოქმედებას ამ მოძღვრებას შეუფერებს და ქვეშ დაუყენებს, სასახლო მიზეზს არსებობისასაც იპოვის“. ილია ურყევად ღვას იმ აზრზე, რომ წოდებათა შერიგების იდეის პრაქტიკულად განხორციელება თავდაზნაურობამ უნდა იღოს თავს, რადგან ქართული ეროვნული ბურჟუაზია ამ პერიოდისათვის პრაქტიკულად არ არსებობდა და პერსპექტივაც არ გააჩნდა: „ეხლანდელს დროში მხოლოდითი გზა წარმატებისა თავად-აზნაურობისათვის ის არის, რომ ყველას ერთად, გამოურჩევლად, გამოუკლებლად, მოზიარე ექმნას ჭირსა და ღზინში და თავისი ქონებრივი და გონებრივი ღონე არ შეაღიოს ამო ცდას, რომ ცალკე ვიყო და ცალკე ვბედნიერებდეო“ („წოდებათა თანასწორობა“).

ყოველივე ზემოთ თქმული აუცილებელს ხდის კითხვის დასმას: თვლიდა თუ არა ილია წოდებათა შერიგების იდეას შესაძლებლად მომავალში მაინც? ამ კითხვის პასუხს „ოთარაანთ ქვირვის“ დასასრულს ვპოულობთ: „ეგ ცრემლიანი ცოდნა უკანა სწავას და ჰბუგავს, წინა ჰნამავს და ამწვანებს. ეგ ნამი რომ გაბეგრდება, მდინარე წყლად იქცევა და მთელს ტივს მოიტანს, რომ ჩვენ შორის ჩატეხილი ხიდი გაამრთელოს და ეგრე ორსავ ნაპირს გააერთებს“ („ოთარაანთ ქვირივი“).

თუ როგორ უნდა განხორციელებულიყო წოდებათა თანამშრომლობა, როგორ უნდა მომხდარიყო „ჩატეხილი ხიდის“ აღდგენა, ილიას არ დაუკონკრეტებია. ამ იდეის პრაქტიკულად ხორცშესხმის გზები ცოტა მოგვიანებით არჩილ ჯორჯაძემ დასახა. ეს კიდევ ერთხელ ადასტურებს იმას, რომ არა მარტო XIX საუკუნის 80-იან წლებში, არამედ XX საუკუნის დამდეგსაც წოდებათა შერიგებას, კლასთა თანამშრომლობას სულაც არ თვლიდნენ არარეალურად.

qarTuli progresi-

(პარტიებად დაშლის სენი)

XIX საუკუნის მეორე ნახევარში ევროპის პოლიტიკურ ცხოვრებაში სულ უფრო და უფრო მზარდ გავლენას იძენდა ახალი ფენომენი – **პოლიტიკური პარტია**. პოლიტიკური პარტია გარკვეული სოციალური ფენის (ფენების) ინტერესების გამომხატველი იყო. ცოტა მოგვიანებით, XIX საუკუნის 80-90-იან წლებში პოლიტიკური პარტიების აღმოცენება იწყება რუსეთსა და საქართველოში. ამ პერიოდისათვის XIX საუკუნის 60-იანი წლების დამდეგიდან ილია ჭავჭავაძის წინამძღოლობით დაწყებული დიდი ეროვნული მოძრაობა უკვე დაშლილი იყო სულ მცირე სამ მიმდინარეობად: **გაზეთ „ივერიის“ მიმდინარეობა** (ილია ჭავჭავაძე და მისი თანამოაზრეები) საერთო-ქართული ეროვნული მოძრაობის დევების ერთგული იყო და ეროვნული მოძრაობის ერთიანობის შენარჩუნებას ცდილობდა, თუმცა უშედეგოდ. **გაზეთ „კვალის“ მიმდინარეობა** (გიორგი წერეთელი და მისი თანამოაზრეები) „ივერიის“ მიმდინარეობასთან თანამშრომლობას გამორიცხავდა და ქართულ სინამდვილეში ახალი იდეოლოგიის – ნაციონალ-სოციალიზმის დანერგვას ცდილობდა. **ჟურნალ „მოამბის“ მიმდინარეობა** (ნიკო ნიკოლაძე და მისი თანამოაზრეები) ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული იდეებით იყვნენ გატაცებულნი და საქართველოს მომავალს ბურჟუაზიული წყობილების დამკვიდრებაში ხედავდნენ. ყოველივე ეს ძალზე აფიქრებდა ილიას. იგი კარგად ხედავდა, რომ დაშლის პროცესი ამით არ დამთავრდებოდა. ასეთი დასკვნის გაკეთების საშუალებას იძლეოდა ევროპის ქვეყნების გამოცდილება და, რაც მთავარია, ქართულ სინამდვილეში შექმნილი ვითარება.

პოლიტიკური პარტიების აღმოცენება არავითარ საშიშროებას არ უქმნიდა იმ ერებს, რომელთაც დამოუკიდებელი სახელმწიფოებრიობა და შესაბამისი პოლიტიკური კულტურაც გააჩნდათ. სულ სხვა ვითარება იყო საქართველოში. რუსეთის იმპერიის მიერ დაპყრობილ ქართველ ერს სერიოზულ საფრთხეს უქმნიდა სოციალური გათიშულობა, სოციალურ ფენათა დაპირისპირება. წოდებათა შერიგების, კლასთა თანამშრომლობის გარეშე წარმოუდგენელი იყო ერის დარაზმვა ერთი მიზნისათვის – დამოუკიდებლობის მოპოვების-

სათვის. ამჯერად კი სოციალური დაპირისპირებიდან მომდინარე საფრთხესთან ერთად ქართველ ერს პარტიული გათიშულობის, პარტიული დაპირისპირების საფრთხე დაემუქრა.

ილია სერიოზულად იყო შეშფოთებული ქართველი ერის პარტიული ნიშნით გათიშვის საშიშროებით. 1895 წელს ილიამ საზღვარგარეთ მყოფ ნოე ჟორდანიას შეუკვეთა წერილების სერია გერმანიაში პოლიტიკური პარტიების აღმოცენებისა და მოღვაწეობის შესახებ. ჩანს, ილიას სურდა, ღრმად და საფუძვლიანად გაეაზრებინა პოლიტიკური პარტიების ადგილი ერის (სახელმწიფოს) ცხოვრებაში. ნოე ჟორდანიამ შეკვეთა შეასრულა. „ივერიაში“ დაიწყო მისი წერილების ბეჭდვა გერმანიის პოლიტიკური პარტიების შესახებ. ილიამ მალე წერილების ბეჭდვა შეწყვიტა. სავარაუდოა, რომ ამისი მიზეზი ნოე ჟორდანიას მიერ სოციალურ პრობლემატიკაზე ყურადღების ზედმეტად გამაზვილება იყო. ნოე ჟორდანიამ ან ვერ აჩვენა (რაც ნაკლებად სავარაუდოა), ან არ აჩვენა (რაც უფრო სავარაუდოა), რა იყო პოლიტიკურ პარტიათა მოღვაწეობაში **საერთო-ეროვნული, საერთო-სახელმწიფოებრივი**.

ილიას ამ პერიოდშიც (XIX საუკუნის 90-იანი წლების შუა ხანები), გაცილებით უფრო ადრეც და მომდევნო წლებშიც ურყევად სწამდა: **პოლიტიკური პარტიების აღმოცენება სოციალური დაპირისპირების ახალი ეტაპის დასაწყისის ნიშნავდა. პოლიტიკურ პარტიათა აღმოცენება გაცილებით უფრო საშიში იყო, ვიდრე სოციალური დაპირისპირება, რადგან ამა თუ იმ სოციალური ფენის ინტერესების დაცვის უკან იმალებოდა ვიწრო პარტიული, კლანური, უფრო მეტიც, სექტანტური ინტერესები. პოლიტიკური პარტიის აღმოცენება თავისთავად უკვე ნიშნავდა საერთო-ეროვნული, საერთო-სახელმწიფოებრივი ინტერესების უგულებელყოფას.** ილია ამა-საც კარგად ხედავდა, რომ დგებოდა დრო, როდესაც პოლიტიკური პარტია პოლიტიკური ცხოვრების აუცილებელ ფენომენად იქცეოდა. ეს ილიამ ნოე ჟორდანიას წერილებამდეც იცოდა, ამ წერილების გამოქვეყნების შემდეგ კი საბოლოოდ დარწმუნდა: საქართველო ამ სენიდან თავს ვერ დაიცავდა.

ქართველი ერის პოლიტიკურ პარტიებად გათიშვის დასაწყისის მაუწყებელი იყო პირველი ქართული სოციალ-დემოკრატიული ორგანიზაციის „მესამე დასის“ შექმნა (1892-1893 წწ.) და გიორგი წერეთლის გაზეთ „კვალში“ (დაარსდა 1893 წ.) სოციალისტური იდეების პროპაგანდა. „მესამე დასისა“ და გაზეთ „კვალის“ სოციალისტურ გატაცებებს ილიამ მხოლოდ 1896 წელს უპასუხა ბრწყინვალე პუბლიცისტური წერილით „ჩვენი ეხლანდელი სიბრძნე-სიცრუე“. ეს იყო პირველი პუბლიცისტური წერილი, რომელშიც ილიამ პირდაპირ მიანიშნა პოლიტიკური პარტიების აღმოცენე-

ბისაგან მომდინარე დიდ ეროვნულ საფრთხეზე. ამ დროიდან ილია ღიად დაუპირისპირდა სოციალ-დემოკრატებს. ამავე დროს ილიამ ეროვნული მოძრაობის ცნობილ მოღვაწეს გიორგი წერეთელს საჯაროდ დასდო ბრალი სოციალ-დემოკრატების მფარველობასა და წახალისებაში, ხოლო გიორგი წერეთლის „კვალი“ უშვერსიტყვაობით განთქმულ გაზეთად მონათლა. აშკარაა, რომ ილიამ გიორგი წერეთელს ვერ აპატია სოციალისტური იდეებით გატაცება, სოციალ-დემოკრატების („მესამე დასის“) მფარველობა, ხოლო „კვალს“ – სოციალისტური იდეების პოპულარიზაცია, „ივერისათან“ დაპირისპირება, ქართულ სინამდვილეში „ივერიის“ ადგილის დაკავების მცდელობა.

წერილის დასაწყისში ილია, როდესაც მკითხველს მთავარი სათქმელის მოსასმენად ამზადებდა, ვითომდა შემთხვევით, სიტყვებს „ბოყინსა“ და „ზაფრას“ ახსენებს და ამ სიტყვებისათვის იქვე ბოლდის იხდის: „იდევე მოგახსენებთ, უკაცრაოდა ვარ-მეთქი“. შემდეგ კი მოდის მთავარი სათქმელი: „მე ვხედავ, ბატონებო, რომ ჩემმა უკაცრაობამ თქვენ გაგაკვირვავთ. ნუთუ ამ სიტყვას თქვენში ლილახანა წაუხდა და ხმარებისაგან განდევნილ იქმნა? არც საკვირველია. მე მგონია, ერთი დიდი საბუთი უნდა გქონდეთ, ეს უკაცრაობა ჯვარს აცვათ და საიქიოს გაისტუმროთ. თუ ბოყინი და ზაფრა საბოლდისოა, თუ ამისთანა უმანკო სიტყვებისათვის უკაცრაობას მოვითხოვთ, მაშინ ხომ ჩვენმა სასიქადულო „კვალის“ რედაქციამ თავისი დუქან-ბაზარი უნდა აალაგოს, რადგანაც წლითი-წლობამდე, ყოველს საათს, წამ-და-უწუშ ამ უკაცრაობის თქმას მოუნდება. როდისღა მოიცლის იმ მშვენიერ და ტკბილ უშვერსიტყვაობისათვის, რომლითაც ასე სამართლიანად იტაცებს ჩვენს სულსა და გულს...“ ამის შემდეგ ილია მკითხველს შეახსენებს, რომ „კვალის“ იდეური მიმართულების განმსაზღვრელი გიორგი წერეთელია: „მე მესმის, ბატონებო, თქვენი საბუთიანი შიში, რომ ამ უკაცრაობას არ გადააყოლოს ბ-ნმა გ. წერეთელმა იგი ლაზათი, რომელიც ასე ამშვენებს „კვალსა“ და მით არ მოგაკლდეთ დიდი სიამოვნება „კვალის“ კითხვისა“. ამის შემდეგ ილია ისევ „კვალის“ იდეურ ღირებულებაზე აგრძელებს საუბარს: „მართლაცდა, უკაცრაობის ცხრილში რომ გაატაროთ „კვალი“, რაღა დარჩება ძირს, რომ ვიკითხოთ, ვისწავლოთ და ვისიამოვნოთ ისე, როგორც დღეს ვკითხულობთ, ვსწავლობთ და ვსიამოვნებთ“.

ყოველივე ზემოქმედი ილიას იმისათვის სჭირდებოდა, რომ მკითხველს დაანახვოს მთავარი, პოლიტიკურ პარტიათა აღმოცენებიდან მომდინარე დიდი ეროვნული საფრთხე: „იქნება გვეგონოთ, ამით მინდოდეს თავი მოვაწონო გ. წერეთელს, რომ მესამე დასში შესასვლელად თავისის ბედნიერის ხელით კარი გამიღოს. სულაც

არა. მე უფრო შორს მინდა გადავავლო. თუ ღმერთი შემეწევა და მე ჩემით მოგაწონეთ თავი, მე მეოთხე დასს შევადგენ და მეთაურად გაუუხლები. ოთხი სამზე ერთით წინ არის და მეც მინდა, თუ ვიქნები, წინ ვიყო. ბ-ნ გ. წერეთლის დიდი ღვაწლი მით არის დაუვიწყარი, რომ ამისთანა ადვილი გზა გვიჩვენა წინაურობისა: საქმე ეხლა თვლამა, მეოთხეს მეხუთე მოჰყვება, მეხუთეს – მეექვსე და წავა ესე, მინამ ადამიანს სათვალავი შემოაკლდება. ქართული პროგრესი ეს არის და ევროპისა-კი რა მოგახსენოთ“.

ილიამ ისიც შენიშნა, რომ პოლიტიკური პარტიის, პოლიტიკური მიმდინარეობის ლიდერობა, რომელიმე პარტიული იდეოლოგიის მიზანდასახული პროპაგანდა ამბიციურობის დიდ ღოზასაც შეიცავდა. ილიას აზრით, სწორედ ამბიციურობა ამოძრავებდა გიორგი წერეთელს: „ვიღაცამ წამოროშა, რომ თავის-თავის ქება დამპალ კიტრადაც არა ჰღირსო. სტყუის, თქვენმა მზემ. მაშ რამ ააცოცა ჩვენი ბრძენი ბ-ნი გ. წერეთელი და დასკუპა მუმიასავით „მესამე დასის“ თავზე?“

ილიას ეჭვიც არ ეპარებოდა იმაში, რომ **პარტიული ინტერესების ერთგულებიდან სამშობლოს დალატამდე ერთი ნაბიჯი იყო.** ილიამ „მესამე დასს“ და მის ნათლიას გიორგი წერეთელს სწორედ სამშობლოს მოღალატის ბედი უწინასწარმეტყველა. თბილისის სათავადაზნაურო სკოლის ირგვლივ ატეხილი დავის დასასრულს გიორგი წერეთლის თანამოაზრეთა ძალისხმევით მიღებული ანტი-ქართული დადგენილების კრიტიკისას ილია აღნიშნავდა: „ასეა, თუ ისე, ბ-ნმა გ. წერეთელმა სიხარულით მაშინვე დეპეშა გაუგზავნა საიქიოს ნეტარხსენებულ კატკოვს და მიულოცა, რომ თუმც მოჰკვდი, შენის ანდერძით აწ ისევ ჰსაქმობ მკვდარიო. ჩვენ, ქართველები, ძლივს მივწვდით შენს სიბრძნე-სიცრუესო. გიხაროდენ, მიხედონიკიფოროვიჩ, შენ მანდ, ვითარცა მიხარიან აქ მე, გიორგი ექვთიმესძესაო. არ ვიცით-კი, ეს სასახელო დეპეშა მარტო თავისის სახელით გაუგზავნა ჩვენმა ღვთით ბენდიერად ბრძანებულმა გ. წერეთელმა, თუ მესამე დასის სახელითაც“ („ჩვენი ეხლანდელი სიბრძნე-სიცრუე“).

პარტიობის სენი სულ უფრო სერიოზულად ღრღნიდა ქართველი ერის სხეულს. პარტიული ინტერესები ნთქავდა ეროვნულ იდეალებს.

~ me bevri ram kargi mWirs~

(უარმყოფლობა საქართველოში)

ღვთისაგან დაკისრებული მისიის აღსრულებას რომ იწყებდა, ილიამ კარგად იცოდა, რომ მოწამის გზით უნდა ევლო. ვისთვისაც უნდა წამებულიყო, „პირველ ქვას“ სწორედ ის ესროდა, ის უარყოფდა. უარმყოფელთაგან შეურაცხყოფილი ილია ირონიული ღიმილით შეჰყურებდა ცოდვით დაცემულთა ნამოქმედარს, ხსნის გზას სთავაზობდა და როცა სამაგიეროდ კვლავ შეურაცხყოფდნენ, ისევე ირონიულად მიმართავდა: „მე, ბატონებო, ასეც მჩვარში ნუ გამხვევთ. მე ბევრი რამ კარგი მჭირს“ (**„ჩვენი ეხლანდელი სიბრძნე-სიცრუე“**). ყურად არავენ ილო. ილიას უარმყოფლების გააფთრებას საზღვარი არ ჰქონდა. ცხადია, ილია ყველას ვერ უპასუხებდა. ერთი შემთხვევის გამო კი ოთხ მათგანს (გიორგი წერეთელს, მიხეილ მაჩაბელს, ივანე მაჩაბელსა და ილია ხონელს) მისთვის ჩვეული იუმორით ასე უპასუხა: „ეხლა რაკი გამომეცნაურეთ, მე აღარაფრის შიში მაქვს. უსათუოდ ჩემთან ერთად იტყვით, რომ მე, ესე იგი თქვენს ყურმოჭრილს მოსამსახურეს, ყოველი ის სიკეთე მჭირს, რაც საჭიროა მეოთხე დასის მეთაურობისათვის. ხუმრობაა, ერთს კაცს წილად ჰრგებოდეს უშვერსიტყვაობა გ. წერეთლისა, ყბელსიტყვაობა თ. მ. მაჩაბლისა, ფულურსიტყვაობა თ. ი. მაჩაბლისა! მართალია, ზოგიერთი სწავლული და მეცნიერი ამტკიცებს, რომ ეს სამივე ერთად დომხალსავით რომ აურიო, კარგად დაზილო და ერთს კეცზედ გამოაცხო, ის გამოვაო, რასაც რუსები „ნულს“ ეძახიან, ფრანგები „ზეროს“ და ქართველები ილია ხონელს“ (**„ჩვენი ეხლანდელი სიბრძნე-სიცრუე“**).

ილიას პირველობას ვერ იტანდნენ, მისი პოპულარობა შურდათ. ერთ-ერთ წერილში ილიამ სიტყვა „არაკის“ წარმომავლობა განმარტა, რის შემდეგაც თავისი „ადმოჩენის“ დაცვის მიზნით მკითხველს ასე მიმართა: „აქაც გთხოვთ, მემოწმებით, თორემ ამასაც ხელიდამ გამომგლეჯს ჩვენი გ. წერეთელი, ეგ სიტყვა პირველად მე ავხსენიო და დავიღუპე ხომ კაკალი კაცი. მესამე დასი ხომ დაუჯერებს და დაუჯერებს და ერთ ადღზე კიდევ მაღლა აასკუპებს თავისს მეთაურს“ (**„ჩვენი ეხლანდელი სიბრძნე-სიცრუე“**). მეორეგან ილიამ მკითხველს „სიბრძნე-სიცრუის“ არსი განუმარტა და იქვე

დასძინა: „გთხოვთ დაიხსოვოთ, რომ ამ საგანს პირველად მე მივე-
კარე, ეს საგანი პირველად მე აღმოვაჩინე, თორემ ბოლოს, როცა
მე ამით სახელს ვიშოვი, ბ-ნი გ. წერეთელი წამომეცვილება, სახელს
პირველობისას ის დაიჩემებს და სადაოდ გამიხდის საქმეს. ესეთია
მისი საქებარი ზნე-ჩვეულება“ („ჩვენი ესლანდელი სიბრძნე-სი-
რუე“). ილიასათვის დამახასიათებელი იუმორით ნათქვამი სიტყვების
უკან რა დიდი მწარე სიმართლე, მოყვასისაგან მიყენებული რამდენი
წყენა იმალებოდა!

ილიას უარყოფა, მისი ღვთიური მისიის დაუნახაობა ძველი
თაობიდან უცვლელად მიიღო ახალმა თაობამ. თავად ილიას ცნებები
„ძველი თაობა“ და „ახალი თაობა“ ტრადიციული გაგებისაგან გან-
სხვავებულად ესმოდა. ამ საკითხს ილია ენება 1892 წელს დაწე-
რილ ნაშრომში „წერილები მეცხრამეტე საუკუნის ქართულ ლიტე-
რატურაზე“. ილია სვამს კითხვას: „მართლა-და, რა არის და ვინ
არის ახალი, ან ძველი თაობა? ამ სახელებქვეშ ვინ და რა უნდა
ვიგულისხმოთ? ამჟამაა, ვინც ამ სახელებს რაიმე ფასსა სდებს და
თუთიყუშივით გაგონილს არ იმეორებს, ახალს თუ ძველს თაობას
იმათში ეძებს, რომელნიც საზოგადო სარბიელზე გამოსულან სამოქ-
მელოდ. უეჭველია, ეს სახელები უნდა ეკუთვნოდეს ამ ჯურის ხალ-
ხსა, იმიტომ რომ სხვა ყველა, თავის ცალკე ბუღეში კარჩაკეტილი,
ამისთანა სახელების წინაშე არაფერს შუაშია. თუ ასეა – და, ვკო-
ნებთ, უამისობა არც შეიძლება, – მაშ სიახლეს და სიძველეს ერ-
თისა და მეორის თაობისას აქ უნდა მოვუნახოთ საბუთი და საფუძ-
ველი“. ქვემოთ ილია საკითხს ამარტივებს, უფრო კონკრეტულ
დასკვნას აკეთებს: „ხოლო საკითხი ეს არის: რა საწყაო ვინმართ,
რომ ან ერთს მიუწყაოთ ახლობა, ან მეორეს ძველობა? ჰასაკი და
წლოვანება? ეგ ხომ მტკნარი ბავშობა იქნება! ან კიდევ ის, რომ
ერთი გუშინ მოვიდა და მეორე დღეს მოდის? არც ხომ ეს იქნება
საკადრისი ჭკუათმყოფელი მკვლევარისათვის! მაშ სხვა რა ვიხერ-
ხთ, რომ ერთის ჯურის საზოგადო სარბიელზე მომქმედი კაცი გა-
ვარჩიოთ მეორისაგან?“ პირველი დასკვნა, რომელსაც ილია აკე-
თებს, ასეთია: „ჩვენში ამისთანა სიტყვები, როგორც ძველი და ახა-
ლი თაობა, ცალიერი და ფუყე სახელებია და დროა თავისს პატ-
რონს ჩაჰბარდნენ და საიდამაც მოსულან, იქ წავიდნენ“. აქედან
ლოგიკურად გამომდინარეობს შემდეგი, მთავარი, დასკვნა: „დროა
თავი დავანებოთ ამ გაცვეთილს სახელებს და მოვიკითხოთ მარტო
ის, გუშინ რას ვსდევდით ძველნიცა და ახალნიცა და დღეს რასა
ვსდევთ; რას ითხოვდა წინადლე და რა პასუხი მისცა დღევანდელ-
მა“ („წერილები მეცხრამეტე საუკუნის ქართულ ლიტერატურაზე“).
აი, ამ კრიტიკრიუმით აფასებდა ილია როგორც ძველ, ისე ახალ თა-
ობას.

თერგდალეულთა (სამოციანელთა) თაობის მომდევნო თაობას 1883 წელს ილია ასე ახასიათებდა: „ეს ათი-თორმეტი წელიწადია, რაც ჩვენს მწერლებს ერთი საკვირველი ჩვეულება დასჩემდათ: გამოსდგამს ფეხს თუ არა სალიტერატურო ასპარეზზედ, ყველაზედ უწინარეს ამას დაიძახებს ხოლმე: ვინც ჩემზე წინ იყავით, ძველნი ხართ, ჩვენ კი ახალნიო; ჩვენ წინ-მიმავალნი ვართ და თქვენ კი დროს უკან ჩამორჩითო და თუ გინდათ, „ბოლოზედ ჩასჭიდეთ ხელიო“ და სხვანი“. იქვე ილია ერთ კიდევ უფრო მეტად უარყოფით მოვლენაზე მიანიშნებს: „ამას კიდევ კაცი, როგორც იქნება, აიტანდა, მაგრამ ვაი ეს არის, რომ ამ ბოლოს დროს ამ ჩვეულებამ იბარტყა და ერთი სხვა ჭირიც გააჩინა: გინდათ თუ არა მიცანით, რომ გენიოსი ვარო და წინამორბედი ახლის დროისა, ახლის მომდევრებისაო, სუფრაზე პირველი სადღეგრძელო ჩემი დალიეთო...“ ილია ზემოთ ხსენებულ სენს საზოგადო სენად თვლის, თუმცა მთლიანად ახალ თაობას არ უარყოფს: „ჩვენ საზოგადოდ ახალ თაობას კი არ ვყოფთ უარს, არამედ იმას, ვინც მაგ სახელს ფართი-ფურთოებისათვის ტყუილად იჩემებს. — ახალი თაობა ახალთა აზრთა წინამძღოლობაში, ახალთა აზრთა მომდევრებაშია და არა იმაში, რომ მე დღეს დავიწყე წერა და შენ გუშინაო“ („**მითამ და „ახალი“ რაზმის კაცი“ ანუ ორი ფელეტონი**“).

ილიას შესანიშნავად ესმოდა, რომ ახალგაზრდა მოღვაწის, მწერალის იქნებოდა ის, თუ პოლიტიკოსი, საზოგადოებრივ ასპარეზზე დამკვიდრება ბევრ სირთულესთან იყო დაკავშირებული. ამ სირთულის შესახებ წერდა ილია 1886 წელს: „ცხოვრებამ ჩვენში ცოტად თუ ბევრად ფერი იცვალა. ახალმა დრომ ახალი მოთხოვნილება დაჰბადა ხალხის ცხოვრებაში. ძველი ცხოვრება თავის ნაკვალევადამ გამოვიდა და ახალი გზა-კი ჯერ ვერ გაუკვლევიო, ახლის ცხოვრების კვალი ვერ მიუგნია. ძნელია, თუ კაცს გზა აერივა: უკან დაბრუნება უძნელდება და წინ წასვლაც ველარ მოუხერხებია...“ („**ახალი დასის მოლოდინში**“).

რაც დრო გადიოდა, სულ უფრო მატულობდა სამოციანელთა (თერგდალეულთა) იდეების, და, პირველ რიგში, ილიას ღვაწლის უარყოფა. ამით შეშფოთებული ილია 1888 წელს წერდა: „თერგ-დალეულმა მოგვცა, რისიც მოცემა შეძლო, და გზა დაუთმო ახალს თაობას, რომელიც დღეს ჰმოქმედებს მწერლობასა და საზოგადოებაში. აქ იწყება ახალი ხანა ჩვენის ვითარებისა; სამწერლო თუ საზოგადო სარბიელზე გამოვიდა სულით და გულით ფუჭი და უღონო, გონებით გაუხსნელი და დროის შესაფერად მოუშადაბელი თაობა, რომლის შუბლის ბეჭედი „გულგრილობა და მლიქვნელობაა“. ამ თაობამ კარგად და საფუძვლიანად არ იცის არც უცხო მწერლობა და მეცნიერება და არც საკუთარი ვითარება“ („**თერგ-და-**

ლუქონი“ და ახალი თაობა“). ეს იყო მკაცრი, მაგრამ სამართლიანი განაჩენი. საქართველოში სწორედ XIX საუკუნის 80-იანი წლების მიწურულიდან და 90-იანი წლების დამდეგიდან დაიწყო ეროვნული ღირებულებების უარყოფა, ილიას გზის გმობა, ერის დაყოფა პარტიებად. ყოველივე ამან ქართველი ერი 1905-1907 წლების სასაქლაოს გავლით 1921 წლის კატასტროფამდე მიიყვანა, იმ კატასტროფამდე, რომლის თავიდან აცილება ილიას მკვლელობის შემდეგ აღარ შეიძლებოდა.

ახალ თაობაზე ზოგადად საუბრიდან 1900 წელს ილია კონკრეტული ადამიანების მხილებაზე გადავიდა. უფრო ზუსტად, ამ წელს იგი პოლემიკაში ახალგაზრდა თაობის ყველაზე ცნობილმა წარმომადგენელმა ნოე ჟორდანიამ გამოიწვია. ნოე ჟორდანიამ საძინებელ ილიას „ივერია“, მისი იდეური მიმართულება აირჩია და „ივერია“ ბნელეთის მოციქულად წარმოადგინა. ეს, ცხადია, მხოლოდ „ივერიის“ ღვაწლის უარყოფა არ იყო, ეს იყო სამოციანელთა (თერგდალეულთა) ღვაწლის უარყოფა, ილიას გზის გმობა. ილიამ გამოწვევა მიიღო. ნოე ჟორდანიას საპასუხოდ დაწერილი ოთხი წერილი ილიამ ასე დაასათაურა: „უმეცრობის ფართი-ფურთი“, „ახალი უმეცრობანი ბ-ნი ნოე ჟორდანიასი“, „ქარაფშუტობა, ორთავიანობა და ორპირობა უმეცრისა“, „ისევ და ისევ ბ-ნი ნოე ჟორდანიას უმეცრობანი და მისი წაჯეგ-უკუჯეგობანი“. წერილები ილიამ „ახალმოსულის“ ფსევდონიმით დაბეჭდა (იხ. გაზეთი „ივერია“, 1990, №№60, 61, 62, 78, 81, 87). ილია ნოე ჟორდანიას თვისებათაგან გამოყოფს ისეთ უარყოფით თვისებებს, როგორცაა: ქედმაღლობა, ზედმეტი თავდაჯერებულობა, ტრაბახი, თვალთმაქცობა. აი, რამდენიმე ადგილი ილიას წერილებიდან: „ბ-ნი ნოე ჟორდანია თავზე ბუზსაც არ ისვამს და დიდის ბუკით და ნადართ იქადის: რაცა ვარ მე ვარო. დეე იძახოს, ამით არავის არც არაფერი დააკლდება, არც მოემატება და ჩვენც ამაზე არ გამოვეკიდებით თავმოწონებულს პუბლიცისტსა, მით უფრო, რომ რუსული ანდაზისა არ იყოს, – დეე ბალებმა იცელქონ, თავი შეიქციონ, ოლონდ-კი ნუ იტირებენ;“ „ამგვარ უვიცთა და უმეცართა შორის ერთი მეტად თვალსაჩინო ადგილი დაიჭირა ჩვენში ბ-მა ნოე ჟორდანიამ. მან სწორედ ამისთანა კაცად გამოიჩინა თავი, თუმცა-კი თავი დიდ ბრძენად და მეცნიერად მოაქვს და რალაც უზომო დიადობით განგებ გაბუებულა თავისი-თავის ქებითა. იმას რომ ჰკითხვოთ, იგი მოვლინებულა, რომ წუთისოფლის ბორბალს ღერძი გამოუცვალოს და თავისის ბრძანებისა და ნებისაებრ ატრიალოს ცა და ქვეყანა;“ „ქვეყნის აშენებას გვიქადის ბ-ნი ნოე ჟორდანია და მისნი აიარები. საბა ორბელიანის ზღაპრისა არ იყოს, თითონ მამალსავით ხეზე შემეჯდარა და იძახის: მე აქ ვიყვილებ და თქვენ ძირს იყფეთ და

სოფელი აშენდებო. ამ იმედით ბრძანდებოდეს ბ-ნი ნოე ჟორდანია და მისი კამპანია, და როცა ამ გზით იმან ქვეყანა ააშენოს, მე წილს ნულარ დამიდებენ, არ დაფუძღურები“. ილიამ ნოე ჟორდანიასა და მის თანამოაზრეებს ასეთი განაჩენი გამოუტანა: „ბაქიაობა, კვეხნა, თავის-თავის ქება და განდიდება უტყუარი ნიშანია იმისი, რომ ზემო სართულში ყველაფერი თავისს ადგილას არ არის დალაგებული. თავისის-თავის მაქებარი შორს მანძილს ვერ გაივლის, მალე ჩააკეცინებენ მუხლსა, როცა დაუფიქრდებიან და შეატყობენ, რომ შიგ არა ყრია-რა. ამის დრო, როცა იქნება, მოვა, და იგი ბალები, რომელთა წინაშე დღეს ბ-ნი ჟორდანია უმეცრობისა და უვიცობის მალაყს ტაშისცემით გადადის, გაიზრდებიან, ისწავლიან, ცოდნით შეივსებიან და გამოარკვევენ, რა არაობის მადანია ეს ჩვენი ახალი პუბლიცისტი ყოველისფრით, ნიჭი გნებავთ, ცოდნა, თუ ჭკუა“ („უმეცრობის ფართი-ფურთი“).

ილიას გზის უარყოფით თავი მართო სოციალ-დემოკრატებს არ გამოუჩენიათ. ეს სენი საერთო სენი იყო. 1901 წელს დაწერილ ნაშრომში „პუბლიცისტი – ილია ჭავჭავაძე“ არჩილ ჯორჯაძემ ილიას აშკარად დაუწუნა ეკონომიკური და სოციალური პროგრამა, ასევე ეჭვქვეშ დააყენა მისი დემოკრატობა. ხსენებული ნაშრომი იმ ხანებში არ გამოქვეყნებულა. მიუხედავად ამისა, ილიას შეუმჩნეველი არ დარჩენია ის, რომ არჩილ ჯორჯაძე ვერ გადაურჩა ახალგაზრდა თაობისათვის დამახასიათებელ სენს – უარმყოფლობას. ცხადია, ილიას ისიც ეცოდინებოდა, რომ, მიუხედავად უარმყოფლობით გატაცებისა, ახალგაზრდა თაობაში არჩილ ჯორჯაძე ილიას ყველაზე დიდი დამფასებელი იყო. ილიამ საზოგადოებისათვის სახიფათოდ ჩათვალა არჩილ ჯორჯაძის სოციალური შეხედულებანი. ილიას მიუღებლად მიაჩნდა ახალგაზრდა თაობის მეორე წარმომადგენლის – ივანე გომართელის – სოციალური შეხედულებანიც. ამ საკითხისადმი თავისი დამოკიდებულება ილიამ გამოხატა 1902 წელს გამოქვეყნებულ წერილში – „ი. გომართელის ფილოსოფია და ა. ჯორჯაძის ფსიხოლოგია“. წერილი ილიამ „ახალმოსულის“ ფსევდონიმით დაბეჭდა (იხ. გაზეთი „ივერია“, 1902, №21). ილია ასე ახასიათებს არჩილ ჯორჯაძეს: „ხომ იცით, ვინა ბრძანდება ბ-ნი არჩილ ჯორჯაძე? ეს ის ახალი კაცია, რომელიც მართო იმის ფიქრსა და ცდაშია, რომ ახლებსაც აამოს და არც ძველები მოიმდუროს. ამიტომაც ამისთანაებში ასე ბრძნულად იტყვის ხოლმე: ძველები, მართალია, მიხვდნენ, მაგრამ საქმე ახლებსავით კარგად ვერ გამოშიგნეს, გულღვიძლი კარგად ვერ გაუჩნრიკესო; მიხვედრა ძველებისაა, გაჩნრეკა-კი ახლებისაო“. კიდევ უფრო დიდი იუმორია ილიას შემდეგ სიტყვებში: „აი, ღმერთმა აცოცხლოს არჩილ ჯორჯაძე, მისი ახალი მიმართულება, მისი ახალი მეცნიერება და მისი

ახალი ფსიხოლოგია. ვერ წარმოიდგენ, ქვეყანას რა დოვანი დასცემია, რა იღბალი ჰქონია და დღეს-აქამომდე-კი არა სცოდნია“. საბოლოო შეფასებაც ილიასეული იუმორითაა შეზავებული: „ეხლა სწორედ გითხრა, არ ვიცი, – რომელი უფრო დიდი მეცნიერია და რომელი უფრო წინ მივბის „საზოგადოებრივ იდეალებისაკენ“ – ბ-ნი გომართელი, თუ ბ-ნი არჩილ ჯორჯაძე? ეს-კი ვიცი, რომ ეს მეოცე საუკუნე ჩვენ, ქართველებს, კარგს ეტლსა და ვარსკვლავზე დაგვებედა: ხუმრობაა, ორი ამისთანა კაცი მოგვევლინა, როგორც ფილოსოფოსი გომართელი და ფსიხოლოგი – ჯორჯაძე“ („ი. გომართელის ფილოსოფია და ა. ჯორჯაძის ფსიხოლოგია“).

სხვა სენტა მსგავსად უარმყოფლობის სენიც უკურნებელი აღმოჩნდა.

exlandeli sibrZne-sicrue~

(სოციალიზმის ბუნება)

ილიამ თავისი ცნობილი პუბლიცისტური წერილი „ჩვენი ეხლანდელი სიბრძნე-სიცრუე“ 1896 წელს გამოაქვეყნა. წერილი სამი ლექციის სახით არის წარმოდგენილი (ვითომ ავტორი ლექციით გამოდის აუდიტორიის წინაშე). ამ დროისათვის პირველი ქართული სოციალ-დემოკრატიული ორგანიზაცია „მესამე დასი“ რამდენიმე წლის შექმნილი იყო. საზოგადოებისათვის კარგად იყო ცნობილი „მესამე დასის“ პროგრამა და ამ ორგანიზაციის ლიდერის (ნოე ჟორდანიას), ასევე სხვა სოციალ-დემოკრატების (სილიბისტრო ჯიბლაძის, პეტრე გელეიშვილის) საპროგრამო ხასიათის პუბლიკაციები. „მესამე დასელთა“ საზოგადოებრივ ასპარეზზე დამკვიდრებას ამკარად უწყობდა ხელს გიორგი წერეთელი, რომელიც გაზეთ „კვალში“ სისტემატურად ბეჭდავდა სოციალისტური ხასიათის მასალას. ილიას „ჩვენი ეხლანდელი სიბრძნე-სიცრუე“ სწორედ გიორგი წერეთლის, „მესამე დასისა“ და გაზეთ „კვალის“ წინააღმდეგ იყო მიმართული. პრაქტიკულად ილია ებრძოდა სოციალისტური (სოციალ-დემოკრატიული) იდეოლოგიის დამკვიდრებას ქართულ სინამდვილეში. XIX საუკუნის 90-იანი წლების შუა ხანებისათვის ცხადი იყო, რომ ქართულ ეროვნულ მოძრაობას ყველაზე დიდ საფრთხეს სწორედ სოციალისტური იდეოლოგია უქმნიდა.

ერთი შეხედვით უცნაურია: რატომ არაფერს ამბობს ილია სოციალიზმის ბუნების შესახებ, მაშინ, როცა ქართველ სოციალისტებს მიწასთან ასწორებს. ამას შეიძლება ერთადერთი ახსნა ჰქონდეს. ილიამ კარგად იცოდა, თუ რა დიდ ძალას წარმოადგენდნენ სოციალისტები ევროპასა და რუსეთში, ამ მოძრაობასთან ღიად დაპირისპირება საშიში იყო. აღსანიშნავია, რომ წერილი ილიამ „ჯიბრაელის“ ფსევდონიმით გამოაქვეყნა (იხ. გაზეთი „ივერია“, 1896, №№20,21,22). ილია არა მარტო არ აკრიტიკებს სოციალიზმს, არამედ არც კი ახსენებს მას, მკითხველს არ განუმარტავს სოციალიზმის ბუნებას. თუ ღრმად ჩავუკვირდებით, ილიას პუბლიცისტურ წერილს „ჩვენი ეხლანდელი სიბრძნე-სიცრუე“, ამკარა ხდება, რომ **სოციალიზმის** ნაცვლად ილია ხმარობს „**სიბრძნე-სიცრუეს**“. შემთხვევითი არ არის, რომ „სიბრძნე-სიცრუის“ მნიშვნელობა ილიას

წერილის დასაწყისში არ განუმარტავს. მას შემდეგ, რაც გიორგი წერეთლის, გაზეთ „კვალისა“ და „მესამე დასის“ საფუძვლიან კრიტიკას მორჩა, ილია, თითქოს უადგილოდ, ასე მიმართავს მკითხველს: „ეხლა დროა შევუდგეთ ჩემის ლექციის საგანს. სმენა და გაგონება!“ როგორც ვხედავთ, ილია საგანგებოდ ამზადებს აუდიტორიას (სინამდვილეში მკითხველს) და მხოლოდ ამის შემდეგ აცხადებს: „საგანი ჩემის ლექციებისა არის ეხლანდელი ჩვენი სიბრძნე-სიცრუე“. სიბრძნე-სიცრუის თემა, მისი არსი და დანიშნულება ქართველი მკითხველისათვის შესანიშნავად იყო ცნობილი, მაგრამ ილია „სიბრძნე-სიცრუეს“ სულხან-საბა ორბელიანისეული გაგებით არ იყენებს. ასე რომ ნდომობა, წერილის სათაურში არ იქნებოდა სიტყვები „ჩვენი“ და „ეხლანდელი“. ცხადია, ილია უკვე სათაურიდანვე ამცნობს მკითხველს, რომ საუბარი იქნებოდა არა „სიბრძნე-სიცრუის“ ტრადიციულ (სულხან-საბა ორბელიანისეულ) გაგებაზე, არამედ სხვა „სიბრძნე-სიცრუეზე“ – „ეხლანდელ“ (XIX საუკუნის 90-იანი წლების) „სიბრძნე-სიცრუეზე“. ილია იმთავითვე გრძნობდა, წერილის სათაურს შეიძლებოდა მკითხველი დაეხნა, რადგან ქართველ მკითხველს „ძველი“ „სიბრძნე-სიცრუის“ არსი და დანიშნულება კარგად ესმოდა, „ახლისა“ კი არა. ამ გაუგებრობის თავიდან ასაცილებლად ილია წერს: „იქნება ამ სათაურმა გაგაოცათ. მე იმდენი თქენი გაოცება არ მინდა, რამდენიც ის, რომ ამ უთავბოლო დრო-ჟამს, როცა ჩვენში დავთრები აირია, როცა ძალღს, უკაცრავად არ ვიყო – პატრონი ვერ უცვნია და პატრონს ძალღი, შესაფერი სახელი რამ დაერქვას. მე ვამტკიცებ, რომ ეხლანდელი დრო დროა სიბრძნე-სიცრუისა, მე ვამბობ ჩვენი, ესე იგი ქართველების დროამეთქი ასეთი. სხვებთან მე საქმე არა მაქვს. ყველა ერს ეხლანდელს დროში იმდენი თავისი საკუთარი თავში საცემი აქვს, რომ ძნელია სხვისთვის მოიცალოს ვინმემ. მაინც-და-მაინც, დეე სხვამ თავისი იცოდეს, ჩვენ ჩვენი უნდა შევიტყოთ“. „ეხლანდელი“ „სიბრძნე-სიცრუის“ განმარტების შემდეგ ილია მისთვის დამახასიათებელი იუმორით მოულოდნელად ისევ გიორგი წერეთელს ახსენებს: „გთხოვთ დაიხსომოთ, რომ ამ საგანს (ე. ი. „ეხლანდელ“ „სიბრძნე-სიცრუეს“ – ავტ.) პირველად მე მივეკარე, ეს საგანი პირველად მე აღმოვაჩინე, თორემ ბოლოს, როცა მე ამით სახელს ვიშოვი, ბ-ნი გ. წერეთელი წამომეცილება, სახელს პირველობისას ის დაიჩემებს და სადაოდ-გამიხდის საქმეს. ასეთია მისი საქმეარი ზნე-ჩვეულება“.

ილიას წერილის ეს ადგილი ბევრი რაიმეთია საინტერესო. ილია აღნიშნავს: საქართველოში „დავთრები აირია“ და „უთავბოლო დრო-ჟამი“ დადგა. რამ არია „დავთრები“ საქართველოში, რატომ დადგა „უთავბოლო დრო-ჟამი?“ ამ დროისათვის საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ მოძრაობაში და მთლიანად ქართულ საზოგადოებაში,

მის ყველა ფენაში „დავთრები“ არია სოციალისტური იდეოლოგიის გავრცელებამ და ქართველი სოციალ-დემოკრატების იდეურმა და ორგანიზაციულმა გაერთიანებამ – „მესამე დასის“ შექმნამ. ნოე ჟორდანიამ, სილიბისტრო ჯიბლაძემ და პეტრე გელიეშვილმა 1893-1896 წლებში გამოქვეყნებულ წერილებში ეჭვქვეშ დააყენეს ქართული ეროვნული მოძრაობის მონაპოვარი, ხოლო მისი ხვალინდელი დღე უპერსპექტივოდ მიიჩნიეს. ამასთან ერთად, დაიწყო ილია ჭავჭავაძისა და ნიკო ნიკოლაძის როლის დაკნინება, თავადაზნაურული ინტელიგენციის აბუჩად აგდება. ქართველი ერის წინამძღოლად პროლეტარიატი (მუშათა კლასი) გამოცხადდა. დაიწყო კარგად ორგანიზებული პროპაგანდა, რომლის მიზანი იყო სოციალური დაპირისპირების გავრცელება და სოციალური აფეთქების გამოწვევა. სწორედ ამ მოვლენას უწოდებს ილია „დავთრების არევის“, ხოლო თვით დროს – „უთავბოლო დრო-ჟამს“.

ილია აღნიშნავს: ის, რაც საქართველოში ხდება („დავთრების არევა“, „უთავბოლო დრო-ჟამის“ დადგომა), მხოლოდ საქართველოს სატკივარი არ არის. იგივე პროცესი შეინიშნება სხვა ქვეყნებში („ყველა ერს ეხლანდელს დროში იმდენი თავისი საკუთარ თავში საცემი აქვს“). ამ შემთხვევაში ილია იმაზე მიანიშნებს, რომ საქართველოს თანადროულად სოციალისტური იდეოლოგია გავრცელდა რუსეთის იმპერიაში მცხოვრებ თითქმის ყველა ერში.

ილია აღნიშნავს: გიორგი წერეთელს პირველობის დაჩემება სჩვევიაო („სახელს პირველობისას ის დაიჩემებს“). გიორგი წერეთელი, მართლაც, იჩემებდა, რომ მან პირველმა დაინახა სოციალიზმის ქართულ ნიადაგზე გადმონერგვის აუცილებლობა და კიდევ მიადწია მიზანს.

ზემოთ მოტანილი მასალა და მისი ანალიზი გვაფიქრებინებს, რომ **„ეხლანდელ სიბრძნე-სიცრუეს“ ილია სწორედ სოციალიზმს უწოდებს, ანუ სოციალიზმს მიიჩნევს ახალი დროის სიბრძნე-სიცრუედ.**

ჩვენი მოსაზრების სასარგებლოდ მეტყველებს ილიას წერილის კიდევ ერთი ადგილი, სადაც იგი უკვე აშკარად უპირისპირებს ერთმანეთს სულხან-საბა ორბელიანის „სიბრძნე-სიცრუეს“ და „ეხლანდელ სიბრძნე-სიცრუეს“. სულხან-საბა ორბელიანის „სიბრძნე-სიცრუე“ ილიას ასე აქვს წარმოდგენილი: „საბა ორბელიანის სიცრუე-მეთქი სულ სხვაა. საბა ორბელიანის სიცრუე ზღაპარია, არაკია, იგავია. იგავი, არაკი, ზღაპარი ამისთანა სახეა, კანია აზრისა, რომელიც საჭკუო და საზნეო ჭეშმარიტებას ზედმიწევნით გვიხატავს ხორცმესხმულად, ჭკუას გვასწავლის, გვარიგებს, ზნეს გვიწურთნის, ავსა და კარგს გვანიშნებს ერთმანეთში გასარჩევად“. „ეხლანდელ სიბრძნე-სიცრუეს“ ილია ასეა ახასიათებს: „მე ვფიქ-

რობ, რომ საბა ორბელიანს ამის თქმა უნდოდა: მე ზღაპარს გეუბნები და სიბრძნეს-კი გამცნებო. ზღაპარი მოგონილი ამბავია, არამართალი, მამასადამე, სიცრუეა. ამ მხრით წიგნი საბა ორბელიანისა სიცრუეა. ის სიცრუე-კი არა, რომელიც სწამლავს და კშხამავს ადამიანს და სიცრუის მთქმელს უფრო სთხრის და აუწმინდურებს, ვიდრე სხვას. ის სიცრუე-კი არა, რომელსაც აუღია ურცხვად თავი და ქურდულად იკბინება გესლიან მორიელივით და რომელიც ასე საზიზღარია და სამართლიანად დევნული ყოველ პატიოსან კაცისაგან. ის სიცრუე-კი არა, რომელსაც ბუდე გაუკეთებია ჩვენს სასიქადულო „მესამე დასის“ ჟურნალში, ბ-ნი გ. წერეთლის თავმოსაწონებელ კვალში, და რომელშიაც იგივე ბ-ნი გ. წერეთელი კრუნხადა ზის და სჩევი ტყუილების წიწილებს და ყოველ-კვირა გამოჰყავს იარმუკაზე გასასყიდად“.

„მესამე დასი“ და „კვალი“ სოციალიზმის იდეების ერთგული მიმდევრები და აქტიური პროპაგანდისტები იყვნენ, მესამე დასელები – თავგადაკლოლი სოციალისტები (სოციალ-დემოკრატები). თუ იღია პირველ ქართულ სოციალ-დემოკრატიულ (სოციალისტურ) ორგანიზაციას – „მესამე დასს“ – ისეთ ორგანიზაციად მიიჩნევს, სადაც „ეხლანდელ სიბრძნე-სიცრუეს“ დაუსადგურებია, მაშინ უდავო უნდა იყოს: **სოციალიზმი – ეს არის ახალი დროის, ანუ ეხლანდელი სიბრძნე-სიცრუე“**.

მეტად საინტერესოა, თუ რა ეპითეტებით ახასიათებს იღია სოციალიზმს. იღიას აზრით, სოციალიზმი „სწამლავს და კშხამავს ადამიანს;“ „ქურდულად იკბინება გესლიან მორიელისავით;“ „საზიზღარია და სამართლიანად დევნული ყოველ პატიოსან კაცისაგან;“ „სიცრუის მთქმელს (ანუ სოციალიზმის მიმდევარს – ავტ.) უფრო სთხრის და აუწმინდურებს“.

ასეთი მომაკვლინებელი დახასიათება სოციალიზმს ქართულ სინამდვილეში მხოლოდ იღიამ მისცა. ცხადია, სოციალ-დემოკრატებმა შესანიშნავად გაიგეს, თუ რა მნიშვნელობით ხმარობდა იღია „ეხლანდელ სიბრძნე-სიცრუეს“. სოციალიზმის გაბიარებუბას კი ისინი არავის აპატიებდნენ, არ აპატიეს იღიასაც. 1897 წელს სოციალ-დემოკრატებმა იღიას 60 წლის იუბილე ჩაუშალეს. უმედეგოდ დამთავრდა ქართველი საზოგადოების ერთი ნაწილის ცდა, იღიას იუბილე დაგვიანებით – 1898 წელს აღენიშნათ. იმხანად სოციალ-დემოკრატების წინააღმდეგ აშკარა გამოსვლა ვერავინ გაბედა. სოციალ-დემოკრატების იდეურმა ტერორმა თავის მიზანს მიადწია.

gvarTmeven yovels erovnuIs Rirsebas-

(შელახული ეროვნული ღირსების აღდგენისათვის)

რუსეთის კოლონიური პოლიტიკის ერთ-ერთი მთავარი მიმართულება **ქართული ეროვნული ცნობიერების** ჩაკვლა იყო. ამის გარეშე შეუძლებელი იქნებოდა ქართველი ერის ასიმილაცია, საქართველოს გადაქცევა რუსეთის იმპერიის განუყოფელ ნაწილად. ქართული ეროვნული ცნობიერების ჩაკვლას რუსეთის საიმპერატორო კარი და კავკასიის კოლონიური ადმინისტრაცია კარგად გააზრებული გეგმით ცდილობდა. ეს გეგმა ითვალისწინებდა:

პირველი. ქართული ენის განდევნას დაწყებითი სკოლებიდან და გიმნაზიებიდან, სასულიერო სასწავლებლებიდან და სასულიერო სემინარიებიდან, ე. ი. საერო და სასულიერო განათლების სისტემიდან. ქართველი მოზარდის განათლების ენა რუსული უნდა ყოფილიყო, სამყარო მას რუსული ენის საშუალებით უნდა შეეცნო.

მეორე. საქართველოს ისტორიისა და ქართული კულტურის (სასულიერო და საერო მწერლობა, საისტორიო მწერლობა, არქიტექტურა და სხვ.) სწავლების არდაშვება საერო და სასულიერო განათლების სისტემაში, მოზარდის ცნობიერებიდან ცნებების – „სამშობლოს ისტორია“ და „მშობლიური ლიტერატურა“ – წაშლა.

მესამე. ქართული ეროვნული ფასეულობების, სიწმინდეების დამცირება და აბუჩად ავლება, ქართველი ერის წარსულის, საქართველოს ისტორიის ისეთნაირად გაყალბება, რომ მასში მოზარდს საამაყო და მისაბაძი ვერაფერი დაენახა.

ილიას ბრძოლა **შელახული ეროვნული ღირსების** აღდგენისათვის დიდ მოქალაქეობრივ გამბედაობასთან იყო დაკავშირებული. ილია უპირისპირდებოდა არა რომელიმე კონკრეტულ სახელმწიფო უწყებას ან თანამდებობის პირს, არამედ იმპერიის სახელმწიფო პოლიტიკას. როცა ცნობილმა ჟურნალისტმა და სახელმწიფო მოღვაწემ, იმპერატორ ალექსანდრე II-სთან დაახლოებულმა პირმა, რუსეთში ერთ-ერთი ავტორიტეტული გაზეთის "Московские Ведомости"-ს რედაქტორმა მიხეილ კატკოვმა თავის გაზეთში ქართული ეროვნული დროშის შეურაცხმყოფელი მასალა გამოაქვეყნა, ყველა მიხვდა, რომ ეს მხოლოდ გაზეთის პოზიციის გამოხატულება არ იყო. მიუხედავად ამისა, ილია არ შედრკა. პირიქით, თავის წე-

რილში „კატკოვის პასუხად“, რომელიც 1882 წელს გაზეთ „დროე-ბაში“ გამოქვეყნდა, ილიამ სწორედ იმპერატორის ფავორიტი მიხეილ კატკოვი გააკრიტიკა მწვავედ. ილია წერდა: „ჩვენ ამ მასხარაობას მასხარა კაცისას (ე. ი. მიხეილ კატკოვისას – ავტ.) ყურსაც არ ვათხოვებდით, რომ ბეზლობა მარტო ამაზედ შემდგარიყო და მბეზღარს არ შეეგინებინოს, უპატიურება არ მიეყენებინოს მთელ ქართველობისათვის და მის ეროვნების ღირსებისათვის. იგი ამბობს, რომ „სამშობლოს“ წარმოდგენაზედ დიდი ხარჯი მოუვიდათ ქართველებსაო, და ქართული დროშები რომ გოდფურუას ცირკს მიყიდონ, კარგს იზამენო“. მიხეილ კატკოვისათვის „მასხარა კაცის“ წოდებას ყველა ვერ გაბედავდა. უფრო მეტიც, ილია ამაზეც არ შეჩერდა: „გაცვეთილის კაცისაგან ყველაფერი მოსალოდნელია, მაგრამ ეგრე უკადრისად ხსენება მისი, რასაც ყოველი პატიოსანი კაცი, ყოველი ერი თაყვანსა სცემს, როგორც ემბლემა ერის პატიოსნებისას, ერის ღირსებისას, რომლის შეუმწიკველად დაცვისათვის – არამც-თუ ცალკე კაცი, არამედ მთელი ერი ყველგან დედამიწის ზურგზედ სიცოცხლეს არა ზოგავს და მისთვის სიკვდილი სახელად და დიდებად მიაჩნია, – იმის ეგრეთ უკადრისად ხსენებას, არ ვიცით, რა სახელი დავარქვათ და მისი ეგრეთ მომხსენებელი რა სულიერებაში შევრიცხოთ“ („კატკოვის პასუხად“).

1881 წელს ილიას ცხარე პოლემიკა ჰქონდა კირილე იანოვსკისთან, რომელიც კავკასიის ოლქში განათლების საქმის ხელმძღვანელი (მზრუნველი) იყო. კირილე იანოვსკი აკნინებდა ქართული ენისა და საქართველოს ისტორიის როლს ქართველი მოზარდის განათლების პროცესში. ილია 1881 წელს გაზეთ „დროებაში“ გამოქვეყნებულ წერილში – „ბ-ნ იანოვსკის წერილისა გამო“ – არ დაეთანხმა კირილე იანოვსკის. ილიამ თავისი პოზიცია გაამყარა ცნობილი მეცნიერებისა და პედაგოგების მოსაზრებებით. ილია წერდა: „ჩვენ მოგვყავს ეს აზრები მეცნიერებისა იმიტომ-კი არა, რომ გვეგონოს, ვითომც ბ-ნმა იანოვსკიმ ყოველივე ეს ჩვენზედ უკეთ არ იცოდეს, არამედ იმიტომ, რომ ყველამ, დიდმა და პატარამ შეიტყოს და გაიგოს, რა ღონეა დედა-ენა სკოლისათვის საერთოდ და საეროსათვის საკუთრივ. ჩვენ რომ ეგრე დაჟინებით და უკან-დაუხვევლად ვთხოულობთ დედა-ენისათვის სრულს და დაუბრკოლებელს გზას სასწავლებელში, – ეგ მარტო დედა-ენის სიყვარულით არ მოგვდის. ვთხოულობთ და ვნატრულობთ იმიტომაც, რომ უდედა-ენოდ გონების განხნა ბავშვისა ყოველად შეუძლებელია“. ილია კირილე იანოვსკის შეახსენებს, რომ თუ სკოლიდან დედაენა განიდევენა „მამინ სკოლა გონების განხნის სახსარი-კი არ არის, გონების დაჩაგვრისაა, დანშვისაა, დათრგუნვისაა, გათახსირებისაა“. ილია სვამს კითხვას: „და განა ეს სასურველია ვისთვისმე?“ ბოლოს ილია დაას-

კვნის: „ ... დედა-ენა ცნობილია არამც თუ უკეთეს და აუცილებელ სახსრად, რომ სკოლამ თავისი დანიშნულება აასრულოს, არამედ უპირველეს საგნადაც, რომელიც ბავშვმა უნდა შეისწავლოს და იცოდეს. მაშასადამე, სკოლამ საზოგადოდ და საერომ საკუთრივ ეგ სამსახური უნდა გაუწიოს ერსა“.

დედაენის მნიშვნელობის გარკვევის შემდეგ ილია მსჯელობს სამშობლოს ისტორიის სწავლების მნიშვნელობის შესახებ და ასეთ დასკვნას აკეთებს: „მეორე აუცილებელი ღონე და საგანი საერო სკოლისა ადგილობრივი, ერობრივი ელემენტი არის, ესე იგი – ის ბუნება, ის ერი, ის ყოფა-ცხოვრება, რომელიც გარს არტყია მოზარდსა და რომელთ შორისაც ბავშვი ტრიალებს, სცხოვრებს სულითა და ხორცითა დაბადების დღიდანვე“.

კირილე იანოვსკისთან პოლემიკა ილიამ ასე შეაჯამა: „ცხადია, რომ საერო სკოლა, როგორც პირველ-დაწყებითი სკოლა ერისა, სხვა არა უნდა იყოს-რა, გარდა დედა-ენისა და სამშობლო ქვეყნის მასწავლებელ სკოლისა, იმისდა მიუხედავად – განგრძობილი იქნება მას შემდეგაც სწავლა თუ არა. ამ სკოლას თავისი საკუთარი მიუდანი აქვს, რომლის თავი და ბოლო იქვე, სკოლაშია. მართალია, პატარა მოედანია, მაგრამ ყოველი ჰხედავს, რა მძიმე და რა ძნელი გასაველია. ნურავის ნუ ჰკონია, საერო სკოლის საკუთარი ტვირთი ისე სუბუქი იყოს, რომ განიზრახოს სხვა საპალნეც აჰკიდოს რაიმე“.

კირილე იანოვსკისთან პოლემიკაში ილიას ერთ-ერთი ძლიერი არგუმენტი ისიც იყო, რომ ილია არ უარყოფდა რუსული ენის სწავლების აუცილებლობას: „მართალია, ბ-ნი იანოვსკი რუსული ენის სწავლებას საერო სკოლაში იმ საბუთითაც თხოულობს, რომ აქაურებს ჰსურთო რუსული ენის ცოდნაო. ჩვენცა გვსურს და ძალიანაც, განა მართო იმისათვის, რომ იგი საჭიროა ვითარცა სახელმწიფო ენა, არამედ იმისთვისაც, რომ მისი ლიტერატურა ეხლა იმოდენად ძლიერია, რომ შეუძლიან გონება-გახსნილს კაცს სულის საზრდოება მისცეს. იგი ღონეა, არამც თუ როგორც მეტის ცოდნა, არამედ როგორც სახსარი საცხოვრებლად ბრძოლისათვის, იგი ფარ-ხმალია დღეს ჩვენთვის ყველაფერში და ყველგან, რაკი შინიდანამ გარეთ ფეხს გამოვდგამთ“. თუმცა იქვე ილია იმასაც აღნიშნავს, რომ კირილე იანოვსკისეული სასწავლო გეგმა, მათ შორის რუსული ენის სწავლებისა, ყოველად მიუღებელია. **მოზარდმა ვერ ქართული უნდა ისწავლოს, ხოლო შემდეგ – რუსული ენა, რუსული ენის შესწავლა ქართული ენის საფუძვლიან ცოდნას უნდა ემყარებოდეს.** ილიას დასკვნა ასეთია: „იმ პროგრამით კი, როგორც ბ-ნი იანოვსკის მიუფიქრებია, ჩვენებური საერო სკოლა ვერც თავისს საკუთარს საქმეს გაარიგებს და ვერც რუსულს ენას გვაცოდინებს.

იმ ვიწრო გზაზედ, რაც საერო სკოლას ჩვენში დანიშნული აქვს, ამ ორივე – სულ სხვადასხვა საგნის – შეხვედრა არც ერთს დააყრის ხეირს და არც მეორეს“ („ბ-ნ იანოვსკის წერილისა გამო“).

სკოლის რუსიფიკაციის პირობებში ილიას პოლემიკა კირილ-ლე იანოვსკისთან, წმინდა პედაგოგიური მნიშვნელობის გარდა, დიდ პოლიტიკურ მნიშვნელობას იძენდა. უფრო ზუსტად, ამ შემთხვევაში ილიას წერილი პოლიტიკური თვალსაზრისით უფრო იყო მნიშვნელოვანი.

ქართული ეროვნული ცნობიერების დასამარებას სხვა ძალე-ბიც ცდილობდნენ, საფრთხე სხვა მხრიდანაც მომდინარეობდა.

XIX საუკუნეში რუსეთსა და საქართველოში გავრცელებული ყველა სოციალისტური მიმდინარეობა (ანარქიზმი, ნაროდნიკობა, სოციალ-დემოკრატია და სხვ.) ხალხის მასების „დაუფლვას“ ესწრაფოდა. სოციალისტური იდეოლოგიის ადამიანთა ცნობიერებაში დამკვიდრება კი წარმოდგენელი იყო ცნობიერებიდან **ეროვნული თვითშეგნებისა** და **ქრისტიანული ზნეობის** ამოძრკვის გარეშე. ამ მიმართულებით პირველი ნაბიჯები რუსმა ნაროდნიკებმა გადადგეს. მართალია, კოსმოპოლიტიზმით ანარქიზმიც უხვად იყო გაჯერებული, მაგრამ ნაროდნიკობა ეროვნულობისა და ქრისტიანობის (მართლმადიდებლობის) წინააღმდეგ ბრძოლის კარგი ორგანიზებითა და აგრესიულობით გამოირჩეოდა. რუსი ნაროდნიკების იდეური თანამოაზრეები იყვნენ ქართველი ნაროდნიკები, რომელთა დიდი ნაწილი (ივანე ჯაბადარი, ალექსანდრე ჩიკოიძე და სხვ.) კარგად იყო ცნობილი მთელს რუსეთში. სწორედ ეროვნებით ქართველმა, რუსეთში ნაროდნიკული მოძრაობის ერთ-ერთმა გამოჩენილმა მოღვაწემ ივანე ჯაბადარმა იკისრა საქართველოში კოსმოპოლიტური იდეოლოგიის დამკვიდრების მისია. ივანე ჯაბადარმა გადაწყვიტა, ქართველი ერის ისტორიის ისეთი ინტერპრეტაცია მოეცა, რომ ქართველებს თავისი ისტორიით ვეღარ ეამაყათ. ასე დაიწერა ივანე ჯაბადარის "Письма о Грузии", რომელიც რუსულ ჟურნალში "Северный Вестник" გამოქვეყნდა 1889 წელს.

ივანე ჯაბადარი, არც მეტი, არც ნაკლები, ამტკიცებდა, რომ ქართველი ერი დაბერდა, ფიზიკური და სულიერი ძალისაგან დაიცალა და პერსპექტივა აღარ აქვს. ივანე ჯაბადარის ეს უმთავრესი თეზისი ილიამ დიდი დამაჯერებლობით უარყო. თავის ბრწყინვალე პუბლიცისტური წერილების სერიაში „**აი ისტორია**“, რომელიც 1889 წელს გამოქვეყნდა გაზეთ „**ივერიის**“ თეთრმეტ ნომერში, ილიამ დაასაბუთა, რომ ივანე ჯაბადარმა არ იცოდა არც საქართველოს და არც მსოფლიოს ისტორია. ილია წერდა: „რა აზრი აქვს ერის სიბერეს? რას გვიქვიან ერის სიბერე? აიღეთ ეხლანდელნი ერნი ინგლისის, საფრანგეთისა, გერმანიისა, ამერიკელ-ინდოელისა,

აფრიკის ზანგისა, აბაშის ეთიოპელისა და გვითხართ, ამაში რომელი ვიგულისხმობთ ბებრად და რომელი ახალგაზრდად? მართალია, ამაში არიან ძველნი და ახალნი, და ეს სულაც იმ სებერს და სიყმაწვილეს არა ჰნიშნავს, რომ ერთს სიკვდილის მეტი არა დარჩენოდეს რა, როგორც ცალკე კაცს, სიბერეში ჩავარდნილს, და მეორე კი ზრდაში იყოს, მინამ დაბერდებოდეს და სიბერეს თან გადაჰყვებოდეს. ეგ ძველ-ახლობა მარტო იმას მოასწავებს, რომ ერთი ერთი ადრე გამოსულა საისტორიო სარბიელზედ და მეორე გვიან“.

ილიამ შესანიშნავად იცოდა არა მარტო საქართველოს ისტორია, არამედ მსოფლიოს ისტორია. ამიტომ მისი არგუმენტები მეცნიერულად სავსებით დასაბუთებულია: „თუ ბევრი მაგალითია ისტორიაში, რომ ერთი სრულიად ალგვილა დედამიწის ზურგიდამ, სიბერეს კი არ აბრალებენ ეხლანდელნი მეცნიერნი, არამედ შინაურ საქმეთა მოუწყობლობას, ურიგობას და გარეშე მიზეზებს, მაგალითებრ, მტერთაგან ძლევისა, აკლებასა და აოხრებას. დაბერება ერისა, რომ მართალი იყოს, მაშინ თავის დროზედ ინგლისის, საფრანგეთის და გერმანიის ერნიც სიბერეს გადაჰყვებიან, დაიხოცებიან, ამოწყდებიან. ეს შეიძლება მოხდეს, თუშეცა ბნელად წარმოსადგენიკია, მაგრამ, თუ მოხდა, აქ სიბერე არაფერს შუაში იქნება, იმიტომ უფრო, რომ სიბერე ერისა არამც თუ ბუნებრივი მოვლენაა, არამც თუ არსებობს, წარმოდგენითაც-კი ყოვლად შეუძლებელია“.

ილიას საბოლოო დასკვნა ერთადერთი და კატეგორიულია: ერის სიბერე „უქმი სიტყვაა, მისი საგანი არ არსებობს და წარმოდგენელიც არის“.

ილია საგანგებოდ ჩერდება ენის მნიშვნელობაზე. ილია წერს: „იესევე არ-შესაძლებელი შესძლო ადამიანის გონებამ, როცა შეუდგა იმის გამოძიებას და გაგებას, თუ რა მდგომარეობაში იყო კაცობრიობა საზოგადოდ, ან თვითეული ერთი ცალკე – იმ დროს, რომელიც, ისტორიას არ დაუხსომებია, ან თვალი არ შეუსწვრია“. კაცობრიობის ისტორიის უძველესი პერიოდის შესწავლა, ილიას აზრით, წყაროთა სიმცირის გამო ძნელდება. ამითაა განპირობებული ის, რომ უძველესი ისტორია „ცხრა კლიტით დაკეტილი სალაროა და გასაღები ზღვაშია გადადებული“. მიუხედავად ამისა, ილიას სწამს, რომ „ადამიანის გონებამ მაინც იპოვა ეს გასაღები და ამ სალაროს კარი გაგვიღო ცოტად თუ ბევრად“. ამ „გასაღებად“ ილია ენას მიიჩნევს: „თითონ ენა ადამიანისა, მისი სიტყვიერება, მთელი ხელთუქმნელი ისტორიაა ერისა ცალკე და კაცობრიობისა საზოგადოდ“. ენის განსაკუთრებული მნიშვნელობა ასე ესმის ილიას: „ენა, როგორც გასაღები დაკეტილისა, ყველაზედ უფრო შემძლებელია და ყველაზე სანდო მოწმეა ცივილიზაციის ისტორიისათ-

ვის, რადგან უფროს-ერთს შემთხვევაში ერთობა ენისა მოასწავებს ერთობას კულტურისას“ („**აი ისტორია**“).

ყოველივე ეს ივანე ჯავახიშვილი არ გაითვალისწინა და ამიტომ იყო, რომ საქართველოს უძველესი ისტორიის ინტერპრეტაციისას უამრავი მიუტყვევებელი შეცდომა დაუშვა.

ილიას „**აი ისტორიამ**“ წარმოუდგენლად დიდი როლი შეასრულა ქართული ეროვნული ცნობიერების განმტკიცების საქმეში. „**აი ისტორია**“ საქართველოს ისტორიის გამყალბებელთა წინააღმდეგ ბრძოლაში დღესაც ეტალონად რჩება.

„**აი ისტორიის**“ გამოქვეყნებიდან ათი წლის შემდეგ, 1899 წელს, ილია აქვეყნებს კიდევ ერთ ბრწყინვალე ნაშრომს – „**სომეხთა მეცნიერნი და ქვათა ღაღადი**“. ეს იყო პასუხი სომეხი მეცნიერების მხრიდან საქართველოს ისტორიის წინასწარგანზრახვით უხემე გაყალბებაზე. „ქვათა ღაღადი“ ქართველი ერის მძიმე მდგომარეობის დახასიათებით იწყება: „ჩვენისთანა დაბრიყვებული, დაბალლობედ მიჩნეული ერი, ჩვენისთანა სახელგატეხილი ძნელად თუ სხვა მოიპოვება დედამიწის ზურგზე. ვინც გნებავთ, ან ზედ გვაბოტებს, ან გკველავს და მიწასთან გვასწორებს. ლამის კავკასიის ქედს აქეთ ჩვენი ხსენება გააჩანავონ, ქართველების სახელი დედამიწის ზურგიდან აღგავონ და ჩალასავით ქარს გაატანონ. თითქოს არც ოდესმე ვყოფილვართ, არც დღეს ვართ... სულით დაბალნი, ჭკუა-გონებით ჩლუნგნი, ზნეობა-დაცემულნი, სულელნი, უსწავლელნი, გაუნათლებელნი, გადატაკებულნი, ფლიდნი, პირის-გამტეხნი, მხდალ-ლჩარნი – აი ჩვენის სულიერ და ხორციელ ავლა-დიდების სურათი! აი რანი ვყოფილვართ, რანი ვართ დღეს იმათის სიტყვით, ვისაც ასე თავისდა სასარგებლოდ მიუჩნევია ჩვენის სახელის გატეხა, ჩვენი მიწასთან გასწორება. წერით თუ სიტყვით, შინ თუ გარეთ წელებზე ფეხს იდგამენ, რომ ქვეყანა დააჯერონ, ვითომც ჩვენ სწორედ ასეთი უხეირონი და უღირსნი ვყოფილვართ და დღესაც ასეთნივე ვართ, თუ არა უარესნი“.

ილია შემოთავაზებული იყო იმით, რომ ევროპაში ქართველების შესახებ სწორედ ყალბისმქმნელთა მიერ შეთხზული ამბები ვრცელდებოდა: „ამისთანა დაღით შუბლზე გაისტუმრეს ქართველის სახელი ევროპაში, საცა-კი ენა და კალამი მიუწვდებოდათ. ასეთივე სახელი გაუთქვეს ქართველებს თვით რუსებ შორისაც“.

ამის შემდეგ ილია გადადის სომეხი მეცნიერების მიერ საქართველოს ისტორიის გაყალბების საკითხზე. ილია აღნიშნავს, რომ სომეხი მეცნიერები „სიტყვითა და კალმით ქვეყანას ეფიცებოდნენ, ვითომც კავკასიის ქედს აქეთ ტიგრისა და ეფფრატის სათავეებამდე, თითქმის შავის ზღვიდამ კასპიის ზღვამდე, ეგრეთ-წოდებული არმენია (ვითომც სომხეთი) ყოფილა ათადამ-ბაბადამ დღევანდლამდე, და

თუ სადმე ვილაც „ვრაცები“ ყრილან – ერთი ათიოდე ბოსლის ადგილი თუ სჭერიათ და ისიც თითქმის სომეხთა მოწყალებით“. ეს კიდევ არაფერი. ქართველების ასეთი ყოფის მიზეზი, სომეხ მეცნიერთა აზრით, სრულიად კანონზომიერი ყოფილა: „თითონ ეს „ვრაცები“ ვითარცა ერი არაფრად სახსენებელია, იმიტომ რომ გაწყვეტისა და გადაშენების გზაზე დგანან და, თუნდაც ესეც არ იყოს, ჭკუა იმათ არ გააჩნიათ, რომ თავბედისა გაიგონ რამ. ალებ-მიცემობის უნარი ღმერთს იმათთვის არ უღირსებია, მეურმეობისა და ჩალვადრობის მეტი სხვა ხელობა არ იციან და ის პატარ-პატარა საბოსლეებიც-კი ვერ მოუხმარიათ, რომელთაც, ქვეყნის სასაცილოდ, საქართველოს ეძახიან“.

ილია აღნიშნავს, რომ მიზნის მისაღწევად სომეხი მეცნიერები არაფერს ერიდებიან, ყოველგვარ სიყალბეს სჩადიან: „... გვართმევენ ყოველს ეროვნულს ღირსებას, სთითხნიან ჩვენს ვინაობას, და რომ სულ მთლად ბოლო მოგვიღონ ქვეყნის წინაშე, გვიბათილებენ მთელს ჩვენს ისტორიასაც, ჩვენს ისტორიულს მატთანეებს, ისტორიულს ნაშთსა და სახსოვარსა, მთელს ჩვენს სისხლით მოსილს დვაწლს ქრისტიანობისათვის შეწირულსა და ყოველს ამათი თითონ იჩემებენ დიდის გამძვინ-გამომძვინეთა“.

სომეხ მეცნიერთა „ღვაწლი“ რომ წარმოაჩინა, ილია სრულიად კანონზომიერად სვამს კითხვას: რა მიზანს ისახავენ ყალბისმქმნელები? აი, ეს ადგილი „ქვათა დაღადიდან“: „რისთვის არის ატეხილი ეს მტკერ-ბუქი, ეს ფუქსავატი ჭექა-ქუხილი? იმისთვის, რომ ქვეყანა დააჯერონ, ვითომც ამიერ-კავკასიაში ერთად-ერთი სომეხი ერია, რომელიც ძველის-ძველადაც ყოფილა, დღესაც არის, და ამის გამო მომავალიც მისთვის უფრო უპრიანია, ვიდრე სხვისათვის, რადგანაც ისტორიულად დაამტკიცეს თავისი სულიერ-ხორციელი სიდიდე და ძალ-ღონე, თვისი შეურყეველობა და სიმაღლე ჭკუა-გონებისაო“.

მორიგი კითხვა, რომელსაც ილია სვამს, ასეთია: ვინ იღვა ყალბისმქმნელების უკან, საიდან იმართებოდა მთელი ეს პროცესი? პასუხი, როგორც ყოველთვის, დამაჯერებელი და ყოველმხრივ გაწონასწორებულია: „ვისი უნარია ყოველივე ეს? ეს რა შავი ყორანია, რომ თავს დაგვტრიალებს, ზედ დაგვეყვოს და დაგვჩხავის? ჩვენ აღრეც გვითქვამს და ეხლაც ვიტყვით: ღმერთმა გვაშოროს იგი ბრალი, იგი ცოდვა – მთელს ერს სომხისას შევწამოთ, რომელიც მარტო ერთს გვარს გუნდს სომხებისას და იმ გუნდის მწიგნობარმეცნიერთ ეკუთვნის“. ილიას სერიოზულად აფიქრებდა ერთი საკითხი: „მინამ კალამს ხელში ავიღებდით ამ წერილის დასაწერად, დიდხანს ჩაუუფიქრდი ერთს ჩვენთვის დიდმნიშვნელოვანს გარემოებას: როგორ ჩამოგვართმევს წერილს მთელი ერი სომხებისა?“ ცო-

ტა ქვემოთ ილია აგრძელებს: „მთელი ერი სომხებისა აქ არაფერს შუაშია. იგი, მშვიდობიანად მშრომელი და გამრჯელი, თავისს საქმეს ადგია – ვაჭრობა თუ ხვნა-თესვა – და ფიქრადაც არ მოსდის და არც ეჭირება პასუხის-მგებელი იყოს იმ ზოგიერთთა ცოდვების გამო, რომელნიც არა-მკითხე მოამბესავით მეტიჩრობენ და გარს დასტრიალებენ, როგორც მუშლი მუხასა. ერმა კარგად იცის, რომ ჭეშმარიტის ღირსების ქვეყანაში მოსაფენლად საჭირო არ არის ბუკი და ნალარა. კარგად იცის, რომ მატრაკვეცობა მისის ერთგვარ გუნდისა ვერაფერი თამასუქია არც ამისათვის, რომ ღირსება მის ქვეყანაში გაითქვას, არც იმისათვის, რომ სხვისა ავად ხსენებით, სხვა ერის ძაგებით იქ გამოინასკვოს, საცა არ არის“.

ილია აღნიშნავს, რომ საქართველოს ისტორიის გაბიბრუებასთან ერთად სომეხი მეცნიერები აიდეალებენ სომხეთის ისტორიას. ამ საკითხთან დაკავშირებით ილიას პოზიცია ასეთია: „... ჩვენ ქება-ღიდებას სომხებისას საბუთებს არ გამოვუჩნრეკთ, თუნდაც ცალიერი ბაქიაობა იყოს. თუ საქებ-სადიდებელი აქვთ რაიმე, ღმერთმა შეარჩინოთ. თუ არა აქვთ, ღმერთმა მისცეთ. ჩვენ მარტო იმას ვჩივით, რომ სომხის მაქებ-მადიდებელი გუნდი ჩვენ, ქართველებს, გვთხროს, სულეირად და ხორციელად გვაბათილებს და სამარისაკენ გვამშვერს ხელსა, თითქოს მარტო ჩვენი არარაობაა მათის ღირსების მომასწავებელი, მათის ღირსების მანიშნებელი“.

ილიამ წინასწარ იცოდა, რომ ქართველი საზოგადო მოღვაწეების ნაწილი, ე. წ. ლიბერალთა ერთი ჯგუფი (მათ შორის იყო გიორგი წერეთელიც) განგაშს ატეხდა და იკითხავდა: რას მოგვიტანს სომეხ მეცნიერთა მხილება? მათი აზრით, სომეხ მეცნიერთა მხილება დაძაბავდა ურთიერთობას ქართველებსა და სომეხებს შორის. ილია მათ გასაგონად ამბობდა: „ლიბერალობა განა მალვავა, ანუ ხელის წაფარებაა ტყუილებისა, ოინბაზობისა, თაღლითობისა, თვალთ-მაქცობისა და ყოველგვარ ნამუს-აზდილობისა, და არა მხილება ყოველი ამისი? თუ სამრახავსა არ ამხელ და სამარცხვინო ბომზე არ გააკრავ, მაშ რისი მაქნისი-ლაა ეგ თქვენი მოწონებულის, თქვენი ქადებული ღო-ყლაპია ლიბერალობა. მაშ ეს გამოჯარება ყოველ საქმისა, ეს მხეზე გამოტანა ყოველის ფარულის და არა ფარულის ბოროტისა, – იმისდა მიუხედავად, შფოთს ასტენს, თუ არ ასტენს, განა უწმინდესი უპირველესი ღირსება არ არის ჭეშმარიტის ლიბერალობისა“.

ამ საკმოდ ვრცელი შესავლის შემდეგ ილია იწყებს სომეხ მეცნიერთა მიერ სამოცი წლის განმავლობაში ქმნილი სიყალბის მხილებას. „ქვათა ღაღადის“ ეს ნაწილი, მიუხედავად პუბლიცისტური სტილისა, მეცნიერული გამოკვლევაა, ურთულესი საკითხების პოპულარული ენით გადმოცემის ბრწყინვალე ნიმუშია. აშკარაა,

რომ ილიას ღრმად და საფუძვლიანად ჰქონდა შესწავლილი სომეხ მეცნიერთა, ასევე მათი თანამოაზრე უცხოელ მკვლევართა ნაშრომები და იქ არსებულ სიყალბეს ამხელდა საქართველოს ისტორიის ქართული და უცხოური წყაროების, ქართველ და უცხოელ ისტორიკოსთა გამოკვლევების მოშველიებით.

„ქვათა ღაღადის“ დასასრულს ილია გულისტკივილით აცხადებს: „განა ჩვენთვის-კი სანატრელია ესეთი დაქსაქსულობა სომხებისა! ღმერთმა მისცეთ ღონე და უნარი ერთად მოიყარონ თავი იქ, საიღამაც აყრილან და აქა-იქ გაფანტულან. ხოლო ჩვენ ჩვენსას ნუ გვეცილებიან, ჩვენის სახელის გატეხვით ნუ სცდილობენ თავიანთის სახელის კეთებასა და შემკობას“.

„ქვათა ღაღადი“ მთავრდება მიმართვით სომხებისადმი: „ჩვენ ბევრი გვექონდა, თუ ცოტა, შეგვივრდომეთ, შემოვიხიზნეთ, გიმძეთ და შინ მტრად ნუ გვეკიდებით. „მტერისა შინა ყოლასა ლომისა გზასა ზედა წოლა სჯობია“, – ასე იტყოდნენ ძველნი ქართველნი, ასე ვამბობთ ჩვენც, ასევე იტყვის ყოველი გონიერი სომეხი“ („სომეხთა მეცნიერნი და ქვათა ღაღადი“).

ილიამ შეუძლებელი შეძლო: უაღრესად რთულ ვითარებაში მისი წინამძღოლობით ქართველმა ერმა გააცნობიერა შელახული ეროვნული ღირსების აღდგენის აუცილებლობა. ეროვნული ცნობიერება ისე განმტკიცდა, რომ 1918 წლისათვის ქართველი ერი მზად აღმოჩნდა იმისათვის, რომ თავისი ბედი თავადვე განეგო. ამაში „აი ისტორიისა“ და „ქვათა ღაღადის“ ავტორის ლომის წილი იყო.

cxovreba da kanoni-

(ეკონომიკური და სოციალური განვითარების პერსპექტივა)

ილიას წერილების სერია საერთო სათაურით – „**ცხოვრება და კანონი**“ – 1877 წლიდან 1881 წლამდე იბეჭდებოდა ჯერ გაზეთ „**ივერიაში**“ (1877 წ.), ხოლო შემდეგ ჟურნალ „**ივერიაში**“ (1878-1881 წწ.). ეს უაღრესად მნიშვნელოვანი ნაშრომი დიდი ფიქრისა და განსჯის შედეგი იყო. ილიას სურდა, შეეფასებინა საქართველოს ეკონომიკური და სოციალური მდგომარეობა და ამოეცნო განვითარების პერსპექტივა.

ილია ნაშრომის დასაწყისშივე აყალიბებს უმთავრეს დებულებას. მისი აზრით, ვერანაირი ხელსაყრელი ბუნებრივი პირობები, ვერანაირი ბუნებრივი სიმდიდრე ვერ განაპირობებს ქვეყნის ეკონომიკურ და სოციალურ წინსვლას, ეკონომიკურ აყვავებას, თუ საზოგადოებაში მოწესრიგებული არ არის სამართლებრივი ურთიერთობები: „კაცს მაკოღენად ვერა შველის თურმე ვერც სიკეთე ჰაერისა, ვერც სიმსუქნე მიწისა, ვერც შეძლება ყოველგვარის წარმოებისა, თუკი კაცთა შორის კეთილად დადგენილი და ცხადად განსაზღვრული არ არის ურთიერთშორისი უფლება და მოვალეობა. კაცთა კმყოფილებისათვის, ხალხთა კეთილდღეობისათვის, ეს უკანასკნელი უფრო აუცილებლად საჭიროა, ვიდრე სხვა რაიმე ქვეყნიერებაზედ“. ქვემოთ იმავე აზრს ილია აკონკრეტებს: „რაც უნდა მდიდარი ქვეყანა იყოს ბუნებით, თუ იქ ჩემი და შენი, ესე იგი კაცთა უფლება და მოვალეობა, ძნელად გასარჩევია და არ არის საყოველთაო განსაზღვრული ცხადად და აუცილებლად, იქ ხალხის წარმატება და კეთილდღეობა, თუ ყოველდღე უკან არ იწევს, შეფერხებული ხომ არის და არის“.

ილიას მიაჩნდა, რომ საზოგადოებრივ ურთიერთობათა კანონით მოწესრიგება („კაცთა უფლებათა და მოვალეობათა“ განსაზღვრა) 1864 წლიდან, ანუ ბატონყმობის გაუქმებიდან დაიწყო. ილია **ყმა გლეხისათვის მოქალაქის უფლების მინიჭებას დიდ ისტორიულ მოვლენად მიიჩნევდა. ამასთან ერთად, უარყოფითად აფასებდა იმას, რომ ყოფილმა ყმამ იმდენი მიწა ვერ მიიღო, რომ დამოუკიდებელ მეურნედ (ფერმერად) ქცეულიყო. რადგან საკუთარი (მეზატონისაგან გამოსყიდული) მიწა არ ჰყოფნიდა, გლეხი იძულებული იყო, ძალზე**

მძიმე საიჯარო პირობებით მიწა მემამულისაგან აელო (მემამულისაგან იჯარით მიღებული მიწის საფასური ამ მიწაზე მოწეული მოსავლის ერთ მეოთხედს ან სამ მეოთხედს უდრიდა). ილია დარწმუნებული იყო იმაში, რომ მემამულესა და გლეხს შორის ამგვარი ურთიერთობა აუცილებლად შეაფერხებდა ეკონომიკურ პროგრესს. ილიას აზრით, მემამულესა და გლეხს შორის ბატონყმობის გაუქმების პროცესში ურთიერთობა ისე უნდა გარკვეულიყო, რომ ამ ორ სოციალურ ფენას შორის დაპირისპირებისა და უკმაყოფილების საფუძველი აღარ დარჩენილიყო. გლეხსა და მემამულეს შორის ურთიერთობის სამართლიანად მოწესრიგების გზა ილიას ასე წარმოედგინა: ხელისუფლებას უნდა ეზრუნა, რომ „მებატონეს მაშინვე მიეყიდნა გლეხისათვის მამული და მთავრობას გლეხისათვის ამაში ხელი გაემართა, ან არა და გადასახადი მოჭრიოთ განესაზღვრა“. ილია სწუხდა იმის გამო, რომ ხელისუფლება სხვა გზას დაადგა და „ირჩივა საქმის გათავება ისე, რომ გლეხსა და ნაბატონარს შორის ცოტა კლანჭგამოსადები რამ დარჩენილიყო. ჩამოვარდა მეოთხედობა — ეს განუსაზღვრელი მიზეზიანი მოვალეობა ერთისა და მეორისა“. ილია არ მალავდა, რომ მემამულესა და გლეხს შორის სამართლებრივი ურთიერთობა არასწორად მოწესრიგდა და იგი აუცილებლად დიდ ზიანს მოუტანდა საზოგადოებას. ანუ ილია ბატონყმობის გაუქმების შემდგომი პერიოდის ეკონომიკური და სოციალური პროგრესის უმთავრეს შემაფერხებელ ფაქტორად ყოფილი ყმა გლეხის თავისუფალ ფერმერად გადაქცევის შეუძლებლობას მიიჩნევდა.

ილია საგანგებოდ ჩერდება მიწათსარგებლობის საკანონმდებლო ბაზის შექმნის პროცესში ხალხის ფსიქოლოგიის, ხალხის ტრადიციებისათვის ანგარიშის გაწევის აუცილებლობაზე. გლეხსა და მემამულეს შორის ბატონყმობის გაუქმების შემდეგ დამყარებული სამართლებრივი ურთიერთობა (იჯარა), ილიას აზრით, იქნებ მისაღები ყოფილიყო რუსი გლეხისათვის და რუსი მემამულისათვის, მაგრამ საქართველოში იგი მიუღებელი იყო. ილია მსჯელობს გლეხსა და მემამულეს შორის არსებული სამართლებრივი ურთიერთობის შესახებ და დაასკვნის: „იქნება ამ ორს ჭკუაში მოსასვლელს საგანს რაიმე საბუთი ჰქონდეს რუსეთში, მაგრამ ჩვენში კი — არა მგონია. ჩვენი ხალხი თავისის ბინადრობის დიდი მკვიდრი მოყვარეა. იგი სოფელი, საცა მამა-პაპას უცხოვრია, საცა მამა-პაპის ძეგლები უმარხია, საცა მამა-პაპის სალოცავია, ჩვენის გლეხისათვის მეტად ძვირფასი რამ არის. დღესაც თუ ბედის ბრუნვას ერთის ადგილიდამ მეორეში გადმოუსახლება ვინმე, იმის შვილიშვილნი და უფრო შორეული შთამომავლობა თითქმის ყოველწლივ უწინდელის ბინის დასახელად მიდის, მამა-პაპის ხატისა და სალოცავის თაყვანის-საცემლად დაიარება“. ილიას ისიც შეუნიშნავს, რომ რუსი „მუშაკაცი“

და ქართველი „მუშაკაცი“ განსხვავებული ფსიქოლოგიის მატარებელი არიან: ქართველი „მუშაკაცი ყოველთვის იმის ნატვრაშია, სადმე ბინა მოიკიდოს, სადმე თავისი საკუთრება იქონიოს, და მიწისმომქმედი მუშა ისე არა ქონებას არ ეტანება, როგორც უძრავსა, ესე იგი მიწასა, ადგილ-მამულსა“ („ცხოვრება და კანონი“). ილიას ნაშრომიდან მოტანილი მასალა კიდევ ერთხელ ადასტურებს ჩვენ მიერ ზემოთ გაკეთებულ დასკვნას: **თავისუფალი ფერმერი და ფერმერული მეურნეობა ილიას სოფლად ეკონომიკური პროგრესის საფუძვლად მიაჩნდა.**

ილია გლეხისათვის მისაღები აგრარული საკანონმდებლო ბაზის შექმნას იმიტომ მოითხოვდა, რომ ბატონყმობის გაუქმების შემდეგ **მიწა ქართველთა ხელში დარჩენილიყო.** ილია გრძნობდა, რომ ქართველ მემამულეთა დიდი ნაწილი ბატონყმობის გაუქმების შემდეგ მიწას დიდხანს ვერ შეინარჩუნებდა და შემოსავლის უმთავრეს წყაროდ მიწის გაყიდვას გაიხდიდა. ქართველ გლეხს იმდენი ფული არ ჰქონდა, რომ მემამულის მიწა ეყიდა. მიწის მყიდველი უცხოტომელი (ძირითადად, სომხური) ბურჟუაზია და რუსეთის ხაზინა იქნებოდა. სწორედ ამიტომ ილიას ერჩივნა, ბატონყმობის გაუქმების პროცესში გლეხს რაც შეიძლებოდა მეტი მიწა მიეღო, თუნდაც ხელისუფლებისაგან მიღებული სესხით. ეს მომავალში მნიშვნელოვნად შეამცირებდა უცხოტომელი ბურჟუაზიისა და რუსეთის ხაზინის მიერ მიწების შეძენას სოფლად.

ილიას აზრით, ქართველი გლეხი უნდა გამხდარიყო საშინაო აგრარული ბაზრის მთავარი მიმწოდებელი და საქართველოს გარეთ სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის ექსპორტიორი. ასეთი დასკვნის საშუალებას გვაძლევს ილიას უსათაურო წერილები (მოწინავეები), დაბეჭდილი გაზეთ „ივერიაში“ 1886 წლის 5-6 მარტსა და 1886 წლის 26 აპრილს (ეს წერილები ეხება კახეთში რკინიგზის მშენებლობის პერსპექტივასა და საქართველოში მევენახეობისა და მეღვინეობის განვითარებას), ასევე სხვა მასალა (იხ. „კახეთის რკინიგზა“, „ჩვენი მევენახეობის და მეღვინეობის საჭიროებანი“).

გლეხური (ფერმერული) მეურნეობის განვითარება, ქართული სოფლის ბატონ-პატონად ქართველი გლეხის გადაქცევა, სოფლის მეურნეობის პროდუქტით საშინაო და საგარეო ვაჭრობის ქართველი გლეხობის ხელში მოქცევა, აგრარულ ბაზარზე ქართველი გლეხის გაბატონება – აი, ილიას ეკონომიკური პროგრამის არსი.

ილიას, ცხადია, თუნდაც ევროპის ქვეყნების მაგალითზე კარგად ჰქონდა გააზრებული საქართველოში ბურჟუაზიული წყობილების დამკვიდრების გარდაუვალობა. 1886 წლის 27 თებერვალს გაზეთ „ივერიაში“ დაბეჭდილ უსათაურო წერილში (მოწინავეში), რომელიც გერმანიას ეძღვნება, ილია წერს: გერმანიაში არსებული

„წყობა დღევანდელის დღისა, წარმოდგარი 1848 წლის რევოლუციისაგან, ეგრეთწოდებული „ბურჟუათა“ წყობაა. ეს მესამე წოდებად ცნობილი ნაწილი ერისა, რომელიც დღეს განაგებს თითქმის ყველგან შინაურ თუ საგარეო საქმეებს სახელმწიფოებისას, მოძრავის თავნისა და შეძლების პატრონების ნაწილია“. ილია აღნიშნავს, რომ ბურჟუაზია ძალზე აქტიური ფენაა, ყველაფრის თავის ხელში ჩაგდებას ცდილობს: „საცა კი მიიხედავთ, ყველგან ეგენი არიან: ქვეყნის გამგებლობას იკითხავთ – ეგენი არიან, კანონმდებლობას, მრეწველობას, ვაჭრობას – სულ ყველგან ეგენი არიან ობსავით მოდებული და რაც საიდან გამორჩომა – არავითარს შემთხვევას არ ჰკარგავენ, რომ არ გამორჩნენ“. ილია იქვე მიანიშნებს ერთ მეტად საყურადღებო მოვლენაზე, რომელიც ბურჟუაზიის ასეთ უზომო აქტიურობას მოჰყვება გერმანიაში: „რასაკვირველია, ამ შემთხვევაში ბევრი გულნაკლულად რჩებიან. აი ეს გულნაკლულნი, რომელსაც მეოთხე წოდებას ეძახიან, მუშა ხალხია, რიცხვით მრავალი და იგი შეადგენს სოციალისტების რაზმსა და დღევანდელს სატკივარსაც გერმანიისას“ („ბურჟუათა“ წყობა გერმანიისა“).

ილიას სწორედ ეს „სატკივარი“ აფიქრებდა. ემინოდა, საქართველოში უკვე არსებულ ერთ სოციალურ დაპირისპირებას (მემამულისას და გლეხისას) მეორე არ დაჰმატებოდა (ბურჟუაზიისა და მუშისა). ილიას არანაკლებ აფიქრებდა ისიც, რომ ახალი დრო ყველგან ბურჟუაზიის ბატონობის დრო იყო – ერს სათავეში ბურჟუაზია ედგა. საქართველოში კი ეროვნული ბურჟუაზია არ არსებობდა და არც მისი ჩამოყალიბების პერსპექტივა ჩანდა. ქონების გადანაწილების პროცესში, რომელიც ბატონყმობის გაუქმების შემდეგ ქალაქად დაიწყო, უცხოტომელი (სომხური) ბურჟუაზია პირველობდა, კაპიტალის მფლობელი ის ხდებოდა. უცხოტომელი ბურჟუაზია კი ქართველი ერის წინამძღოლად ვერ გამოდგებოდა. ამ სავალალო პერსპექტივამ ილიას თვალი ისევ სოფლისაკენ მიაპყრობინა: **უცხოტომელი ბურჟუაზიის ძლიერების შეზღუდვა სოფლიდან, აგრარული ბაზრიდან მისი გამოდევნით უნდა დაწყებულიყო.** წინააღმდეგ შემთხვევაში უცხოტომელი ბურჟუაზია ქართულ სოფელსაც დაეუფლებოდა და, ამრიგად, ქვეყნის სრული ბატონ-პატრონი გახდებოდა.

ზემოთ თქმულიდან გამომდინარე კითხვაზე – ილია მომხრე იყო თუ არა საქართველოში ბურჟუაზიულ ურთიერთობათა განვითარებისა? – ასეთი პასუხი უნდა გაეცეს: **პირველი.** ილია მხარს უჭერდა სოფლად ბურჟუაზიულ ურთიერთობათა განვითარებას, გლეხური (ფერმერული) მეურნეობის ჩამოყალიბებას და ქართველი გლეხის გადაქცევას სოფლის ბატონ-პატრონად; **მეორე.** ქალაქად ბურჟუაზიულ ურთიერთობათა განვითარებას ილია მხარს არ უჭერდა, რადგან ეს მთელი საქალაქო ცხოვრების უცხოტომელთა (ძირი-

თადად, სომეხთა) ხელში ჩაგდების პროცესის მხარდაჭერა იქნებოდა; **მესამე**. სოფლად ბურჟუაზიულ ურთიერთობათა განვითარების შედეგად მომძლავრებულ ქართულ ბურჟუაზიას (ფერმერებს) წინააღმდეგობა უნდა გაეწია უცხოტომელი ბურჟუაზიისათვის, არ დაემშვა მისი შეჭრა სოფლად და, შეძლებისდაგვარად, შეეზღუდა იგი ქალაქად.

ილიას არასდროს, არც ბატონყმობის გაუქმებამდე და არც ბატონყმობის გაუქმების შემდეგ, ეჭვქვეშ არ დაუყენებია ეკონომიკური და სოციალური პროგრესის (ე. ი. პოლიტიკური პროგრესისაც) საფუძვლად კერძო საკუთრების აღიარება. ილიას შეხედულება არ შეუცვლია არც მას შემდეგ, რაც 1905 წლის რევოლუციის პერიოდში სოციალისტური ორიენტაციის პარტიებმა კერძო საკუთრების მოსპობის ღონისძიებას წამოაყენეს. 1905 წელს ილია წერდა: „კერძო საკუთრება ჯერ კიდევ ქვაკუთხედად უდევს არამცთუ მთელს სახელმწიფოს და საზოგადოებურ წყობას რუსეთისას, არამედ მთელს ცხოვრებას დაწინაურებულ ქვეყნებისას მთელ დედამიწის ზურგზე“ („ნუთუ?“). ამასთან ერთად, ჯერ კიდევ 1886 წელს, ილია აშკარად არ თვლიდა სასურველად სახელმწიფოში მთელი საკუთრების თავმოყრას ბურჟუაზიის ხელში. ილია „კერძო კაპიტალთან“ ერთად „სახელმწიფო კაპიტალის“ არსებობის მომხრე იყო. ამ თვალსაზრისით სანიმუშოდ მას ოტტო ბისმარკის პოლიტიკა მიაჩნდა: „ჯერ ერთი, რომ „ბურჟუაზიას“, მეტად გაძლიერებულს და თითქმის სახელმწიფოს მფლობელს, მართლად შეკრეჭა უნდა, თორემ მეტად თამამობს და საჭიროა დიდი სახსარი ძლიერებისა პატარად შეაკვეციოს; მეორეს მხრით, მუშათა გულს მოივებს, რაკი სახელმწიფო ჩაივლებს ხელში გამორჩომის წყაროს და, მამასადამე, თვითონ სახელმწიფო აუჩენს მუშებს საქმესა და მესამეს მხრით – რაც გამორჩომა იქნება, სახელმწიფოს ერგება“. ილიას სწორად მიაჩნია ის, რომ ოტტო ბისმარკმა რკინიგზაც სახელმწიფო საკუთრებად აქცია, სახელმწიფო საკუთრებად აქცია ასევე თამბაქოსა და ალკოჰოლური სასმელების წარმოება და ვაჭრობა. ოტტო ბისმარკის პოლიტიკის სოციალური მიზანი ილიამ ასე განმარტა: „რაკი მუშები ლუკმაპურის საშოვრად სახელმწიფოს მაყურებელნი იქნებიან, რაკი სახელმწიფო იქნება მათთვის საქმის ამჩენელი, საქმის პატრონი და ამ გზით სარჩო-საბადებლის მომწველი, მაშინ მუშები, ამრიგად სახელმწიფოსაგან დავალებულნი, ძალაუნებურად სახელმწიფოს დაემორჩილებიან, მიემხრობიან“. ილია თვლიდა, რომ ამგვარი სოციალური პოლიტიკა შეზღუდავდა სოციალისტური პარტიების ანტისახელმწიფოებრივ მოღვაწეობას, რადგან მუშების ნაწილი სოციალისტებს აღარ გაჰყვებოდა („ბურჟუათა“ წყობა გერმანიისა“).

საინტერესოა, თუ რა ადგილი რჩებოდა ახალ ეკონომიკურ და სოციალურ ურთიერთობებში ქართველ არისტოკრატებს – თავადაზნაურობას. ილია გრძნობდა, რომ ქონების გადაწელების ამ პროცესში, რომელიც ბატონყმობის შემდეგ დაიწყო, ქართული არისტოკრატია (თავადაზნაურობა) ქონებას დაკარგავდა და ეს ქონება ბურჟუაზიის ხელში გადავიდოდა. ეს მოვლენა სავსებით კანონზომიერი იყო ყველა ერისათვის. საქართველოში შექმნილი იყო განსაკუთრებული ვითარება – ქართული ეროვნული ბურჟუაზიის ნაცვლად ყალიბდებოდა უცხოტომელთა (ძირითადად, სომხური) ბურჟუაზია. ქართული არისტოკრატის (თავადაზნაურობის) ეკონომიკური დაუძღურებას უცილობლად მოჰყვებოდა მისი ინტელექტუალური პოტენციალის შესუსტება და, ამდენად, ქართველი ერი ინტელექტუალური ელიტის გარეშე დარჩებოდა. ჩვეულებებისამებრ, სხვა ერებსა და სახელმწიფოებში ერის ახალი ინტელექტუალური ელიტა ახალი კლასის – ბურჟუაზიის წარმომადგენლებისაგან – ყალიბდებოდა. საქართველოში ეროვნული ბურჟუაზიის არარსებობის პირობებში არისტოკრატული (თავადაზნაურული) პოლიტიკური ელიტის შემცვლელი ბურჟუაზიული პოლიტიკური ელიტა ვერ ჩამოყალიბდებოდა და იქმნებოდა იმისი საშიშროება, რომ ერი საერთოდ პოლიტიკური ელიტის გარეშე დარჩებოდა. სწორედ ამის გამო ილია ცდილობდა, თავადაზნაურობა ესენა სრული ეკონომიკური გაღატაკებისაგან, რათა მას ერის პოლიტიკური ელიტის როლი რაც შეიძლებოდა დიდხანს შეესრულებინა. მაგანმა და მაგანმა ილიას ასეთი პოზიცია „ფეოდალური წოდების“, „თავადაზნაურობის“, „გაბატონებული წოდების“ ინტერესების დაცვად ჩათვალა და ილია რეაქციონერ მოაზროვნედ მიიჩნია. სინამდვილეში ილია თავადაზნაურთა კლასს კი არ იცავდა, არამედ ქართველი ერის პოლიტიკურ ელიტას, რომელიც ძირითადად თავადაზნაურობის წოდებიდან გამოდიოდა და რომლის გარეშე წარმოუდგენელი იყო ეროვნული მოძრაობის წარმატება.

`devnuli siRaribidan~
`Zlevamosil simdidremde~

(სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკი)

თბილისისა და ქუთაისის გუბერნიებში ბატონყმობის გაუქმება (1864-1865 წწ.), ამ მოვლენის უდავოდ დიდი პროგრესულობის მიუხედავად, ქართველი ერისათვის მეტად არახელსაყრელი პერსპექტივა შექმნა. ქონების გადანაწილების დაწყებული პროცესი წარმოების მთავარი საშუალების (მიწის) დაკარგვით ემუქრებოდა ქართველ თავადაზნაურობას. ქონების გადანაწილების პროცესში არისტოკრატის (თავადაზნაურობის) მიერ მიწის დაკარგვა თავის დროზე ევროპის ყველა ქვეყნისათვის იყო დამახასიათებელი. საქართველოს თანადროულად იმავე მოვლენას ჰქონდა ადგილი რუსეთშიც. ევროპაშიც და რუსეთშიც მიწა ახალი სოციალური ფენის – ფერმერების – ხელში გადადიოდა, ან რჩებოდა გაბურჟუებული არისტოკრატის საკუთრებაში. საქართველოში მთელი რიგი მიზეზების გამო თავადაზნაურობის მიწა გლეხური (ფერმერული) მეურნეობის სისუსტისა და ქართული ეროვნული ბურჟუაზიის არარსებობის (თუნდაც ჩანასახოვან მდგმარეობაში არსებობის) გამო უცხოტომელი ბურჟუაზიის (ძირითადად, სომხურის) და რუსეთის სახელმწიფო უწყების (ხაზინის) ხელში გადადიოდა. თუ პროცესი შეუქცევად ხასიათს მიიღებდა, რამდენიმე ათეულ წელიწადში საქართველოს მიწა, ქართველთა მიწა უცხოტომელთა ხელში აღმოჩნდებოდა.

რა უშლიდა ხელს მიწის ძირითადი მესაკუთრის – ქართული არისტოკრატის (თავადაზნაურობის) – გაბურჟუებას, ახალ კლასად ქცევას? ბურჟუაზიის მორალი ყველა ერსა და სახელმწიფოში, ყველა აღმსარებლობის ხალხში მიუღებელია არისტოკრატისათვის, სამაგიეროდ, მისაღებია მესამე წოდებისათვის. ამ თვალსაზრისით საქართველო, ჩვენი აზრით, რაიმე განსაკუთრებულ გამოწვევისს არ წარმოადგენდა, ანუ „თათქარიძეობა“ არ წარმოადგენდა ქართული არისტოკრატის უმრავლესობისათვის, თუნდაც რაიმე მნიშვნელოვანი ნაწილისათვის, დამახასიათებელ ეროვნულ სენს. ლუარსაბ თათქარიძე იყო არა, ზოგადად, ქართული არისტოკრატის, თუნდაც XVII-XVIII საუკუნეების ქართული არისტოკრატის, პირმო, არამედ რუსეთის კოლონიური პოლიტიკის პირობებში

ფუნქციადაკარგული ქართული არისტოკრატიის პირში – მეორე თუ მესამე თაობის წარმომადგენელი. რუსეთის ხელისუფლებამ წინასწარგაზრახვით, ღონისძიებათა მთელი კომპლექსის წყალობით ქართველი ერის ცხოვრებაში ფუნქცია დაუკარგა არისტოკრატას. ხსენებულ ღონისძიებათაგან განსაკუთრებით აღსანიშნავი იყო ორი: სახელმწიფო მმართველობაში არისტოკრატიის როლის მინიმუმამდე შემცირება და არისტოკრატიის ეკონომიკური დაუძღურება. **ლუარსაბ თათქარიძე ამ სამოცწლიანი ექსპერიმენტის ნაყოფი იყო.** მართალია, თათქარიძეობა საყოველთაო სენი არ იყო, მაგრამ იგი მაინც საშიში იყო. იმ სოციალურ გარემოში, ქონების გადანაწილების პროცესში ერთნაირად განწირულნი ჩანდნენ **ლუარსაბ თათქარიძე, დავით თათქარიძე, მოსე გძელაძე** („კაცია-აღამიანი?!“), **არჩილი, კესო** („ოთარაანთ ქვრივი“). **ეპოქა სოლომონ ისაკიჩ მეჯღანუაშვილისთანა ზალხს უხსნიდა გზას.** რატომ? სოლომონ ისაკიჩს შეეძლო ბაზარზე წანწალით დაეგროვებინა ის ფული (პირველი კაპიტალი), რომელიც ქონების გადანაწილების პროცესში მას ახალი ქონების (დიდი ქონების) ხელში ჩაგდების საშუალებას მისცემდა. ცხადია, ქართული არისტოკრატია ამ გზით ვერ წავიდოდა. **თავადაზნაურობას ჰქონდა მიწა, მაგრამ მიწა რომ კაპიტალად, ფულის შოვნის წყაროდ ქცეულიყო, ამისათვის საჭირო იყო ისევ ფული (პირველი კაპიტალი), რომელიც ქართულ არისტოკრატას არ გააჩნდა.** ამასთან ერთად, ეს ფული ქართველ თავადაზნაურობას დროზე უნდა ემოვნა, თორემ ამ მიწასაც დაკარგავდა, რაც ჯერ კიდევ რჩებოდა ერთადერთ იმედად.

ამ, ერთი შეხედვით, გამოუვალ ვითარებაში ილიას დაეხდა **სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკის** შექმნის იდეა. ბანკის საწესდებო კაპიტალი ყმებისათვის მიწის მიცემის სანაცვლოდ მიღებული თანხიდან შედგა. ასე შეიქმნა 1875 წელს **თბილისის გუბერნიის სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკი**, ხოლო ცოტა მოგვიანებით – **ქუთაისის გუბერნიის საადგილმამულო სათავადაზნაურო ბანკი.**

ბანკი ქართულ სინამდვილეში ახალი მოვლენა იყო. ილიამ იმთავითვე იგრძნო, რომ ბანკის იდეა არასწორად იქნებოდა გაგებული და ბანკიც მალე თავის ძირითად დანიშნულებას ვეღარ შეასრულებდა.

1872 წლის ნოემბერში ილიამ თბილისის გუბერნიის თავადაზნაურობის კრებაზე წარმოთქვა სიტყვა, რომელიც ბანკის მნიშვნელობის განმარტებას მიეძღვნა. ილიამ სიტყვა ასე დაიწყო: „1867 წელსა თავადაზნაურობამ გამოჰსთქვა სურვილი ბანკის დაწესებისა იმ აზრით, რომ დაიხსნას ჩვენი ქვეყანა სიღარიბისაგან და უმეცრეებისაგან. იგი აზრი სავსეა მშვენიერებითა, პატიოსნებითა, დიდსუ-

ლოენებითა და ნაყოფიერებითა. ამა ძვირფასის აზრის გონიერებითსა შესრულებაზედ დამოკიდებულია ჩვენის ეკონომიურის მოღვაწეობის იგი განცხოველება და განძლიერება, რომელიც მიგვიყვანს ჩვენს ნივთიერ კეთილდღეობამდე და სიმდიდრემდე და ამის გამო ზნეობის სიკეთემდეცა“.

ერის წინამძღოლობის ფუნქციას თავადაზნაურობა, ცხადია, ეკონომიკური გაღატაკების პირობებში ვერ შეინარჩუნებდა. ეკონომიკურ დეგრადაციას სულიერი და ინტელექტუალური დეგრადაციაც მოჰყვებოდა და ეროვნული ბურჟუაზიის არარსებობის პირობებში ერი პოლიტიკური ელიტის გარეშე დარჩებოდა.

ილიას სერიოზულად აფიქრებდა ის გარემოება, რომ ბანკის შექმნის იდეას გამოენხმაურა და საწესდებო კაპიტალის შესაქმნელად თანხა გაიღო არისტოკრატის შედარებით ღარიბმა ნაწილმა, მსხვილი მიწათმფლობელები (მემამულეები) თავს იკავებდნენ. ამ სამწუნსარო მოვლენის შესახებ ილია აღნიშნავდა: „არ შემძლიან, ბატონებო, არ მოვგაგონოთ ის, რომ ამ დიდსულოვანთა და პატიოსანთა შემომწირველთა შორის უფრო მრავალი ღარიბია და მათ შორის, რომელთაც არ ისურვეს იმა სხვერპლის მოტანა, უფრო ბევრნი – შედარებით მდიდარნი არიან“. ამ მოვლენას ილია ასე ხსნის: „დიად, მოწყალეო ხელმწიფენო, ყოველთგან დევნულმა სიღარიბემ აქაც გვიჩვენა ჩვენ, რომ იგი უფრო სულგრძელია ძლევა-მოსილს სიმდიდრეზედა!“ ილიას ამ სიტყვებმა მსმენელი გამოაცოცხლა. ამის შემდეგ ილიამ ბანკის მნიშვნელობის ვიწროდ გაგების მომხრეთა საყურადღებოდა ხაზი გაუსვა ბანკის დიდ ეროვნულ მნიშვნელობას: „ჩვენ გთხოვთ, შევერთდეთ ერთის მშენებლის და ჩვენდა ღირსეულის სურვილითა, რათა ერთმანეთს შევეწიოთ ერთმანეთის მსხვერპლის მოტანითა ჩვენის საყოველთაო კეთილდღეობისათვის. ვიქმნეთ ერთგულ და ერთსულ ჩვენის მრავალტანჯულის სამშობლოსათვის, რომელიც აყვავდება მაგ ერთგულობითა და ერთსულოვნობითა ჩვენის მიწადმოქმედთათვის, რომელთაცა კეთილდღეობაზედ დამყარებულია ყოველთა ქვეყანათა კეთილმდგომარეობა საზოგადოდ და ჩვენის ქვეყნისა საკუთრად ჩვენის შთამომავლობისათვის მაინცა, რომელიც ლოცვითა და კურთხევით მოგვისხსენიებს ჩვენ“ („სიტყვა თქმული სათავადაზნაურო კრებაში ბანკის მნიშვნელობის შესახებ“).

1875 წლის თებერვალში ილიამ ისევ წარმოთქვა სიტყვა თბილისის გუბერნიის თავადაზნაურობის კრებაზე. ამჯერად სიტყვა ბანკთან დაკავშირებულ კონკრეტულ საკითხებს ეხებოდა, უფრო ზუსტად კი – თბილისის გუბერნიის სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკის წესდებას. ბანკის წესდების განხილვამ გამოამჟღავნა მეტად არასასურველი ტენდენცია – ყველა ცდილობდა ბანკის წეს-

დება საკუთარი ინტერესებისათვის მოერგო. ილია იუმორით აღნიშნავდა: „ბევრს ჩვენგანს ჰგონია, რომ ბანკი ნიკოლოზისა და პეტრეს, ესე იგი თვითეულთა პირთა სასარგებლოთ დააწესაო თავადაზნაურობამ. ამიტომაც ყოველ წესსა, რომელიც აქ წარმოგვიდგინეს დასამტკიცებლად, თავს ვესხმებოდით იმ ანგარიშით, რომ ეგ წესი მე და ჩემ ბიძაშვილს თვედორესაო არაფერს არ გვარგუნებს ბანკიდანამაო“. თავადაზნაურობის ნაწილმა ბანკის დანიშნულება ვერ გაიგო და იგი ყოველდღიური საჭიროებისათვის ფულის იოლად შოვნის დაწესებულებად მიიჩნია. ამით შემოფოთებული ილია აცხადებდა: „ამ თვითეულთა პირთა სარგებლობაზედ აშენებულია ის ტყუილი იმედი, რომ ვინც მშვიდრად ვართო, ბანკმა უნდა დაგვაძლოსო, ვინც მწყურვალნი ვართ, ბანკმა უნდა გვასვასო“. ასეთ ადამიანებს ილია აფრთხილებდა: „არა ბატონებო, ჩვენი ბანკი მშვიდრად ვერ გააძღობს, მწყურვალს თულუხნად ვერ გაუნდება“. უფრო მეტიც: „ჩვენს ბანკს რომ ეგენი ეკისრნა, პირველი რომ ქვეყანას სიცილიად არ ეყოფოდით, მეორე რომ მაგ კისრულს თვითონ ბანკი თან გადაჰყვებოდა“.

ილია გარკვევით მიუთითებდა, რომ ბანკი, ცხადია, კონკრეტულ პიროვნებას ფულს ასესხებდა, მაგრამ ამ გზით ფულის მსესხებელი დიდს ვერაფერს მიაღწევდა. ილიას ბანკის დანიშნულება ასე წარმოედგინა: „შეუძლებელია, რომ ბანკმა თვითეულს ჩვენგანს ცალკე სესხის მეტი სხვა რამ შემწეობა მოუტანოს, მე ვამბობ თვითეულს ცალკე. მაგრამ უწინაც მითქვამს და ეხლაც მოგახსენებთ, რომ ბანკი ამ მხრით, ესე იგი, იმით, რომ ფულს ასესხებს, კაცის ამშენებელიც არის და დამღუპველიცა, ვინც ბეჯითია და მხნე, ვინცა გონება აქვს, გულმოდგინე შრომის სურვილი და მხოლოდ ფული აკლია, რომ თავისი საქმე წარიმართოს, ღვთის წყალობა თქვენა გაქვთ, რომ იმისათვის ბანკი ყოვლად მხსნელი სახსარი იყოს“. ილია ბანკის დანიშნულებას მხნე, ბეჯითი, გამრჯე და უნარიანი ადამიანების მიერ წამოწყებული საქმეების დაფინანსებაში ხედავდა: „ბეჯითობა კიდევ თითქმის ყოვლად შემძლებელია, ანგარიშიანია, იცის, რომ ფულს წინდაუხედავად არავინ არ გაასესხებს, თუ ფულის დაღუპვა არ უნდა. ამისთანა კაცს იმ ბეჯითობასთან, იმ მხნეობასთან, იმ შეუწყვეტელ შრომის სურვილთან ოლონდ ფულის შოვნის გზა მიეცით და რაც უნდა ძნელი გზა იყოს, იგი ამ გზას უსათუოდ გადალახავს“.

თავის გამოსვლაში სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკის შექმნის მიზანი ილიამ ასე განსაზღვრა: „ბანკი თავადაზნაურობამ დააწესა იმ განზრახვით, რომ მისგან შეწირული ფული სესხად მოეფინოს ჩვენს ქვეყანასა, მაგრამ ისე მოეფინოს, რომ მაგ ფულს ერთი გროშიც არ დაეკარგოს, სესხმა ფული ასარგებლოს, ფულმა

ფული მოიგოს და მხოლოდ ამ მოგებიდამ უფრო ბევრი წილი ჩვენის ქვეყნის საერთო საჭიროებას მოხმარდეს და ზოგი კიდევ ღარიბთაც გაუნაწილდეს, იმ ღარიბთა, რომელნიც რომელიმე უბედურების გამო სიღარიბეში ჩაცვივებულან და არა იმათ, ვინც გულადმა წვანან, გულზედ ფაფუკი ხელები დაუკრეფნიათ, პირი დაუღიათ, ჰყვირიან, მასვით და მაჭამეთო“ („სიტყვა წარმოთქმული 3 თებერვალს თფილისის თავადაზნაურობის კრებაში“).

ბანკის იდეა იმთავითვე დაეფუძნა უმთავრეს ეროვნულ იდეას — ბურჟუაზიულ ურთიერთობათა ეპოქაში თავადაზნაურობის გამოღვიძებას და მიწის უძრავი ქონებიდან (ვალის გასტუმრების საშუალებიდან) კაპიტალად გადაქცევას, მიწის გადაქცევას ფულის შოვნის წყაროდ. ამასთან ერთად, ეს იყო ქართული მიწის ქართველთა ხელში შენარჩუნების ერთადერთი გზა.

‘vards gaefurCqna kokori-

(ილია და იოსებ ჯულაშვილი)

გორის სასულიერო სასწავლებლის კურსდამთავრებული და თბილისის მართლმადიდებლური რუსული სასულიერო სემინარიის მეორე კურსის მოსწავლე იოსებ ჯულაშვილი ილიას 1895 წლის ზაფხულის დაძვევს უნდა შეხვედროდა. გამორიცხული არ არის, რომ იოსებ ჯულაშვილი ილიას ადრეც იცნობდა, მაგრამ ამ ნაცნობობის კვალი არა ჩანს.

1895 წელს, ისევე როგორც 1894 წელს, იოსებ ჯულაშვილს გაუსაძლისი ეკონომიკური მდგომარეობა ჰქონდა. 1894 წლის 29 სექტემბერს მან სასულიერო სემინარიის რექტორს თხოვნით მიმართა, რათა მისთვის ზამთრის ტანსაცმელი მიეცათ. 1895 წლის 28 აგვისტოს იოსებ ჯულაშვილი სემინარიის რექტორს მისი სწავლის ქირის მთლიანად საეკლესიო ხაზინის ხარჯზე დაფარვას სთხოვს (იოსებ ჯულაშვილი ამ დროისათვის სწავლის ქირის მხოლოდ ნაწილს იხდიდა, მეორე ნაწილს კი საეკლესიო ხაზინა უხდიდა). მეორე კურსი, 1894-1895 სასწავლო წელი, იოსებ ჯულაშვილმა ისე დაასრულა, რომ არც ერთი საათი არასაპატიო მიზეზით არ გაუცდენია. მთელი სასწავლო წლის მანძილზე კი საპატიო მიზეზით მხოლოდ 14 საათი გააცდინა. სასწავლო წელი ცხრა თვე გრძელდებოდა და ყოფაქცევაში ყოველ თვეში ცალკე ნიშანი იწერებოდა. ცხრა თვის განმავლობაში იოსებ ჯულაშვილმა ყოფაქცევაში მხოლოდ ერთხელ დაიმსახურა შეფასება „ძლიერ კარგი“ (4). დანარჩენი რვა თვის მანძილზე მისი ნიშანი ყოფაქცევაში რვაჯერვე უმაღლესი – „ფრიადი“ (5) იყო. ქართულ ენაში თვიური ნიშანი ცხრა თვის განმავლობაში მხოლოდ ერთხელ ჰქონდა „ძლიერ კარგი“ (4), ექვსჯერ დაიმსახურა უმაღლესი შეფასება – „ფრიადი“ (5), ერთხელ თვიური ნიშანი არ გამოუყვანიათ. იოსებ ჯულაშვილმა წლის ბოლოს გამოცდაზე სლაგურ საეკლესიო გალობაში უმაღლესი შეფასება – „ფრიადი“ (5) დაიმსახურა. „ფრიადზე“ (5) შეფასდა იგი გამოცდაზე ქართულ საეკლესიო გალობაში, სიტყვიერებასა და სამოქალაქო ისტორიაში, ასევე მათემატიკაში (იხ. ვანტანგ გურული. იოსებ სტალინი. მასალები ბიოგრაფიისათვის. 1878-1907. თბილისი, 1998, გვ. 15, 16, 17).

ილიასთან შეხვედრის დროისათვის (1895 წლის ზაფხულის დამდეგი) იოსებ ჯულაშვილი უკვე საკმაოდ განათლებული ახალგაზრდა უნდა ყოფილიყო. დანამდვილებით არ არის ცნობილი, იზიარებდა თუ არა იგი ილიას შეხედულებებს, თუმცა „ივერიაში“ ლექსების დაბეჭდვის სურვილი უკვე ბევრის მთქმელია. იოსებ ჯულაშვილს შეეძლო იმხანად ძალზე პოპულარულ გაზეთ „კვალის“ რედაქციაში მისულიყო, მაგრამ მან „ივერია“ არჩია.

ცნობილია, თუ რა მკაცრ მოთხოვნებს უყენებდა ილია „ივერიაში“ ლექსის ან მოთხრობის გამოქვეყნების მსურველთ. ილიასათვის ავტორიტეტი არ არსებობდა, არსებობდა კარგი და ცუდი ლექსი.

1895 წლის 14 ივნისს გაზეთ „ივერიის“ 123-ე ნომერში, პირველ გვერდზე, გამორჩეულ ადგილას დაიბეჭდა უსათაური სამსტროფიანი ლექსი. ავტორი ვინაობას არ ამხელდა და ხელს ფსევდონიმით – „ი. ჯ-შვილი“ აწერდა. სამი თვის შემდეგ, 1895 წლის 22 სექტემბერს „ივერიის“ 203-ე ნომერში, ისევ პირველ გვერდზე, ისევ გამორჩეულ ადგილას დაიბეჭდა ხუთსტროფიანი უსათაურო ლექსი. ამჯერად ავტორი ხელს აწერდა ფსევდონიმით – „სოსელი“¹. ერთი თვეც არ იყო გასული, რომ 1895 წლის 11 ოქტომბერს, „ივერიის“ 218-ე ნომერში, ისევ პირველ გვერდზე, ისევ გამორჩეულ ადგილას „სოსელოს“ ფსევდონიმით დაიბეჭდა ექვსსტროფიანი ლექსი სათაურით „მთვარეს“². სამი კვირაც არ იყო გასული, რომ 1895 წლის 29 ოქტომბერს, „ივერიის“ 234-ე ნომერში, კვლავ პირველ გვერდზე და კვლავ გამორჩეულ ადგილას დაიბეჭდა რაფიელ ერისთავისადმი მიძღვნილი ექვსსტროფიანი ლექსი იმავე ფსევდონიმით – „სოსელი“³. ორი თვის შემდეგ, 1895 წლის 25 დეკემბერს, „ივერიის“ 280-ე ნომერში, პირველ გვერდზე, გამორჩეულ ადგილას „სოსელოს“ ფსევდონიმით დაიბეჭდა კიდევ ერთი, ხუთსტროფიანი უსათაურო ლექსი.

ფსევდონიმებით „ი. ჯ-შვილი“ და „სოსელი“, ილიას გაზეთ „ივერიაში“ ლექსებს იოსებ ჯულაშვილი აქვეყნებდა. ილიას „ივერიაში“ კარგი ლექსები არ აკლდა. ილიამ არც ამჯერად უღალატა ტრადიციას და შესანიშნავი ლექსები გამოაქვეყნა. სრულიად უცნობმა ყმაწვილმა „ივერიაში“ ექვსი თვის განმავლობაში ხუთი ლექსი დაბეჭდა! ეს არ იყო ჩვეულებრივი მოვლენა.

რა მოეწონა ილიას იოსებ ჯულაშვილის ლექსებში? უნდა ვივარაუდოთ, რომ ეს ლექსები აკმაყოფილებდა ყველა იმ მოთხოვნას, რასაც ილია „კარგ ლექსს“ უყენებდა. ამჯერად ჩვენ იოსებ ჯულაშვილის ლექსების ერთ დიდ ღირსებაზე გვინდა გავამახვილოთ ყურადღება: ხუთივე ლექსი დაწერილია ილიას ქართულით, იმ ქარ-

თულით, რომლის დამკვიდრებისათვის ილია XIX საუკუნის 60-იანი წლების დამდეგიდან იღვწოდა.

1896 წელს ილიასა და იოსებ ჯულაშვილის გზები გაიყარა. რა იყო ამის მიზეზი, უცნობია. უნდა ვივარაუდოთ, რომ მიზეზი იოსებ ჯულაშვილის ლექსი „**მოხუცი ნინიკა**“ იყო. ეს ლექსი ისეთივე შესანიშნავი ქართულით იყო დაწერილი, თუმცა თემატიკით აშკარად განსხვავდება იოსებ ჯულაშვილის მიერ „ივერიაში“ გამოქვეყნებული ხუთი ლექსისაგან. ლექსის თემატიკა ხალხოსნურია, თუმცა ხალხოსნობასთან იდეური კავშირი არც ისე მკაფიოა. ილიასათვის, როგორც ჩანს, ესეც საკმარისი იყო: „**მოხუცი ნინიკა**“ არ იყო კარგი ლექსი. ილიასაგან დაწუნებული იოსებ ჯულაშვილის ლექსი გიორგი წერეთელმა გაზეთ „**კვალში**“ დაბეჭდა 1896 წლის 28 ივლისს (№32). ავტორმა ფსევდონიმიც შეცვალა. ლექსი „**სოზელის**“ ფსევდონიმით დაიბეჭდა.

1896 წლიდან ილია გიორგი წერეთელთან და „მესამე დასთან“ მწვავე პოლემიკაში ჩაება. ამ დროიდან იოსებ ჯულაშვილი არც „ივერიაში“ და არც „კვალში“ აღარ გამოჩენილა. მან სხვა გზა ირჩია.

ილიასთან და „ივერიასთან“ ურთიერთობის გაწყვეტის შემდეგ იოსებ ჯულაშვილი ილიას წინააღმდეგ მიმართულ კამპანიაში არასდროს გარეულა, არასდროს თავი არ შეურცხვენია ერის სულიერი მამის ნააზრევისა და ნაღვაწის განქიქებით. 1934-1937 წლებში სწორედ იოსებ ჯულაშვილის ნებით დაიწყო ილიას აღიარება, მისი დიდი ღვაწლის დაფასება.

~ me sakuTriv RmerTma mibrala ~

(ჯვარცმის წინა დღე)

თანამედროვენი იქნებ ყურადღებას არცკი აქცევდნენ ერთმანეთთან ლოგიკურად დაკავშირებულ მოვლენებს: 1897 წელს „მესამე დასმა“ ილიას იუბილე ჩაშალა, იუბილე ჩაშალეს 1898 წელსაც. ილიას სამოც წლისთავზე არ დაბეჭდილა სათანადო დონის არც ერთი წიგნი და ბროშურა, თუნდაც ვრცელი წერილი, რომელშიც შეფასებული იქნებოდა ილიას ნააზრევი და ნაღვაწი. 1903 წელს სოციალ-დემოკრატი მუშის კალისტრატე გოგუას მიერ წაქეზებულმა ბრბომ ნაძალადეგში მუშათა ბიბლიოთეკის გახსნაზე მიწვეული ილიას ჩაქოლვა სცადა. 1905 წლის გაზაფხულზე ჟურნალმა „მოგზაურმა“ (რედაქტორი ფილიპე მახარაძე) ილიას სახელის ლაფში ამოსვრა განიზრახა და ცილისმწამებლური მასალა გამოაქვეყნა. ყველა ეს მოვლენა ერთ ცენტრში დაიგეგმა და იმავე ცენტრიდან იმართებოდა.

1905 წლის იანვარში რუსეთსა და საქართველოში რევოლუცია დაიწყო. სოციალ-დემოკრატებისათვის ეს იყო ის ხელსაყრელი დრო, როდესაც მათ მიერ დაგეგმილი ექსპერიმენტი უნდა განხორციელებულიყო. **ექსპერიმენტი ადამიანებზე ტარდებოდა.** ექსპერიმენტის პროცესში ადამიანთა ცნობიერებიდან უნდა ამოეძირკვათ **ეროვნული** და **ეკლესიური.** რუსეთის სოციალ-დემოკრატის ელიტამ და მათმა ქართველმა თანამოაზრეებმა – ქართული სოციალ-დემოკრატიის ელიტამ – საექსპერიმენტო მოედნად საქართველო შეარჩიეს. ექსპერიმენტის ჩატარებას რომ ილია ჭავჭავაძე წინ აღუდგებოდა, ეს იმთავითვე კარგად იყო ცნობილი. ამიტომ გადაწყდა ილიას **იდუური მკვლელობა.** თუ ილია იდეურ კაპიტულაციას არ მოახდენდა, რჩებოდა ერთადერთი გზა – ილიას ფიზიკური მკვლელობა.

1905 წლის მარტში ჟურნალმა „მოგზაურმა“ ილიას წინააღმდეგ ბინძური კამპანია წამოიწყო. 1905 წლის 13 მარტს „**მოგზაურში**“ ილიას წინააღმდეგ პირველი მასალა გამოქვეყნდა, ხოლო 20 მარტს – მეორე. ამ მასალას მკითხველი უნდა შეემზადებინა უფრო საზიზღარი ცილისწამების დასაჯერებლად. ეს ცილისწამება „მოგზაურში“ 10 აპრილს გამოქვეყნდა სათაურით – „საგურამოს

და ჭოპორტის საზოგადოება“. კორესპონდენციის ავტორი (ვასილ ნაცვლიშვილი) ილიას ბრალს სდებდა გლეხების სიძულვილში და არაადამიანურ სისასტიკეში. ხუთი დღის შემდეგ, 1905 წლის 15 აპრილს, „მოგზაურში“ გამოქვეყნებული ცილისმწამებლური წერილის ძირითადი ნაწილი გადაბეჭდა გაზეთმა „ივერიამ“, რომლის რედაქტორი იმხანად ფილიპე გოგინაიშვილი იყო. ილიამ საპასუხო წერილი დაწერა. ილიას წერილი „ნუთუ? (პასუხი მოგზაურის კორესპონდენციასა)“ გაზეთ „ივერიის“ 1905 წლის 5 მაისის ნომრის ცალკე ფურცლის (ჩანართის) სახით დაიბეჭდა. ილიამ რედაქციას ამ პუბლიკაციისათვის ფული გადაუხადა. იმავდროულად „ივერიაში“ დაიბეჭდა რედაქტორის ფილიპე გოგინაიშვილის შენიშვნა, სადაც აღნიშნული იყო, რომ ავტორის ზოგად მოსაზრებას რედაქცია არ იზიარებდა. 1905 წლის 15 მაისს ჟურნალ „მოგზაურში“ გამოქვეყნდა გამოხმაურება ილიას საპასუხო წერილზე „ნუთუ?“ გამოხმაურება დაიბეჭდა სათაურით – „თავის მართლებაც ასეთი უნდა!“ მისი ავტორი ფილიპე მახარაძე იყო. ილიამ გარიდება არჩია. 1905 წლის 23 ივნისს იგი თბილისის გუბერნიის სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკის თავმჯდომარეობიდან გადადგა, ხოლო 5 ივლისს ანდერძი შეადგინა (იხ. გურამ შარაძე. ილია ჭავჭავაძე. 1837-1907. ცხოვრება. მოღვაწეობა. შემოქმედება. ფოტომატიანე. ორ წიგნად. წიგნი II. თბილისი, 1990, გვ. 238-243).

ჟურნალ „მოგზაურის“ ცილისმწამებლური პუბლიკაციები, გაზეთ „ივერიის“ დამოკიდებულება ამ ცილისწამებისადმი და თვით ილიასადმი სამარცხვინო ლაქად დარჩება საქართველოს ისტორიაში. ილიას რომ თავის მართლება დასჭირდა, ეს იმაზე მეტყველებს, რომ ქართული საზოგადოება სერიოზულად იყო ავად. სამარცხვინოა, მაგრამ ფაქტია: საზოგადოების მნიშვნელოვანმა ნაწილმა „მოგზაურის“ ცილისწამება დაიჯერა, ილიას „ნუთუ?“-ს კი გულგრილად შეხვდა. ეს იყო სოციალ-დემოკრატების თორმეტწლიანი მოღვაწეობის შედეგი. რეალობად იქცა საფრთხე, რომლის შესახებაც ილია 1896 წელს წერდა ცნობილ წერილში „ჩვენი ესლანდელი სიბრძნე-სიცრუე“.

ილიას „ნუთუ?“ მეტად საინტერესოა იმდროინდელი ქართული საზოგადოების სულისკვეთების შესაცნობად. ილიას ის სულაც არ აღეგუებდა, რომ „მოგზაურის“ ცილისწამებას საკადრისად ვერ უპასუხებდა. პირიქით, პასუხის გაცემა ეადვილებოდა კიდევ: „... მე საკუთრივ ღმერთმა მიბრალა და ამ შემთხვევაში იმისთანა წინდაუხედავი და საზრისმოკლებული ბრალდებები მომივლინა, რომ ზოგან თითონვე თავისის ხელით ყელს იჭრის და ზოგან იმისთანა გარემოებას გვანიშნებს, რომლის ტყუილი უსაფუძვლოა ადვილად დასამტკიცებელია და დასამოწმებელი თვალთა ხედვით და ხელშე-

ხებით, თუ ასე ითქმის“. მართალია, ცილისმწამებლებმა ილიას მძიმე სულიერი ტრავმა მიაყენეს, მაგრამ იგი თავის ჩვეულ იუმორს არ დალატობს და წერს: „ღიას ბატონებო, თუმცა ჩემს მხილებელს, ჩემს ბრალმდებელს სურვილი დიდი ჰქონია ჩემის სახელი გაეტეხნა და სირცხვილი ეჭმევია, მაგრამ საფანელი დაჰკლებია და ვერ მოუხერხებია. ვერ მოუხერხებია იმიტომ, რომ ტყუილსაც და ცილისწამებასაც ჭკუა და გონება სდომებია“.

ილიას კარგად ესმოდა, რომ „მოგზაურის“ ცილისწამებისათვის სათანადო ფსიქოლოგიური კლიმატი მიმდინარე სოციალურ-მა ამბოხმა მოამზადა. ილია დიდი გულმისტიკივლით წერდა: „ასეა თუ ისე, გლენხკაცობა დღეს ყველას შემოსწყრა და მართალი და მტყუანი, ავი და კარგი თან გაიტანა“. ილია აღნიშნავდა, რომ გლენხობის სტიქიური მოძრაობა არ გამოდგებოდა სოციალურ ფენებს შორის არსებული დამოკიდებულების გასარკვევად: „ეს სტიქიონურ მოძრაობას ჰგავს და ამიტომაც საერთოდ შემოსწყრომა და „ბოიკოტობა“ იმის მაჩვენებელი არ არის, ვინ ვის უყვარს, ვინ ვისა სძულს! ძულებასა და სიყვარულს ამისთანა შემთხვევაში ადვილი არა აქვს“. ასეთ ვითარებაში, ილიას აზრით, საზოგადოებას დიდი სიფრთხილე და ტაქტი უნდა გამოეჩინა, რათა ვითარება კიდევ უფრო არ დაეძაბა: „... საზოგადოება, რომელსაც ჭკუა და გონება შერჩენია და ცნობიერება გაჰკვიძებია, მარტო იმას კი არ უნდა სჯერდებოდეს, – აი გლენხობა სხვასთან ერთად ამასაც შემოსწყრა, ამას „ბოიკოტობა“ გამოუცხადა, არამედ გულდამშვილებით გარჩევა უნდა, – ვინ ვის რას ემართლება, ვინ ვის რას ერჩის, ვინ ვისზე სამართლიანად ხელს იწვიდის. განა კაცთა ადამიანური ცხოვრება, ისტორია, პროგრესი და სხვა რაიმე სიკეთე შესაძლებელია, თუ ყოველთ უწინარეს კაცთა ურთიერთობაში ისინი არ მოიკითხა, ამაყების პასუხი არ იძია?“ („ნუთუ?“). ყოველივე ეს ილიას სიტყვის მასალად არ მოჰქონდა. ილიამ შესანიშნავად იცოდა, რომ გლენხობის მოძრაობა სოციალ-დემოკრატების მიერ იყო ორგანიზებული და მის წინააღმდეგ გლენხობის გამოსვლაც (ბოიკოტიც) სოციალ-დემოკრატების მიზანდასახული მუშაობის შედეგი იყო. იმ შემამულებთა გვერდით, რომელთაც გლენხობამ ბოიკოტი გამოუცხადა, ილიას მოხსენიება სოციალ-დემოკრატების მიზანს წარმოადგენდა. ილიას სახელი უნდა გასტეხოდა, მის შესახებ არასასურველი, ცილისმწამებლური ხმები უნდა დარხეულიყო. **საზოგადოების ნაწილი ამ ცილისწამებას დაიჯერებდა, ნაწილი არ დაიჯერებდა, ხოლო ნაწილი დაეჭვდებოდა, გაურკვეველ მდგომარეობაში აღმოჩნდებოდა.** „მოგზაურის“ ბრალდებების გაქარწყლება ილიას არ გასჭირვებია, რადგან ყოველი ფაქტი გამოგონილი იყო.

ილია იმ მოაზროვნეთა რიცხვს განეკუთვნებოდა, რომელთათვისაც 1905 წელს დაწყებული დიდი სოციალური ამბოხი (რევოლუცია) მოულოდნელი არ იყო. ჯერ კიდევ 1899 წლის 31 დეკემბერს გამოქვეყნებულ წერილში ილია აღნიშნავდა, რომ XIX საუკუნემ ბევრი სიკეთე მოუტანა კაცობრიობას, თუმცა კითხვაზე – „დღეს უფრო ბედნიერია კაცი, თუ არა, ამოდენა სიკეთით გარემოცული და ესე წარმატებულის მეცნიერებით გაღონიერებული და გაძლიერებული?“ – ილია ასე პასუხობდა: „არა გვეონია“. ილია აღნიშნავდა: „დღეს ღარიბსა და მდიდარს შორის, ძლიერსა და უძლურს შორის უფრო დიდი ზღვარი არის, ვიდრე ოდესმე ყოფილა, და აქ არის იგი სიმწვავე იმ ტკივილისა, რომლის მორჩენაც მეცხრამეტე საუკუნემ უნადერდა აწ მომავალ საუკუნესა“ („**მეცხრამეტე საუკუნე**“).

„ნუთუ?“ საინტერესოა იმითაც, რომ ილიამ უყურადღებოდ არ დატოვა სოციალ-დემოკრატების ეკონომიკური პროგრამა, ზოლო კერძო საკუთრების წინააღმდეგ ბრძოლა უაზრობად გამოაცხადა: „კერძო საკუთრება ჯერ კიდევ ქვაკუთხედად უღევს არამც თუ მთელს სახელმწიფურს და საზოგადოებურ წყობას რუსეთისას, არამედ მთელს ცხოვრებას დაწინაურებულ ქვეყნებისას მთელ დედამიწის ზურგზე“. ილია სოციალ-დემოკრატებს აფრთხილებდა: „კერძო საკუთრება, სამართლიანად თუ უსამართლოდ, ჩვენდა საბედნიეროდ თუ საუბედუროდ, ჯერ კიდევ დიდ ხანს იქნება დიდს პატივში და მის სარბიელზე ძალმომრეობა, ერთმანეთზე მისევა, ვინც ვინდ იყოს, იაფად არ დაუჯდება“.

ილია, როგორც დიდი სახელმწიფო მოღვაწე, როგორც მოვლენათა შესაძლო განვითარების წინასწარი შეცნობის ნიჭით დაჯილდოებული ადამიანი, დაწყებული რევოლუციის პირობებში ორ გაფრთხილებას იძლეოდა:

პირველი. „ეს დღევანდელი ამბავი დიდმიზეზიანი საგანია, დიდად გასაფხიზლებელი, დიდფათერაკიანი. აქ საქმე იმაში კი არ არის, ვინ უფრო შორს გადახტება. ამ დღევანდელს ამბავს დიდის გულდაღებით და ღრმად უნდა ჩაუკვირდეს ადამიანი, მთელი სიგრძე-სიგანე გაუზომოს, თავით ბოლომდე თვალწინ დაიყენოს“.

მეორე. „ეს დიდი პასუხისმგებლის საგანია და ამ პასუხისმგებლის შიშქვეშ, თვით გლენკაცობის წინაშე, დღევანდელ მოძრაობას თავი იქით უნდა უბრუნოს კაცმა, საითკენაც ჯერ არს, და არა იქით, რომ ერთმანეთს მივესიოთ და ციხესიმაგრე ჩვენი ჩვენვე შიგნიდან გავტეხნოთ. ამას თხოულობს არამცთუ სიკეთე და ბედნიერება ჩვენის ქვეყნისა საერთოდ, არამედ გლენკაცობისაც საკუთრივ“.

„ნუთუ?“ მთავრდება მრავლისმეტყველი გაფრთხილებით უკვე კონკრეტულად სოციალ-დემოკრატების და, საერთოდ, სოცია-

ლისტური ორიენტაციის ძალების მიმართ: „არის ზოგიერთი იმის-თანა ზნეობრივი კანონი, რომელიც კაცთა ერთმანეთობით ცხოვრების საძირკვლად უდევს და რომელიც ყველასათვის ერთნაირად სავალდებულოა, რა დასისა და რწმენისაც გინდა იყოს, და ერთი ამ კანონთაგანი ის არის, რომ რაც შენ არ გინდა მოგივიდეს, იმას ნურც სხვისთვის მოინდომებო“ („ნუთუ?“).

სამწუხაროდ, ქართველი საზოგადოება 1905-1907 წლების რევოლუციის პერიოდში სწორედ ილიას გაფრთხილებათა უგულვებელყოფის გზით მიდიოდა, სოციალ-დემოკრატები კი ზნეობის ელემენტარული ნორმების დარღვევით ცდილობდნენ დასახული მიზნის მიღწევას. ავადმყოფი საზოგადოება კიდევ უფრო მძიმედ დაავადებული გამოვიდა რევოლუციიდან.

საქართველოს მკვლელები-

(მონამებრივი სიცოცხლის დასასრული)

1907 წლის 30 აგვისტოს სოფელ **წიწაპურთან** მომხდარი საუკუნის ტრაგედიის ბევრი უმნიშვნელოვანესი საკითხი ჯერაც ბურუსითაა მოცული. სულ უფრო ცხადი ხდება, რომ ყველაფრის ბოლომდე გარკვევა შეუძლებელი იქნება. ის, რაც უნდა გარკვეულიყო ცხელ კვალზე, ძიების პერიოდში და სასამართლო პროცესზე (1907-1908 წწ.), ცხადია, გაცილებით ძნელი დასადგენი იქნებოდა რუსეთის იმპერიის ნგრევის შემდეგ, 1917 წელს, ან საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის არსებობის პერიოდში (1918-1921 წწ.). ჭეშმარიტების დადგენის შანსი კიდევ უფრო შემცირდა საბჭოთა რუსეთის მიერ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დაპყრობისა და საქართველოს ახალ საბჭოთა იმპერიაში ძალით გაერთიანების შემდეგ. ამიერიდან ობიექტურ სიძნელებს დაემატა ილია ჭავჭავაძის მკვლელობის დამკვეთისა და შემსრულებლის პოლიტიკური მოტივით მიჩქმალვის საშიშროება. დღეისათვის ილია ჭავჭავაძის მკვლელობის საიდუმლოების ობიექტურად ახსნისათვის საჭირო დოკუმენტებისა და მასალების ნაწილი განადგურებულია ან საიმედოაა გადაძალული (სხვადასხვა პერიოდში დოკუმენტების სხვადასხვა კატეგორიის „წმენდა“ ტარდებოდა იმის მიხედვით, თუ რა მიზანი ჰქონდა პოლიტიკურ რეჟიმს). ამასთან ერთად უკვე ამ ქვეყნად აღარ არიან ის ადამიანები, რომელთაც უშუალო შეხება ჰქონდათ ილია ჭავჭავაძის მკვლელობის საქმესთან, ძიებასა და სასამართლო პროცესებთან. ბევრმა მათგანმა სხვადასხვა მოტივით საიდუმლო საფლაკში ჩაიბანა. სწორედ ამიტომ, რომ ყველა ვერსიას, ილია ჭავჭავაძის მკვლელობის შემდეგ რომ შეიქმნა, დღესაც ჰყავს მეტ-ნაკლები რაოდენობის მიმდევრები. ამ ვერსიების მიხედვით, ილია ჭავჭავაძე მოკლეს: ძარცვის მიზნით, აგრარული წინააღმდეგობის ნიადაგზე, სოციალ-დემოკრატებმა პოლიტიკური მიზნით, რუსეთის იმპერიის შინაგან საქმეთა სამინისტროს ოზრანკამ პოლიტიკური დაკვეთის საფუძველზე. **პირველ ვერსიას** (მკვლელობა ძარცვის მიზნით) მომხრეები თითქმის აღარ ჰყავს. არც **მეორე ვერსიას** (მკვლელობა აგრარულ ნიადაგზე) შემორჩა ბევრი დამცველი. **მესამე ვერსია** (სოციალ-დემოკრატების მიერ პოლიტიკური მიზნით გან-

ხორციელებული მკვლევლობა) 1907 წლიდან დღემდე ყველაზე პოპულარულია. **მეთხე ვერსია** (ონრანკის მიერ პოლიტიკური დაკვეთით განხორციელებული მკვლევლობა), რომელიც საბჭოთა რეჟიმის პირობებში აშკარად პოლიტიკური მოსაზრებით შეითხზა, დღემდე შემორჩა მომხრეები.

ილია ჭავჭავაძის მკვლევლობის საქმის ორივე გამოძიებამ და ორივე სასამართლო პროცესმა (რუსეთის იმპერიის ხელისუფლებისა და საბჭოთა ხელისუფლების დროს) უპასუხოდ დატოვა ბევრი კითხვა. მათ შორისაა ტერორისტული აქტის განხორციელების საკითხი – ილია ჭავჭავაძის მკვლევლობის დეტალები.

საყოველთაოდ გავრცელებული ვერსიის მიხედვით, ილია ჭავჭავაძე 1907 წლის 30 აგვისტოს სოფ. წიწამურთან მოკლა ტერორისტთა ჯგუფმა, რომელთაგან ხუთი (გიგლა ბერბიჭაშვილი, გიორგი ხიზანიშვილი, პავლე აფციაური, ივანე ინაშვილი და „ვიღაცა იმერელი“) ჩასაფრებულნი ელოდნენ თბილისიდან საგურამოში ეტლით მიმავალ ილია ჭავჭავაძეს, ხოლო მეექვსე – თედო ლაბაური ილიას მეეტლე იყო. სოფელ წიწამურთან დათქმულ ნიშანზე თედო ლაბაურმა ეტლი გააჩერა და ფეხზე წამოდგარი ილია ერთ-ერთი ტერორისტის, კერძოდ, **გიგლა ბერბიჭაშვილის** მიერ ბერდანის თოფიდან გასროლილმა ტყვიამ იმსხვერპლა. ტყვია ილიას შუბლში მოხვდა. ამ ვერსიაში ბევრი რამ საეჭვოა. საექსპერტო დასკვნაში ვკითხულობთ:

„1907 წ. 31 აგვისტო. ილია ჭავჭავაძის გვამის გაკვეთის აქტი

31 აგვისტო, 1907 წ. აქტი. მე, დუშეთის მაზრის გამომძიებელი, გამოვცხადდი სოფ. გურამიანთკარში, ქვემოთ აღნიშნული მოწმეების თანდასწრებით და დუშეთის მაზრის ექიმის მეოხებით ჩავატარე თავად ილია გრიგოლის ძე ჭავჭავაძის გვამის გაკვეთა.

გარეგანი დათვალიერება

მიცვალებული (ცხედარი) ასენია მაგიდაზე საკუთარ სახლში. აცვია რუხი ფერის ჟილეტი და შარვალი, ფერადი კვართი და თეთრი საცვალი, კისერზე განამებული თეთრი საყელო, რომლის გარშემო დევს ბაფთა – გახსნილი ფერადი ბატისტის ყელსახვევი. მარცხენა ხელზე განამებული მანჟეტი მოხსნილია, მარჯვენაზე მანჟეტი მოძრობილია და ჩამოკიდებულია საკინძის კვართზე. ფეხზე აცვია წინდები და დაბალყელიანი ჩექმები. ჟილეტი, კვართი და მანჟეტი გასისხლიანებულია. სახეზე და შუბლზე სისხლის ზოლები აქვს. გასისხლიანებულია აგრეთვე გულმკერდის ზედა ნაწილი, მარცხენა გვერდი და ორივე ხელის მტევნები. მიცვალებული სწორი

აგებულებისა; მუცელი წინაა წამოწეული... სხეულის დანარჩენი ნაწილები სწორი აგებულებისაა.

გულმკერდის არეში აღინიშნება ცეცხლნასროლი გამჭოლი ჭრილობა, რომლის ერთი ზვრელი მოთავსებულია მარჯვენა ძუძუს დვრილიდან ოდნავ შიგნით, ხოლო მეორე – მარცხენა ილლიის უკანა კიდეზე; პირველი ოვალური ფორმისაა, მისი უდიდესი ზომა კანზე სამი სანტიმეტრია, მეორის ზომა ილლიის კანზე შედარებით მცირეა, გამავალია ნეკა თითისათვის. შუბლის მარცხენა ნახევარში აღინიშნება ოვალური ფორმის დაჟეჟილი ჭრილობა, დამავალი ძვლამდე, ოთხი სანტიმეტრის სიგრძის, ორი სანტიმეტრის სიგანის. აქ ძვალი ჩაბეზილია და მარცხენა ნაწილით ჩაწეულია ქვემოთ. ჩატეხილი ძვლის უდიდესი დიამეტრი ერთნახევარი გოჯია, მოტეხილობის ზედა, მარცხენა და ქვედა კიდეები მდებარეობს ქალას სარქველზე დაბლა, ხოლო მარჯვენა ნაწილი შეერთებულია ქალას სარქველთან, შეერთება არამტკიცეა, რის გამოც მოტეხილი ძვალი მოძრავია. კანის ჭრილობის კიდეები არასწორია, მოშავო ფერისაა და მშრალი. მის ქვეშ ძვალზე აღინიშნება გამოყოფილი სისხლის თხელი ფენა. მარჯვენა წარბს ზემოთ მდებარეობს მეორე დაჟეჟილი ჭრილობა, ისეთივე ხასიათის, როგორც პირველი. ეს ჭრილობა აღწევს ძვლამდე, მაგრამ ძვალი დაზიანებული არ არის. ამ ჭრილობის სიგრძეა სამი, სიგანე ერთი სანტიმეტრი.

სხვა დაზიანება სხეულზე არ არის. გვაშური ლაქები და სხვა ნაადრევი გახრწნის ნიშნები არ აღინიშნება. გაშეშების კვალი ვერ კიდეც შერჩენილია ხელებში.

შინაგანი დათვალიერება

გულმკერდის ღრუ. გულმკერდზე ცეცხლნასროლი ჭრილობის უბანში კანქვეშა ქსოვილი მოშავო ფერისაა გამონადენი სისხლისაგან. მარჯვენა მეხუთე ნეკნის მკერდის ძვალთან შეერთების ადგილი დამსხვრეულია. შემდეგ ტყვიამ გაიარა გულის პერანგში, გულის პარკუჭების ზედა ნაწილებში და მარცხენა ფილტვის ქვედა წილის გავლით გამოვიდა გარეთ მარცხენა ილლიის მიდამოში. გულის ორივე პარკუჭის კედლების ზედა ნაწილები გარდაქმნილია ნაფლეთებად. გულის მოცულობა არ არის გადიდებული, მაგრამ მისი კედლები გათხელებულია და გადაგვარებულია ცხიმოვან ქსოვილებად, მარჯვენა პარკუჭის კედლის სისქის სამ მეოთხედს ცხიმი შეადგენს, მარცხენა პარკუჭის წინა კედელს მწვერვალთან ახლოს აქვს ხარის გამხმარი ტყავის სისქე, ის მკვრივია, მოთეთრო ფერისაა და წინ გამობერილია მცირედ. გულის კედლის ამ ნაწილზე

თითის დაჭერით ეს უბანი ვარდება შიგნით და თითის ალებით გარეთ, როგორც რეზინის ბურთი. მიკროსკოპულად ანევრიზმული გამობერილობა მოგვაგონებს მკვრივ და ღრუკად შემაერთქსოვილოვან წარმონაქმნს. მარჯვენა ფილტვის პლევრა შეხორცებულია გულმკერდის გვერდით კედელთან; მარცხენა მდებარეობს თავისუფლად. ორივე ფილტვის მოქნილობის და სიფაფუკის ხარისხი დაქვეითებულია, ჰაერით არ არიან გადავსებული. ორივე ფილტვის ქვედა ნაწილები სრულიად უჰაეროა, რის გამოც მათმა ქვედა კიდეებმა კანის სიმკვრივის ბრტყელი დანამატის სახე მიიღეს. ფილტვები განაკვეთზე მოთეთრო-მორუხო ფერისაა. გულმკერდის ღრუ შეიცავს დიდი რაოდენობით შედედებულ და თხიერ სისხლს. მუცლის კედელი შეიცავს ცხიმის სქელ შრეს. თავისა და მუცლის ღრუები არ დათვალიერდა, რადგან სიკვდილის მიზეზი ნათელია.

ღუშეთის მაზრის ექიმი იაშვილი.

გამომძიებელი ვ. ე. დილეგსკი

მოწმები: სოფ. გურამიანთკარის მცხოვრებნი, გლეხები **სიმონ ჩინაშვილი** და **ვასილ ნარიმანიძე**, ორივე წერა-კითხვის უცოდინარნი.

მოსაზრება: ილია გრიგოლის ძე ჭავჭავაძის სხეულზე სამი ჭრილობაა: ერთი ცეცხლნასროლი, გულმკერდის გამჭოლი. ჭრილობის არხი მიმართულია წინიდან უკან და მარჯვნიდან მარცხნივ. გასროლა ალბათ წინიდან მოხდა. სიკვდილი განვითარდა ამ ჭრილობისაგან გულის დაზიანების შედეგად. ორი ჭრილობა, მდებარე თავის ქალას უთმო ნაწილში, მიყენებულია ბლავკი საგნით. ერთი ამ ჭრილობათაგანი, რომელიც გართულებულია თავის ქალას ძვლების დაზიანებით, მიეკუთვნება მძიმე და სიცოცხლისათვის სახიფათო დაზიანებას; მეორე ჭრილობა უნდა მიეკუთვნოს მსუბუქ დაზიანებათა ხარისხს.

გარდაცვლილ ილია ჭავჭავაძეს გული და ფილტვები ჯანმრთელი არ ჰქონდა. გულის კუნთი გადაგვარებულია ცხიმოვან ქსოვილად და მარხენა პარკუჭის წინა კედელი გაფართოებულია ანევრიზმულად. აღწერილობით ნაწილში მე დამავიწყდა აღმენიშნა, რომ მარცხენა პარკუჭის ენდოკარდი გასქელებულია, მორუხო-მოთეთრო ფერისაა, მკვეთრად გამოირჩევა მარჯვენა პარკუჭის ენდოკარდისაგან, უკანასკნელს აქვს ხორცის ფერი შესახედაობა. მარცხენა პარკუჭის ენდოკარდის ზედაპირი, ნახევარმთავრისებური სარქველები და აორტის შიდა გარსი გლუვია, ხორკლების გარეშე, ნახევარმთავრისებური სარქველების ფუძეები გასქელებულია და მკვრივი. დიდი ხნის სიცოცხლე არ დარჩენოდა სამოცდაათი წლის

მსცოვან პოეტს. მისი ავადმყოფი გული განგმირულია მტრის ტყვე-ით. ამ გულს შეიძლება ებგერა კიდეც რამდენიმე თვეს, ან წელიწადს.

რაც შეეხება ცეცხლსასროლ იარაღს, რომლითაც მოკლეს თავადი ილია გრიგოლის ძე ჭავჭავაძე, არ შეიძლება იმის დანამდვილებით თქმა, თუ როგორი იყო ეს იარაღი. თავად ჭავჭავაძესთან ერთად მოკლული იქნა მისი მსახური, რომლის სხეულიდან ამოღებული ტყვია მრგვალია, სიდიდით ჰგავს ტყვიას, როგორითაც იტუნება კაჟიანი თოფები. თავად ჭავჭავაძისა და მის მსახურისათვის ცეცხლმსროლელი იარაღით მიყენებული ჭრილობები სვრულად სიდიდით და ზოგიერთი სხვა თავისებურებებით დაახლოებით ერთნაირია. გვამების გაკვეთის პრაქტიკით ვიცით რა ბერდანიო, ახალი ნიმუშის სამხაზიანი შაშხანით და უბრალო არასწრაფმსროლელი იარაღით მიყენებულ ჭრილობათა თავისებურებანი, მე ვვარაუდობ, რომ თავადი ჭავჭავაძე მოკლულია უკანასკნელი სახეობის იარაღით.

დუშეთის მაზრის ექიმ იაშვილი“.

(იხ. გურამ შარაძე. ილია ჭავჭავაძე. 1837-1907. ცხოვრება. მოღვაწეობა. შემოქმედება. ფოტომატიანე. ორ წიგნად. წიგნი II. თბილისი, 1990, გვ. 320-322).

დავიწყით იმით, რომ ილია ჭავჭავაძის სხეულის ექსპერტიზით დადასტურებულია, რომ ილიას **მარცხენა ნეკნის არეში** (ილ-ლიის ქვეშ) აქვს მცირე დიამეტრის სვრული, **მკერდის არეში (მარჯვენა ძუძუს დვრილთან)** – დიდი სვრული. ტყვია სხეულში შესვლისას ტოვებს **წვრილ სვრულს**, სხეულიდან გამოსვლისას კი – გაცილებით **დიდს**. ამდენად, ექიმ იაშვილს უზუსტობა მოუვიდა. ილიასათვის წინიდან რომ ესროლათ, მაშინ მცირე ზომის სვრული მკერდის არეში ექნებოდა, დიდი ზომისა კი – ილ-ლიის ქვეშ. გვამის გაკვეთის აქტში ყველაფერი პირიქითაა, ე. ი. ილიას ზურგიდან ესროლეს. აღსანიშნავია ისიც, რომ ილიას ტყვია **შუბლში არა აქვს მოხვედრილი**. ეტლიდან გადმოვარდნის შემდეგ ილიას ერთ-ერთმა ტერორისტმა შუბლში ორჯერ ჩაარტყმა შაშხანის ლულა, იმ მიზნით, რომ დარწმუნებულიყო, ილია მკვდარი იყო თუ არა. შუბლის არეში მიყენებული არც ერთი დარტყმა სასიკვდილო არ იყო. ექსპერტიზით ასევე დადგინდა, რომ ილია **მოკლულ იქნა ტყვეით, რომელიც სხეულში შევიდა ზურგის მხრიდან (მარცხენა ნეკნებს შორის) და გამოვიდა მკერდში მარჯვენა მხარეს (ძუძუს დვრილთან)**. ისმის კითხვა: ვინ ესროლა ილია ჭავჭავაძეს? **ამჟამად, რომ გასროლა იმ ტერორისტმა მხრიდან არ შეიძლებოდა მომხდარიყო,**

რომლებმაც ეტლი გააჩერეს და გასროლის მომენტში ეტლის წინ იდგნენ.

სათანადო მასალის შესწავლის შედეგად დგინდება, რომ გასროლა, რომელმაც ილია ჭავჭავაძის სიცოცხლე შეიწირა, არ მომხდარა ტერორისტთა იმ ჯგუფიდან (გიგლა ბერბიჭაშვილი, გიორგი ხიზანიშვილი, პავლე აფციაური, ივანე ინაშვილი, „ვინმე იმერელი“), რომელმაც ეტლი გააჩერა. **გასროლა მოხდა მეორე ჩასაფრებიდან, რომლის შესახებაც გიგლა ბერბიჭაშვილის ჯგუფმა არც კი იცოდა.** სავარაუდოა, რომ ილიას მკვლელი ტერორისტი მარტო მოქმედებდა და გასროლის შემდეგ იგი შეუმჩნევლად გაეცალა იქაურობას. ჩასაფრებაში მყოფმა ილიას მკვლელმა იცოდა, რომ მისგან მოშორებით ტერორისტთა მეორე ჯგუფი (გიგლა ბერბიჭაშვილის ჯგუფი) იმყოფებოდა, რომელიც ეტლს გააჩერებდა. მას ამის შემდეგ ზურგიდან უნდა ესროლა ილიასათვის.

შეიძლება თუ არა დადგინდეს იმ ტერორისტის ვინაობა, ვინც ილიას ზურგიდან ესროლა? იმხანად ტერორისტულ პრაქტიკაში ასეთი წესები მოქმედებდა: ყველა ტერორისტს ჰქონდა თავისი „ხელწერა“, ე. ი. ტერორისტი მსხვერპლს კლავდა მისთვის დამახასიათებელი გასროლით. ასეთი გასროლის ნიშნები იყო: ერთი ტყვია კეფაში, ოთხი ტყვია ზურგში, ორი ტყვია მკერდის არეში, სამი ტყვია მუცლის არეში, ერთი ტყვია შუბლის არეში და ა. შ. ცხადია, იყო შემთხვევები, როდესაც რამდენიმე ტერორისტი ერთი „ხელწერით“ მოქმედებდა. მაგრამ იმგვარი გასროლით, როგორითაც ილია მოკლეს (სხეულში მარცხენა ნეკნებს შორის შესული ტყვია გამოვიდა მკერდის არეში მარცხნივ, ძუძუს დვრილთან). იმხანად (1905-1907 წწ.) მხოლოდ **ორი ტერორისტი** სარგებლობდა ასეთი „ხელწერით“. ერთი მათგანი 1907 წლის აგვისტოსათვის ციპირის გადასახლებაში იმყოფებოდა და საქართველოში გვიან დაბრუნდა. მეორე 1907 წლის იანვრიდან აგვისტომდე, რუსეთის იმპერიის შინაგან საქმეთა სამინისტროს პოლიციის დეპარტამენტისადმი დაქვემდებარებული თბილისის, ქუთაისისა და ბაქოს გუბერნიების ჟანდარმერიის სამმართველოების აგენტურული სამსახურის მასალების მიხედვით, არალეგალურად ცხოვრობდა თბილისში, ბათუმში, ბაქოში და ბათუმი-თბილისი-ბაქოს მარშრუტით გადაადგილებისას ხშირად იკარგებოდა ჟანდარმერიის თვალთახედვის არედან. **ეს ტერორისტი შედიოდა იმ 50-55 ტერორისტის რიცხვში, რომელთაც, პოლიციის დეპარტამენტის ანალიტიკოსთა დასკვნით, შეეძლოთ ნებისმიერი სირთულის ტერორისტული აქტის განხორციელება.**

ტერორისტი, რომელმაც, ჩვენი აზრით, ილია ჭავჭავაძე მოკლა, ჟანდარმერიის თვალთახედვიდან გაქრა **1907 წლის 17 აგვისტოს.** ამ დღეს იგი ჟანდარმერიის აგენტმა ბათუმის ნავსადგურში

ნახა. ჟანდარმერიის თვალთახედვის არეში ტერორისტი კვლავ მხოლოდ 1907 წლის 21 დეკემბერს მოხვდა, ე. ი. ილია ჭავჭავაძის მკვლელობიდან სამი თვისა და ოცდაერთი დღის შემდეგ. სავარაუდოა, ტერორისტმა „ფსკერზე ჯდომა“ გადაწყვიტა, ე. ი. გადაადგილებისა და ტერორისტული საქმიანობისაგან განგებ იკავებდა თავს. ეს ტერორისტთა საყოველთაოდ მიღებული წესი იყო. ჯერჯერობით ვერ მივაკვლიეთ ისეთ მასალას, რომელიც ამტკიცებდეს, რომ საქართველოში იმავე „ხელწერით“ სხვა ტერორისტიც მოქმედებდა. მიუხედავად ამისა, კატეგორიული დასკვნის გაკეთებისაგან თავს ვიკავებთ, რადგან ზემოხსენებულ ტერორისტს, პოლიციის დეპარტამენტის და ოხრანკის მასალების მიხედვით, ილია ჭავჭავაძის მკვლელობასთან არანაირი კავშირი არ უმტკიცდება. თუმცა, აქვე დავსძენთ, რომ ამ ფაქტს არ შეუძლია საფუძველი გამოაცალოს ჩვენს ვერსიას, რადგან 1907 წლის 17 აგვისტოდან 21 დეკემბრამდე პოლიციის დეპარტამენტს არანაირი ცნობა ტერორისტის შესახებ არ მოეპოვება, ილია ჭავჭავაძის მკვლელობა კი სწორედ ამ პერიოდში მოხდა.

* * *

მართალია, ილია ჭავჭავაძის მკვლელობა გადაწყდა და დაიგეგმა რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის ემიგრაციულ ცენტრებში (ჟენევაში, პარიზში), მკვლელობის კვალის დაფარვაც იმავე ცენტრებში შემუშავებული გეგმის მიხედვით მოხდა, მაგრამ ეს სულაც არ ხსნის პასუხისმგებლობას ქართულ საზოგადოებას. ქართული საზოგადოება წინ ვერ აღუდგა სოციალ-დემოკრატების მიერ ილიას გზის გმობას, ილიას დევნასა და შევიწროვებას – ვერ დაიცვა ერის სულიერი მამა და უგვირგვინო მეფე. უფრო მეტიც, იმდროინდელი ქართული საზოგადოების უდიდესი ნაწილი ვერც ილიას მკვლელობამ გამოაფხიზლა – საზოგადოება ძირითადად ისეთივე დარჩა, როგორც იყო 1907 წლის 30 აგვისტომდე. მხოლოდ ღმერთმა უწყისს ჭეშმარიტება: იქნებ ქართული საზოგადოების განწყობილებამაც იქონია გარკვეული გავლენა ჟენევასა და პარიზში მოკალათებულ უღმერთო და უსამშობლო პოლიტიკოსებზე, როცა ილიას მკვლელობის შესახებ გადაწყვეტილებას იღებდნენ.

bolosityva

ძნელია იბოვო სიტყვები ილიას ნააზრევისა და ნაღვაწის შესაფასებლად. უკვე თქმულიდან ილიას ღვაწლს ყველაზე სრულად გამოხატავს სიტყვები: „ერის სულიერი მამა“, „საქართველოს უგვირგვინო მეფე“. და რა დასანანია, რომ ილიას თანამედროვე ქართველობამ ვერ იგრძნო ერის სულიერი მამისა და საქართველოს უგვირგვინო მეფის მადლი. ილიას სახელი ასოცირდებოდა დიდი მწერლის, გამოჩენილი საზოგადო მოღვაწის (თბილისის გუბერნიის სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკის თავმჯდომარის, რედაქტორის, ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების თავმჯდომარის), სახელმწიფო მოღვაწის (რუსეთის სახელმწიფო საბჭოს წევრის) სახელთან. **ერის სულიერ მამად და საქართველოს უგვირგვინო მეფედ ილია სიცოცხლეში არავის მიუჩნევია.** ქართველი საზოგადოების დიდ ნაწილს არც მისი მკვლელობა აღუქვამს ერის სულიერი მამისა და საქართველოს უგვირგვინო მეფის მკვლელობად. **ვაჟა-ფშაველამ** სცადა ერის გამოფხიზლება. მან ყველას დაასწრო და ილიას ღვაწლი მოკლედ, მაგრამ ზუსტად შეაფასა. ვაჟა-ფშაველა წერილში **„ვერ მოჰკლეს“** ილიას სწორედ ერის სულიერ მამად და საქართველოს უგვირგვინო მეფედ წარმოგიდგინებს. ვაჟამ ქართულ სინამდვილეში ილიას ღვაწლის დაფასებისას პირველად იხმარა სიტყვები: „მამა“ („ნუთუ ქართველებმა შეახეს ხელი თავის მამას?“), **„ქართველთათვის თავდადებული“** („ნუთუ ქართველებმა შეახეს ხელი ... ქართველთათვის თავდადებულს“), **„ერთადერთი ბურჯი“** („იქნებ უცხოელებს შეჰპურდათ ჩვენთვის ეს მართლაც ერთადერთი ბურჯი ჩვენის ქვეყნისა, ბურჯი ჭკუით, ნიჭით და გამოცდილებით?“), **„პირველი ადამიანი“** („ვიცი თქვენ და თქვენ, მკითხველო, მხოლოდ ფაქტი, რომ მოგვიკლეს პირველი ადამიანი“). და ბოლოს. ილიას დიდი ღვაწლი ვაჟა-ფშაველამ ორიგინალურად გამოხატა შემდეგი სიტყვებით: **„ილიას მკვლელებს რომ შეეძლოთ, საქართველოსაც მოჰკლავდნენ“.**

ვაჟა-ფშაველას პათოსს ბევრი არ იზიარებდა – ვაჟასთანა კაცების სიმცირე იგრძნობოდა მაშინ საქართველში! თუმცა მთავარი მაინც მოხდა. იმ შავბნელ ეპოქაში ვაჟა-ფშაველამ გარკვევით თქვა: **ილია ღვთისა და ერისათვის მსახურების ეტალონი იყო.**

ილია ჭავჭავაძის მოწამებრივი აღსასრულიდან მალე ასი წელი შესრულდება. თითქმის საუკუნე-ნახევარი გავიდა მას შემდეგ, რაც ილია ქართველი ერის ხსნის გზის ძიებას შეუდგა. დღეს ძნელი დასადგენია, **იგრძნო თუ არა იმ ეპოქის ქართველობამ, რომ მათ შორის გამოჩნდა ღვთისაგან რჩეული, განსაკუთრებული მისიით მოვლენილი ადამიანი.** უფრო სავარაუდოა, რომ ილია იმხანად ჩვეულებრივ ადამიანად მიიჩნიეს. საწინააღმდეგოს გვაფიქრებინებს ერთი გარემოება. ილიას იმთავითვე ისეთი გააფთრებით, ისეთი გაბოროტებით ებრძოდნენ, რომ შეიძლება დავასკვნათ: მაგანმა და მაგანმა ალბათ იგრძნო კიდევ, რომ ილია განსაკუთრებული მისიის აღსრულებას იწყებდა. ამ ვარაუდების მიღმა აშკარად მოჩანს ერთი ჭეშმარიტება: **საქართველოში ნამდვილად იყო ერთი ადამიანი, რომელსაც სწამდა, რომ ილია დიდი და არაჩვეულებრივი მისიით იყო მოვლენილი. ეს ადამიანი თვით ილია იყო.** სწორედ ეს იყო მიზეზი იმისა, რომ ილიას არ აშინებდა ცოდვით დაცემული ადამიანებისაგან მიყენებული უამრავი ტკივილი. იგი მალლა იღვა ისეთ ადამიანურ მანკიერებებზე, როგორიც იყო: **შური, გაბოროტება, ბეზლობა, დალატი, ანგარება, მლიქვნელობა, პატივმოყვარეობა, ცილისწამება, სიძულვილი, შურისძიება.** ილიას არ გაჰკვირვებია ის, რომ მისი დიდების მოშურნეებმა 1897 წელს 60 წლის იუბილე ჩაუშალეს, ხოლო 1903 წელს ეგზალტირებულ ბრბოს მისი ჩაქოლვისაკენ მოუწოდეს. ილიასათვის არც ის იყო მოულოდნელი, რომ 1905 წელს მისი სახელის ლაფში ამოსვრა სცადეს. ილია უარესისათვისაც იყო მზად. იგი მზად იყო მოწამებრივი აღსასრულისათვის, უფრო მეტიც: ილია მთელი სიცოცხლის მანძილზე სწორედ მოწამებრივი აღსასრულისათვის ემზადებოდა. ეს იქნებოდა ილიას ამქვეყნიური მისიის ლოგიკური დასასრული. **ილია არ შეიძლებოდა ჩვეულებრივი სიკვდილით მომკვდარიყო. თავისი მოწამებრივი სიკვდილით ილიას ქართველი ერისათვის უნდა მიეცა ის, რაც ვერ მისცა მოწამებრივი სიცოცხლით.**

ილია მოკლეს. თითქოს ილიას სიკვდილით უნდა დასრულებული მისი ნააზრვისა და ნაღვაწის მგმობელთა გაბოროტება, უნდა დამცხრალიყო ცოდვით დაცემულთა ვნებათა დევლა. მაგრამ ასე არ მოხდა. ილიას მგმობელებმა დაინახეს, რომ ის, ვისაც სიცოცხლე მოუსპეს, უკვდავებაში გადავიდა და მის წინააღმდეგ ბრძოლა ჩვეულებრივ მოკვდავებს აღარ ხელეწიფებოდათ. ილიას გაბოროტებულმა მგმობელებმა ახალი მიზანი დაისახეს: ქართველი ერისათვის უნდა დაევიწყებინათ ილია, არ უნდა დაეშვათ ქართველი ერის შედ-

გომა ილიას გზაზე. ქართველთა მოღვმის მტერი დღესაც ამ მიზნის მიღწევას ცდილობს. მტერს კარგად ესმის: **ილიას გზა – ქართველი ერის ხსნის გზაა, ილიას გზის გმობა – ქართველთა მოღვმის დაღუპვის გზაა.**

არაფერი საკვირველი იმაში არ არის, რომ ილიას ებრძოდნენ ქართველი ერის მტრები, მაგრამ გაოცებას იწვევს ილიას მიმართ ქართველთა ერთი ნაწილის გაბოროტება, მისი გმობა სიცოცხლეშიაც და სიკვდილის შემდეგაც, სიკვდილიდან დიდი ხნის შემდეგაც. ამასაც თავისი ახსნა აქვს. ამ შემთხვევაში ილიას მიმართ აღსრულდა სახარების სიტყვები: „**არავინ წინაწარმეტყველი შეწყნარებულ არს თვისა მამულს“ (ლოკა, 4-24).** სწორედ ამის დადასტურებას წარმოადგენდა 1918 წლის 26 მაისს, საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის დღეს, მომხდარი ერთი მეტად უსიამოვნო ფაქტი. 26 მაისის დამოუკიდებლობის აქტის პირველი მუხლი გვაუწყებს: „**ამიერიდან საქართველოს ხალხი სუვერენულ უფლებათა მატარებელია და საქართველო სრულუფლებოვანი დამოუკიდებელი სახელმწიფოა.**“ სულ ორმოცდაჩვიდმეტი წელი იყო გასული იმ დღიდან, როდესაც ილიამ „მგზავრის წერილებში“ ქართველი ერის არსებობის მიზანი ასე გამოხატა: „**ჩვენი თავნი ჩვენადვე გვეყუნეს.**“ მიუხედავად ამისა, საქართველოს ეროვნული საბჭოს წევრთაგან არავის გახსენებია ის, რომ საქართველოს დამოუკიდებლობის აქტის პირველი მუხლი ილიას მიერ „მგზავრის წერილებში“ გაცხადებული იდეის აღსრულებას წარმოადგენდა. „მგზავრის წერილების“ დაწერიდან ორმოცდაჩვიდმეტი წელი, ხოლო ილიას მკვლელობიდან 11 წელი იყო გასული. **ასეთი ცუდი მენსიერება აღმოაჩნდა ქართულ პოლიტიკურ ელიტას!** თავისუფალი, დამოუკიდებელი საქართველო ასე იწყებდა არსებობას, ასე მიაგებდა პატივს იმას, ვინც ყველაფერი გააკეთა იმისათვის, რომ ქართველობა და საქართველო გადარჩენილიყო. საბოლოოდაც, საქართველოს დემოკრატიულმა რესპუბლიკამ (1918-1921 წწ.) ილიას სათანადო პატივი ვერ მიაგო.

1921 წლიდან ილიას გზის გმობის ახალი ეტაპი დაიწყო. ასე გაგრძელდა 1934 წლამდე, საბჭოთა კავშირის მწერალთა კავშირის I ყრილობამდე. იმ წელს **იოსებ სტალინის** ნებით ილიას სახელს ტაბუ აეხსნა. ამ თვალსაზრისით მნიშვნელოვანი იყო 1937 წელი. 1934 წელს საბჭოთა კავშირის მწერალთა კავშირის I ყრილობაზე ილიას სახელზე ტაბუს ახსნამ **ლავრენტი ბერიას** (ცხადია, იოსებ სტალინის თანხმობით) საშუალება მისცა, ილიას დაბადებიდან 100 წლისთავი ოფიციალურად, სახელმწიფო დონეზე აღენიშნა. თუმცა საქართველოს ისტორიაში ილიას ღვაწლი არც ამის შემდეგ დაფასებულა სათანადოდ. ამ პერიოდს ილიას იძულებითი აღიარების

პერიოდი შეიძლება ვუწოდოთ. ეს სულისკვეთება მეორე მსოფლიო ომის შემდგომაც დიდხანს იგრძნობოდა. ილიას ღვაწლის აღიარება, ილიას სათანადოდ დაფასება ქართული ეროვნული მოძრაობის აღმავლობას უკავშირდება (XX საუკუნის 70-80-იანი წლები). ამ ეპოქის სულისკვეთება კარგად გამოიხატა დევიზში: „წინ, ილია ჭავჭავაძისაკენ!“

საბოლოოდ ილიას, ერის სულიერი მამის, საქართველოს უგვირგვინო მეფის ღირსეულად დაფასება თავს იღო საქართველოს სამოციქულო მართლმადიდებელმა ეკლესიამ. უწმიდესისა და უნეტარესის, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის **ილია II-ის** ლოცვა-კურთხევით საქართველოს ეკლესიის წმიდა სინოდმა 1987 წელს ილია ჭავჭავაძე **წმინდანად** შერაცხა. **წმიდა ილია მართლის** ხსენების დღედ დაწესდა 20 ივლისი (2 აგვისტო). წმიდა სინოდის მიერ ილია ჭავჭავაძის წმინდანად შერაცხვის დროს დაიწერა წმიდა ილია მართლის **ტროპარი**. უწმიდესმა და უნეტარესმა, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქმა **ილია II-მ** დაწერა **წმიდა ილია მართლის სატი**, რომელიც დასვენებულია თბილისის სიონის ტაძარში, ასევე იერუსალიმის ჯვრის მონასტერში. ასე აღსრულდა ილიას მიმართ სახარების სიტყვები: „და ნათელი იგი ბნელსა შინა ჩანს, და ბნელი იგი მას ვერ ეწია“ (იოვანე, 1,5).

წმიდა ილია მართლის ნააზრვეისა და ნაღვაწის სრულად აღქმა და გადმოცემა უძნელესი საქმეა. ეს მიზანი არც ჩვენ დაგვიანახავს. შევეცადეთ, გაგვაზრებინა ილია ჭავჭავაძის მსოფლმხედველობის ზოგიერთი საკითხი. იმედი გვაქვს, უფლის ნებით ყოვლისმომცველი ნაშრომი წმიდა ილია მართლის შესახებ მომავალში დაიწერება.

epilogis magier

XIX საუკუნის დამდეგს რუსეთის იმპერიამ სამეფო-სამთავროებად დაშლილი საქართველო დაიპყრო – ერთიანი საქართველო უკვე სამას წელზე მეტი ხნის წინ გაქრა მსოფლიოს პოლიტიკური რუკიდან. საუკუნეზე მეტი ხნის განმავლობაში რუსეთის იმპერია ყველაფერს აკეთებდა იმისათვის, რომ საქართველოს კუთხეები (ქართლი, კახეთი, იმერეთი, გურია, სამეგრელო, აჭარა, სვანეთი, აფხაზეთი და ა. შ.) ერთმანეთისაგან გაუცხოებულიყო და „**საქართველოს**“ ცნება გამქრალიყო; ქართველი ერი დაშლილიყო სხვადასხვა ხალხებად („იმერლებად“, „მეგრელებად“, „აჭარლებად“, „თუშებად“, „სვანებად“ და ა. შ.) და „**ქართველის**“ ცნება გამქრალიყო, ენის, ტერიტორიის, რელიგიისა და კულტურის ერთობის დარღვევის შედეგად გამქრალიყო **ერთიანი ქართული ეროვნული ცნობიერება**.

ამის საწინააღმდეგოდ 1917-1918 წლებში აღდგა საქართველოს სამოციქულო მართლმადიდებელი ეკლესიის ავტოკეფალია, გაიხსნა ქართული (თბილისის) უნივერსიტეტი და აღდგა საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობა. ეს სამი დიდი – **რელიგიური, კულტურული და პოლიტიკური** – მოვლენა დაეფუძნა იმას, რომ რუსეთის იმპერიის ნგრევის შემდეგ ქართველთა შვეგნებაში უმტკივნეულოდ გაცნობიერდა ერთიანი ქართულის, ერთიანი საქართველოს გამომხატველი ცნებები:

საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია;
საქართველოს ეროვნული ყრილობა;
საქართველოს ეროვნული საბჭო;
საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა;
ქართული უნივერსიტეტი.

ის, ვინც ერი გამოაფხიზლა, საკუთარი თავი შეაცნობინა, გაითოვკაცებული ქვეყანა გააერთიანა, რწმენა დაუბრუნა, ღმრთისა და სამშობლოს სამსახურში ჩააყენა, ნახევარი საუკუნე მოწამის ცხოვრებით იცხოვრა და მოწამებრივად აღესრულა, საქართველოს ისტორიაში ასე მოიხსენიება:

წმიდა ილია მართალი

Sinaarsi

იდვის მომნიჭებელი ძალა	5
პროლოგის მაგიერ.....	6
„რათა ვართ ესე?“ (ქართველობაში ფეხგადგმული სენი).....	8
„ჩვენი თავნი ჩვენადვე გვეყუნეს“ (თავისუფლების უკვდავი იდეა).....	17
„წოდებათა დაუყოფლად“ (წოდებათა შერიგება).....	24
„ქართული პროგრესი“ (პარტიებად დაშლის სენი).....	28
„მე ბევრი რამ კარგი მჭირს“ (უარმყოფლობა საქართველოში)	32
„ეხლანდელი სიბრძნე-სიცრუე“ (სოციალიზმის ბუნება).....	38
„გვართმევენ ყოველს ეროვნულ ღირსებას“ (შელახული ეროვნული ღირსების აღდგენისათვის).....	42
„ცხოვრება და კანონი“ (ეკონომიკური და სოციალური განვითარების პერსპექტივა)	51
„დევნული სიღარიბიდან“ „ძღვევამოსილ სიმდიდრემდე“ (სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკი).....	57
„ვარდს გაეფურჩქნა კოკორი“ (ილია და იოსებ ჯუღაშვილი).....	62
„მე საკუთრივ ღმერთმა მიბრალა“ (მოწამებრივი აღსასრულის წინა დღე).....	65
„საქართველოს მკვლელები“ (მოწამებრივი სიცოცხლის დასასრული) .	70
ბოლოსტიყვა.....	77
ეპილოგის მაგიერ.....	81

გარეკანი გააფორმა **პაპუნა გურულმა**

